

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1915

TARTALOM.

	Lap
BEKE ÖDÖN: Finnugor mondattani adalékok	1
SZEGEDY REZSŐ: Adalékok a horvát kaj-nyelvjárás hungarizmusai- nak történetéhez	35
FOKOS DÁVID: Zürjén szövegek. (II.)	67

Ismertetések és bírálatok.

Hórger Antal: A nyelvtudomány alapelvei. — Ism. NÉMETH GYULA.	106
---	-----

Kisebb közlemények.

SZINNYEI JÓZSEF: A Halotti Beszéd olvasásához. 1. Hazoa. 2. Néhány o betű hangértéke	111
--	-----

Értesítő.

Hazai irodalom	105
Külföldi irodalom	110

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Finnugor mondattani adalékok.

I.

A finnugor nominativus absolutus.

Újabb íróinknál mindinkább elharapózik egy németes állapothatározó szerkezet: Bejött a szobába, kalappal a fején, szivarral a szájában. Ezt a kifejezésmódot már többen is megrótták, így SIMONYI a Helyes Magyarságban (3. kiad. 24. l.), GRAMMATIKUS (MNYv. VIII. 87), sőt már ARANY JÁNOS is a Szépirodalmi Figyelő 1861-ik évfolyamában megjelent Vissza-tekintés című értekezésében (I. ARANY J. Összes munkái V. 386.). A XIX. század nagy magyar költői még így írtak*): Két ifiú térdel, kezökben a lant (ARANY: Szondi két apródja). Ott Judit asszony, abárló kezében (AR. Laczikonyha). Etele fölállott, kehely a kezében (Buda halála VIII. é.). Pórmenyecske jött, korsó kezében (PETŐFI: A Tisza). Csak félig mutatják a betyár alakját, kit éji szállásra prüsszögve visz a ló, háta mögött farkas, feje fölött holló (PET. A puszta télen). Habos lovon fut egy vitéz, vérlobogó kezében (CZUCZOR: Hunyadi). Paizsom öblét teknőként lugozza a szép nem, mosófa kezében (KISFALUDY K. Hős Fercsi). Egy szép alak lejt bé az ajtón s örömláng szemében (KISF. Vig Besz. OK. 19). Csinosan öltözve, mint azon ünnep kívánja, melyben szíven akarunk triumphálni — Lépfalvi levele zsebemben, különféle érzésekkel Kamatihoz menék (uo. 53).

*) L. THEWREWK: Phil. Közl. I. 263, VERESS, uo. II. pótk. 138, SIMONYI: NyK. XXV. 16.

FALUDI olaszból fordított műveiben is meg tudja őrizni a magyaros gondolkodásmódot: Azon hevenyében helyt s időt rendelnek, megjelennek, hegyes tör a markokban: *colle spade alla mano v'entrano* (NE. 7). Úri személyeket látá rabságban, vasperecz kezeken, békó lábokon, keresztlánczczal összefoglalva aczélkarika nyakokon (NU. 353).

A XVII. századi történetíró, BETHLEN MIKLÓS Önéletírásában azt mondja: Egy palotában a király, kalap a fejében, előlépék a tüztől (id. MNyv. VIII. 87).

Föltűnő azonban, hogy a régi nyelvben mily ritka ez a szerkezet. A fönnebbi adatoknál régibbet mindössze kettőt tudok idézni: Szilágyi Mihály tömlőcz rostélyán kinézdégél vala, K o b z a kezében, keserves nótát szépen veri vala (Szil. és Hajm. hist.). Pispöki istápjja kezében, kófiuma fejében, elkinyomoték az egyház ajtajára (ÉrdyK. 297b).

Hogy mi lehet ennek az oka, azt nagyon nehéz megállapítani, mert hogy ez volt az eredeti magyar szerkezet, azt kétségtelenné teszik a rokon nyelvek. Azonban itt is az a sajátságos, hogy a magyarhoz legközelebb álló nyelvek közül csakis az osztjából tudok példát idézni: É. *kim-ēds, i žàsəlna ai nàŋ'k, kimat žàsəlna ai χəl* 'kiment, az egyik kezében kis vörösfenyő, a másik kezében kis fekete fenyő' PÁPAY: UF. XV. 93. | AK. *tomidem, tom türum suyetna, karda-χōt téppena ēva omast, uχ pedetne turum ār χūs, venčetna χatt, pašyadetna tiliš* 'dort an jenem ende der welt, sitzt in einem eisernen, metallenen hause eine jungfrau, der auf dem scheidel viele himmelssterne [leuchten], auf der stirn eine sonne, und auf dem nacken ein mond' PATK. II. 168. -- Ellenben a távolabb állókban meglehetősen gyakori; pl.:

finn: *korppi juusto suussa* 'a holló, sajt a szájában' Suom. Kansansatuja I. 97 (czímben) | *tulipa repo keitetytä herneitä suussa* 'hát jött a róka, főtt borsó a szájában' uo. 110. | *no tulee hänelle mies vastaan... keppi kädessä* 'no jön vele szembe egy ember, bot a kezében' II. 121 | *pappi tulee pyhärästi kainalossa* 'a pap jön, szent kereszt a hóna alatt' I. 163 | *tämä läksi kirves kädessä pihalle* 'ez kiment, fejsze a kezében, az udvarra' Satuja ja tar. I². 48 | *heti ilmestyi siihen kaunis, musta hevoinen, vaskisiloilla koristetut*

suitset suussa ja satula selässä 'egyszerre megjelent ott egy szép fekete ló rézlemezekkel ékesített fék a szájában és nyereg a hátán' uo. 45 | *linnaa likellä vaaralla on rautainen kanki, rengas päässä, maahan pistettyä* 'vár közelében a hegyen van egy vasrúd, karika a tetejében, a földbe tűzve' uo. 156 | *meni kuninkaan linnaan se toraama-paikassa saama lakki päässä* 'a királyi várba ment, az a veszekedés helyén kapott süveg a fejében' uo. 41 | *he kun näkivät sen metsämiehen jousi olalla lähestyvän, huusivat heti* 'mikor ők látták ezt a vadászt, íj a vállán, közeledni, rögtön kiáltottak' uo. 29 | *vähän matkan päässä tuli tiellä vastaan oinas, sarvissa keritsimet* 'a mint kicsit mentek, az úton egy ürü jött szembe, juhnyíró olló a szarva közt' uo. 69 | *siellä morsian, itku silmässä, ja kaikki murehissansa* 'ott a menyasszony síró szemmel (tkp. sírás a szemben) és teljes bánatban' uo. 41 | *siell' on miehet miekka vyöllä* 'ott vannak az emberek kard az övükön' Kalevala XXVI. 280 | *lähtevät sampo veneessä Pohjolasta* 'elindulnak, a szampó csónakjukon, Pohjolából' XLII. bev.

lapp: S. (Pite) *tē voidnā härrä, ähte pöhta sisa khammarī oivē vūlus ja julhkē pajās khammaren sisa* 'hát látja a pap, hogy a varázsló bejön a szobába, feje lefelé, lába fölfelé jön be a szobába' HALÁSZ, Svéd-lapp ny. V. 70 | *maygēmus pöhta son ullū pahahkasen (-san) skuivēn, kazzan jūlhkē ja kēta ja čōrvē oivēn* 'végre egészen az ördögnek képeben jön patás lábbal és kézzel és szarvval a fején' uo. | *maygēmus jis pöhta ēcas vastēs vūkina, čōrvē oivēn ja kazzan julhkē-kētan* 'végre pedig a saját csunya ábrázatában jött, szarvak a fején és pata a lába fején (tkp. lábkezén)' uo. 85 | Lule *ñalmē cagut v. cagut ñalmē* 'den mund aufgesperrt' WIKLUND: SUS. Toim. I. 151 | *hällu oivē vazza* 'geht mit schrägem Kopfe' uo. 14. | *kavu čoi'vē vallahit* 'auf dem Rücken legen' (*kavu* 'offen, hinaufgeworfen') uo. 36 || N. *čokka ocast gietta* 'han sidder (med) Haanden i Brystet' FRNS, Lapisk. Gram. 143 | *čokka askest gieđak* 'han sidder (med) Høenderne i Sködet' uo. | *høtte høtte de gaddai bottim!* 'med Nöd og neppe kom jeg til Standen!' uo. | *høtte de guoskai! høtte de ollahim rasta fjelma njujkit* 'med Nöd naaede jeg at hoppe over Bøkken' uo.

mordvin: *E. vit bokasem ašči jato čora kerī torozo kecenzē* 'an meiner rechten seite steht ein fremder mann, mit einem schneidenden säbel in der hand' PAASONEN: SUS. Aik. IX. 184 | *kerē bokasom ašči jat(o) ava, pali tolozo kecenzē* 'an meiner linken seite steht eine fremde frau, mit einem brennenden lichte in der hand' uo. 186 | *šengēre, meŋgēre, ravužo kīre potmakske* 'eine grünblaue ... mit einem schwarzen knäuel in ihrem inneren' XII. 54 | *kabu moñ sajev-tihindak mon bu ve pēkse kemgavtovo čora kandovlīn, kšniñ kočkarat, kev kasumat, vškse tapardāñ kanžamot, koñasost čit, zatilkasost kovt, čer pēvast tešć* 'wenn es nur mich nehmen wollte, so würde ich in einem leibe zwölf söhne tragen mit eisensensen, mit steinwirbeln, mit drahtumwickelten kniekehlen, mit sonnen an den stirnen, mit monden an den nacken, mit sternern an den haarenden' uo. 104 | *sā son tānst, b'ednuškaš, pra čejriņza kalafift, čamaza i keđriņza ražift, nolga šāl'mā-vād poca* 'die arme kommt zu ihnen mit aufgelöstem haar, gesicht und hände gekratzt, heftig weinend' uo. 149.

Hasonló kifejezésmód másfajta nyelvekben is előfordul. Megvan pl. a héberben (I. TRUMPP, Der Zustandsausdrucke in den semitischen Sprachen. Sitzungsber. Akad. Münch. 1876), az újabb román nyelvek közül a francziában és az olaszban (I. MEYER-LÜBKE, Syntax. 459), s a németben is ilyenféle szerkezet az «absoluter Akkusativ» (I. SANDERS, Sprachbriefe V. 382).

II.

Egy vogul-osztják határozós szerkezet.

A vogulban a szenvedő igék s a szenvedő jelentésű ige-nevek mellett álló eredethatározónak *-n, -né* ragja van. Pl.

α) Átható igékkal: *É. rus ātērnē ta alwēs* 'igy ölte meg az orosz fejedelemlős' MUNKÁCSI, VogNGy. II. 61 | *ñaurēmatnē kāsēlawēm* 'a gyerekek észrevesznek engem' III. 67 | *ājkātān xašsawē* 'az öreg felismeri' I. 3 | *āηkwēmēnnē vōwāsēn* 'anyánk hív téged' II. 21 | *āriñ kitipawē* 'a leány kérdezi őt' I. 81 | *añ jiw ēkwatān žilwēs* 'felesége kiásta azt a

fát' I. 3 | *ujné märäü-tail ju tēykwēn!* 'hogy a medve egyen meg szőröstül-bőröstül!' 126 | K. *tän oχśännē soaryawé, oqnem oqt mīte* 'ő sajnálja pénzét (tkp. szíve égettetik pénztől), nekem nem adja' 192 | *ql-k'on-närnē votqwēsēn-kētēl tāu jatlāt ākw' qjrel mēnēn, mēnēn jatlāt kitāi'* 'ha valaki téged hív, hogy menj vele [egy versztnyire], menj vele kettőre!' 217 | P. *vuj ańśuχne pēlē-k'qtwēs* 'a medve szétmarczangolta' 247 | *oqmpne pēl-purwesēm* 'az eb megharapott [engem]' 247 | *šāmān pqsēmne kwasértqwei* 'szememet égeti a füst' 250 | T. *tārem-poy tulnq ujus* 'az eget bevonta a felhő' (tkp. felhőtől bevontatott)' 262. | *pom šailnq il-ālus* 'a füvet elpusztította a dér' 262 | *kul tāutne nuy-pilulus* 'a házat fölemésztette a tűz' 273. | *puyqn jēl-putusēm* 'a bika ledöfött' 275. | *qit utne lēp-k'āeulantus* 'a mezőt elöntötte a víz' 276 | *kātēm jiw-pul'ne tār-kerus* 'szilánk ment a kezembe (tkp. kezem átszuratott)' 278. | *tāplīχ utne tār-pošus* 'a taplót átnedvesítette a víz' 278 | *āwēn lēt-kālus* 'a leány vele szembe jött' 279 | *Tārēmēn mētarel ā li mowun* 'nem ad-e isten neked valamit (tkp. nem adatsz istentől vmivel)!' 289.

β) Átneható igékkel: É. *ēriy sormiy χqtēlnē χqt-lawēm* 'lehet, hogy a halál napja virrad reám.' 8. | *samēm pors-tawrin patwēs* 'szemembe forgács darabka esett' 8. | *ness lūlnē rēs-jiw titā hīrnē tēlawē* 'a mozdulatlan álló erdei fa tövét vessző termi be.' VogNGy. I. 84. | *ti mā χāyχān ālawē!* 'ki fog élni ezen a földön?' I. 143. | *rusēn, mańśin jelpiy kwolt χūtēylawē* 'mind az orosz' mind az ugor ember a szent házban hajlong előtte' II. 49. | *nāj āyken ēli sās otiy kātēl χqsāt lūlwāsēn* 'úrasszonykád esti nyírtapló füstjétől illatos kézzel hosszú ideje áll előtted' III. 195. | K. *tän oχsērñē nēilepqus* 'róka jelentkezett eléje (tkp. rókától megjelenésben részesült, megjelentetett)' VogNyelvj. 192. | T. *am pojim jīne joxtusēm* az éj az erdőben ért' 275 | KL. *pilēm, wūtnē ul joxtqñkwqu* 'félek, hogy a víz eláraszt bennünket' VogNyjár. 126

γ) -m képzős igenévvvel, mely állítmányul is állhat: É. *Numi Tārēmñē sātīmāt mā'ēs vitkēsi' jamti* 'N. ígérete következtében vizi manóvá változik' VogNGy. IV. 408. | *āśēmñē majim sqwāyēm ti* 'atyám adta két bőröm íme itt van.' I. 140. | *tūl χūl-qtērnē sakwātīmāi'* *χāśśāyā* 'abból fölismerte, hogy χ. megrontotta őket' II. 165 | *māter-sir jāñi'* *tawlep tqwliy ujnē*

pūwuykwé ti jēmtime 'valamiféle nagyszárnyú állat őt megragadni kezdi'. II. 120. | *la'il-talyanä jelpiy šakwén pusén šarrimét* 'lába csúcsai a szent tűzözöntől egészen megszenesedtek'. I. 46. | KL. *äm namsēm: šēt täy kār né k'ajtēm tārēy jiw tārkan näkänné tōlpēm* 'én azt gondolom, hogy mivel száz egered futkosta össze (tkp. futván), gyökeres fa gyökereid ízestől [azért] szakadtak le'. IV. 133 | *anķēr tqłék'pä [šoqu] nīzläs en pqlēm ioqñk'ēm* 'sűrű tetejű sok vörös fenyvestől van körülkerítve falum'. IV. 128 | *äm ulmējāsēm Tqulēy Pqškārén nāi läkw-mén* 'én azt álmodtam, hogy Szárnyas-P. hozzád lopózkodott'. Vog. Nyelvj. 129.

Néhány példában az ilyen határozók *-nél* ablativusi raggal is állanak. Ezek a következők: É. *Tārémnél tārätim mažēm akw-mūs Tārēm pīřēt ālē'it* 'a T.-től elbocsátott nemzedék mindannyija T.-fi vala'. VogNGy. IV. 410 | *Tārémnél sāmā-sāmā-lāpél lařwä ti lāuwäst* 'ekkor T. őket vidékenként szanaszét rendelte'. IV. 410 | *sāřp Tārémnél sqwlēm uj* 'a jávor T.-tól jelzett állat' IV. 415. (vö. uo.: *Tārémné toř sātūwēs, mānkwoliy-ta'il voss tēwē* 'T. igéje rendelte őt úgy, hogy «kis házbeli» állapotban ne egyék') | *man tārémnél pūtin mařwēs* 'talán az ég adta kebelembe' IV. 330 | *jāřémēnnél mōlāl lauwāsēm* 'atyánk hagyta meg [nekem] a minap' IV. 326 | K. *tāunqñnél tēnēk'qrēl tqtilāřw pōmtwän* 'ő el fog kezdeni [valami] ételt hozzátok hordani' I. 167 | T. *utnél il k'qrūtus* 'a víz eloltotta [a tüzet]' IV. 323.

«A vogul határozók» cz. munkámban (NyF. XXV. 39—43. és NyK. XXXV. 170—173.) több olyan esetet tárgyalok, melyben az *-n*, *-né* ragnak ablativusi jelentése van, majdnem mindenütt a *-nél* raggal váltakozva. MUNKÁCSI VogNyjár. 106. az ilyen *n*-, *-né*-t az ablativusi *-nél* rag kopott alakjának tartja. Annak idején magam sem találtam más magyarázatot erre a jelenségre, de most már kevésbé tartom valószínűnek ezt a hangfejlődést. Az ott idézett példák egy részét mindenesetre lokativusnak kell vennünk, a szóban levő esetek pedig minden bizonnyal más eredetűek.

A vogul *-n*, *-né* rag rendszeren a lativusi irány jelölésére szolgál, nagy ritkán azonban a lokativus ragjaként is előfordul. Az a kérdés mármost, melyikből fejlődtek ezek az eredethatá-

rozók, a lativusi vagy a lokativusi jelentésből. Vizsgáljuk meg a többi rokon nyelveket, azok talán világosságot derítenek a dologra.

A vogul legközelebbi rokonában, az osztjáokban, szakasztott mása van ennek a szerkezetnek; pl.:

α) Átható igével: *É. pàmpajna uyləm uassa* 'a fűrakás a szájamat megvágta' PÁPAY: UF. XV. 2 | *svrt à snìna àləm'sa* 'a rókát a medve fölemelte' 5 | *χοίνα κήλλσάϊəm τὰδὰ?* 'ki fogott meg engem itt?' 5 | *sit òregna tōrēm-àγγίνα κήτνι partsaϊγεν* 'ezért az istenanya kétfelé rendelte őket' 15 | *χολίον χοίνα àm'β-òγəl noχ-àmetsa* 'a harmincz ember a szánt fölemelte' 26 | *tōrēmna iłβetsàϊəm* 'az isten megsegített' 384 | *iaiyəlálna kòžà iugànna nòmla* 'a bátyjai gazda gyanánt tekintik' 51 | *oχsätpi-tiberlosna àlt χòłtsàϊəm loln!* 'a rézhüvelyes Tyberlosz csak ne hallotta volna meg!' 59 | *matta èftəm iəγ'kna seda túsàϊət* 'régebben az ár odavitte őket' 67 | *uul kilènna malajna masàϊən?* 'az öregebbik sógorod mit adott (PÁPAY-nál: adatott) neked (tkp.: az ő. sógorodtól mivel adattál!)' 83 | *à snìna ènməl'la* 'a medve fölneveli' 86. | *pàm-tagar-tōrbi χοί mèn'gətna palla* 'a függékénysapkás embertől félnek a manók' 92 | *lou sitəlna uoljūttsa náurèmətna* 'aztán a gyermekek békét hagytak neki' 115 | *àžən tviam uul loγ'kna χun uilàϊən* 'az atyád birtokában volt öregbálvány hogyan venne oltalmába?' 134 | *χòrəγ niγna lidətna masa* 'a χòrəγ-[falvi] nő adott neki enni valót' 164 | *murna pvškàn àtl pāγəlla, χvıl pāγəlla* 'a nép a puskát éjjel durrogatja, nappal durrogatja' 179 || I. *tābetmet ūrtne it-pāgdāi tū* 'a hetedik hőstől ő veretik le' PATKANOV-MUNKÁCSI: NYK. XXVIII. 8 | *imene senktāi kujanda ötəpat, a igene senktai sūvat* 'asszony vízhordó rúd végével üti, a férfi (tkp. öreg) pedig bottal üti' 8 | *nuy-ba adəγ jix-poxtan na véren toχ estedāi* 'reggel bátyáid a te véred is [oda] ontják' 10 | *ānketna ent udājet* 'von ihrer mutter werden sie nicht erkannt' PATKANOV-FUCHS: Laut u. Formenlehre der südstj. Dial. 54 | *imena tōptāi* 'die alte gab ihm zu essen' uo. | *tābetmet ūrtne it-pāgdāi tu* 'von siebenten helden ward er zu boden geworfen' uo.

β) Átnemható igével: *É. àži, mà quantəmna χòntəγ-mou èuəłt lābet àłtnəγ χàβ-təl l'àl'na si iusaïmən!* 'atyus, amint

látom (tkp. láttomra), a Konda vidékéről hét nagy (tkp. összerótt) csónakkal teli ellenség jött reánk im!’ PÁPAY: UF. XV. 132 | *χòntəy-mou lābet χàβ-təl murna joxtliq̄saimen, āl lauà!* ‘[hogy] kondavidéki két teli csónak nép ütött reánk, ne mondd!’ 141 | *q̄as-təl murəlna āmatsa, lēžātsa* ‘az egész város népe [ott ült] mellette, gondot viselt reá 148 | *χòntəy-mou ār òr’tna sellta-ki joxtliq̄saiu, q̄asu q̄ella i muq̄ q̄ellāiu* ‘a kondavidéki sok fejedelem ha ránk támad, a városunk megöletik, mi is megöletünk’ uo. | *āziā joxān ugu ēuəlt lābet òrəlna iqsāiu* ‘atyus, a folyónk torkolata felől két szán jött hozzánk’ 150 || I. *jix-poxtan na tēgde jūguttājen* ‘ide jönnek bátyáid (tk. ide jövetel bátyáidtól) PATKANOV-MUNKÁCSI: NyK. XXVIII. 12 | *vōžet òmse m taga pūmna ēdai* ‘az a hely, hol városa állott, fűvel van benőve (vö. vog. *pumne nē’ilawē* ‘fű jelentkezik rajta)’ 26.

γ) -m-képzős igenévvvel, amely ragokkal ellátva szintén lehet állítmány: É. *koidi imi sēmlāl-tēlna kəwərem iəŋ’kna azāt liumet* ‘a varázsló asszony szemeit a forró víz egészen kiette’ PÁPAY: UF. XV. 25 | *mà tōrēmna si tvəāina q̄vda ant pərtməm* ‘én azonban az istentől halásra nem voltam rendelve’ 37 | *tāus q̄āt uātna vridəm* ‘a tunguz házát a szél szétszaggatta’ 49 | *mola-sir q̄ai ōs, sāsna ārādelna azāt aktamət* ‘amilyen állat [csak] volt, a menyét mind valamennyit összegyűjtötte’ 74 | *mà nēy-χoiŋna pərtməm andām* ‘embertől én nem rendeltettem’ 117 | *kamən q̄vtt-kēba ioxləssēm χoiŋna lundəmət* ‘hogy hány napja fiztem nyomon, ki számlálta meg?’ 167. — Vö. még a szenvedő jelentésű jelen idejű igenévvvel: *tām siski-ār òr’tna si q̄eldəm-lamba* ‘ettől a madár-sok fejedelemhóstól még utóbb is megöletem’ 134.

Ez az osztják határozós szerkezet, mint láttuk, pontosan egyezik a vogullal. Azonban a -na rag az osztjákban is jelölheti mind a lokativusi, mind a lativusi irányt, s így a kérdés most is eldöntetlen marad.

FUCHS A vogul határozók cz. munkám ismertetésében (KSz. VIII. 325) azt állítja, hogy ez az -n rag lokativusi eredetű s a PATKANOVVAL együtt írt déli-osztják nyelvtanában a lokativusi ragnál tárgyalja. Véleményét a votják és a zürjén nyelvben meglevő -n ragos határozók ilyszerű használatára alapítja (l. NyK. XXXVI. 434). Ezek a különben nagyon ritkán (a votják-

ban nem is eredeti szövegekben) előforduló példák azonban nyilván nem közvetlenül a helyhatározókból fejlődtek, hanem az eszközhatározókból; nem is a lokativusi *-in*, *-in* raggal alakultak ezek a példák, hanem az instrumentalis-comitativus *-en* ragjával. Igaz ugyan, hogy eredetileg azonos volt a két rag (l. KSz. XII. 154), de jelentés-elkülönödés következtében alakilag is különvált a kettő.

Mármost KARA az Északi-osztják határozók c. értekezésében csakugyan eszközhatározóknak fogja föl a szóbanforgó szerkezeteket (NyK. XLI. 38). Azonban ez a vélemény sem állhat meg, mégpedig ezért: 1. Az északi-osztjában a *-na* ragnak éppúgy megvan az instrumentalis jelentése, mint a zürjén-votják *-en*, *-en*-nek, a déli-osztjában és a vogulban ellenben az ablativusi irány ragja (*-at*, *-l*) vált az eszközhatározók kifejezőjévé. Ha tehát az északi-osztjában lehetséges is KARA fölfogása, a déli-osztjában és a vogulban szó sem lehet róla. — 2. Vannak az obi-ugor nyelvekben ilyen szenvedő szerkezetek:*) vog. É. *Numi-Tārēm jāγēmēnnē pīγél majwāsēmēn* 'N. apánktól fiúval ajándékoztattunk meg' MUNK. VogNGy. I. 137; osztj. É. *tōromnā nōmīsnā masajem* 'istentől észszel adattam' AHLQVIST 25. — Amint látható, ezekben a szerkezetekben van egy eredet-határozó és egy eszközhatározó; KARA fölfogása szerint mind a kettő instrumentalis lenne s így kellene érteni: 'istennel észszel adattam', a mi teljes lehetetlenség.

Nem marad tehát más hátra, mint hogy lativusoknak vegyük a szóban levő határozókat. Nehéz ugyan megérteni a bennük rejlő gondolkozásmódot, de hogy csakis erről lehet szó, az bizonyos, mert más nyelvekből is idézhetünk példákat a lativus hasonló használatára. Ismeretes a latin és a görög dativus auctoris. A rokon nyelvek közül a lappban és a mordvinban állhat a lativus szenvedő szerkezetben eredethatározó kifejezésére; pl.

lapp: *N. varot, amad oajnatallat sunji* 'vagt dig, at du ikke bliver seet (lader dig se) af kam!' 'vigyázz, hogy meg ne látassál tőle' | *bæna goddatalai gumpi* 'hunden blev drebt af ulven' 'megharaptattam a kutyától' | *Jesus betatalai Judasi*

*) L. NyF. XXV. 56; NyK. XLI. 40.

'Jesus blev forraadt af Judas' | *šiggotaddat pappi* 'faa skjnend af præsten' 'megdorgáltatni a paptól' FRIIS, Lappisk Grammatik 158.

A mordvinban a visszaható igék mellett áll allativus, s ez esetben az igének potentialis jelentése van. Pl. M. *alašat'nä tet af muviht* 'lovaidd neked nem találódnak (lovaiddat meg nem találhatod)' | *mon tet kepidevan* 'én neked emelődöm (engem te fölemelhetsz)' | *taftama krantas teingä tievi* 'ilyen szekér nekem is csinálódik (ilyen szekeret én is csinálhatok)' | *mon tejenza af kerđevan* 'ő engem nem tarthat' | *son taza, teenza kepidevi* 'ő erős, fölemelheti' | *tein kepidevi* 'én fölemelhetem' | *mondinä tievi* 'én csinálhatom' STEUER, A mordvin határozók. NyK. XXII. 13. § e.) | *skaminza nurđits af kepidevi* 'egymagának a szánja nem emelődik (egymaga a szánját föl nem emelheti)' BUDENZ, Mordvin nyelvtan. 64. || E. *te kinengak a tejevi* 'ez senkinek sem tevődik (ezt senki sem teheti)' | *monen te kandovi* 'nekem ez hordódik (én ezt hordhatom)' | *es čorazo vanovi tenze* 'a maga fia megmentődik neki (megmentheti a maga fiát)' | *ne kostortne a ledevit, a pultavit tent* 'azokat a farakásokat nem löheted meg, nem égetheted el' | *ne pengtne pultamos pultavšt, kulovost tent a ponžavtovit* 'azok a fák elégni elégték, hamvaik neked szét nem szóródnak (szét nem szórhatod)' STEUER: NyK. XXII. 13. § e.) | *moň uli stolbam šado alašan en a vélantovi* 'ich habe einen pfaht, von hundert pferden kann er nicht umgewandt werden' PAASONEN: SUS. Aik. XI. 46. | *karmašt véřca aršuma, koda bītänst kot Ivaničn nejums* 'sie begonnen sich zu beraten, wie sie den kater zu sehen bekommen könnten' 151 | *te škaňt ejste tirakaj, a veduňnen sešivan, a kolduňnen kalgavan* 'zu dieser stunde, ernährer, kann ich [ja] nicht von dem zaubergeiste aufgefressen werden, kann ich [ja] nicht von dem ungeheuer zernagt werden' PAASONEN, Mordv. Chrest 119. | *nat a lažavi lelanok laži valžejsz, nat a idevi minenek piši seltece* 'offenbar kann unser bruder nicht mit klagender stimme errettet werden, offenbar kann er von uns nicht mit heissen tränen erlöst werden' PAASONEN: SUS. Aik. IX. 218.

Török nyelvből is kimutatható ez a szerkezet, mégpedig a tatárból; kaz.-tat.: *annari däu letenä aldanib* 'aztán bol-

dogsága által elcsábítattván' BÁLINT III. 119 || ufair-tatár: *min äya äldanmam* 'nem fogok tőle megesalatni' PRÖHLE: NyK. XXXVIII. 77 || miser-tatár: *bulärda bulmas jarra aldanäp buläbuk bätkän jarägni tašlama!* 'lasse dich nicht betrügen von einem liebchen, das dein wird oder auch nicht wird, und verlasse nicht das liebchen, das schon dein ist' PAASONEN: SUS. Aik. XIX.₂ 239. dal. | *bik maturlarja aldanäp jämsös jarlardin buš kalma!* 'gibt acht, dass du nicht, von den hübschen betrogen, sogar ohne hässliche Liebhaberin bleibst' uo. 221. dal.

Hogy a tatár és a finnugor nyelvek egyező szerkezetei között van-e valami összefüggés, azt nem tudom eldönteni. Először arra gondoltam, hogy a fgr. nyelvek mondattani törököségei közé tartozik ez az eset is, de ennek ellentmond az a körülmény, hogy — tudomásom szerint — csak a tatár nyelvjárá-sokban fordul elő ez a szerkezet, ott is nagyon ritka, a vogul-osztjában ellenben rendkívül gyakori. Azonkívül megvan a lappban, a hol szó sem lehet török hatásról, legföllebb arról, hogy itt vagy önállóan fejlődött, vagy valami más nyelv hatása alatt. A legkevésbé pedig azért valószínű ez a föltevés, mert a csere-miszben és a votjában, a két legnagyobb török hatásnak kitett fgr. nyelvben, nyoma nincs ennek a szerkezetnek.

III.

A vogul választó mondatok.

A finnugor nyelvekben, mint ismeretes, a kötőszók használata újabb eredetű. A mellékmondatokat főképp igenévi szerkezetek helyettesítették, a mellérendelés viszonyát pedig egyszerűen az egymás mellett álló mondatok értelme határozta meg.

Kötőszó nélkül való kapcsolás még ma is kimutatható a mellérendelés különféle eseteiben;*) a legkevésbé gyakori a

*) L. SIMONYI, Magyar Kötőszók I.; MUNKÁCSI: A vogul nyelvjárások 35; PATKANOV-FUCHS, Laut- und Formenlehre der süd-ostjakischen Dialekte 100; KLEMM, A mellérendelő és alárendelő viszony kifejezése az északi osztják és a votják nyelvben. (A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1911—1912-iki tanévre. p. 219.)

szétválasztó mondatokban,*) melyek leginkább idegen nyelvekből vették át a kötőszóikat, de azért eredetieket is fejlesztettek.

A vogulban is vannak idegen, mégpedig orosz eredetű szétválasztó kötőszók (pl. T. *äli*, KL. *äli* 'vagy' MUNK. VgNyjár. 288. 123; K. *koł—koł* 'akár—akár' uo. 216), de sokkal gyakrabban használnak olyanokat, amelyek kétségtelenül eredetiek. Ezek a következők: É. *man*, KL. P. *män*; É. *a-man*; K. *am*, *äm*; *am-nä*, *äm-né*; T. *-ëm*; *intäm*, AT. *éntäm*. Pl.:

I. É. *man*, KL. P. *män*: É. *χḡsä man väti tqwi*, *alyä sunsi* 'hosszú vagy rövid ideig evez, a folyón fölfelé néz' VogNGy. II. 89 | *tēpēn Äs alyäl χḡsä man väti*, *ētä sät man χḡtälä sät tqwe'it* 'a táplálékos Obon fölfelé hosszú vagy rövid ideig, hét napig vagy hét éjjelig eveznek' II. 215 | *kit χḡtäl*

*) De azért van erre is példa, vö.: magyar: *Meglesz, nem lesz, az ő dolgok* (MIKES). *Kár, nem kár!* mivel szép, tudom, hogy elveszi (GVADÁNYI, Rontó Pál). *Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok* (ARANY, Toldi X. 18.). *Lesz, nem lesz, — marad vagy nem marad valami, Nemzetes urunkat vétek volna hagyni* (ARANY, Losonczy István). *Emez járt a csaták bús mezején, ahol az ember jól, nem jól, vért, éltet pazarol* (TOMPA, A titkos beteg). *Igy ál, ne így ál: elvisz a halál* (ERDÉLYI, Népd. I. 171). *Tud, nem tud, nekem mindegy* (KRIZA, Vadrózsák 1433). L. LEHR, Toldi 377.

vogul: É. *χḡsä väti röpot tqitjin?!* 'hosszú [vagy] rövid ideig fogtok fáradozni?!' MUNKÁCSI, VogNGy. II. 117 | *muj χummi* 'tétal *χḡsä*, *väti ünlei*' 'a vendég emberek hosszú [vagy] rövid ideig fognak étlen ülni?!' II. 306 | *χḡsä tqwsēm*, *väti tqwsēm*, *tältij üs tältän ti puytäsem* 'hosszú ideig eveztem, [vagy] rövid ideig eveztem, a réves város révéhez im fölkapaszkodtam' II. 261 | K. *kwḡšé ménés*, *vöłrē ménés*, *äkw-mäist täkw kälätēt loatti* 'hosszú ideig ment, [vagy] rövid ideig ment, egyszer csak önmagához szól' II. 223. || É. *manēr rūpiti*, *manēr at rūpiti*: *ul laultälñ*, *ul rätälñ* 'akármit dolgozik, akármit nem dolgozik: te őt ne pirongasd, ne verd [semmiért]' IV. 324.

osztják: É. *χvtlna tūsa*, *ätlna tūsa*, *muj and ošlu* 'nappal vitték, [vagy] éjjel vitték, mi nem tudjuk' PÁPAY: UF. XV. 74 | *mä pondi nēmän ädem ät ol*, *izem ät ol*, *sidi twi*: *nälüältšam χoi* 'az én adtam név rossz legyen, [vagy] jó legyen, ez nyilforgácsférfi' uo. 8 || AK. *χou ütāi*, *van ütāi*, *imet undertāi* sie lebten lange, sie lebten kurz, die Frau wurde schwanger' PATK. II. 102.

ālsi, m a n χūrēm χātēl ālsi, upā-nūpel lāwi 'két napig éltek [így], avagy három napig éltek [így], ipjához szól' II. 301 | *KL. jāni tatqum, mān vōt tatqum* 'sokat visznek, vagy keveset visznek' IV. 88 | *KL. ān-tē tēn-sētēp jiw, mān lu-tārm mawau* 'ezt az inczernát fára vagy csontra fűzik (dugják) IV. 419 | *É. ti jā'i-pīrēn, m a n-matārēn kūr-pāχēn ti lūli-pēl* 'ez az atyádfia vagy micsodád, im itt áll a kemence oldalánál' IV. 327/8 | *matēm ājkā, m a n mater ājkā, χotāl mislēm, tot i ālēn!* 'vén ember vagy akármiféle ember, ahova [férjhez] adtalak, ottan élj' IV. 25 | *āntanā, m a n valēm-luwanā, m a n kaχr-pāχ-luwanā an pat χānti-lawēt rasētē* 'csupán szarvait vagy velőcsontjait vagy oldalbordáit találják a fővényes partokon' IV. 409 | *jēlpij māt alēm vit-χul, m a n tqwlij-uj, m a n la'ilij uj mańs nēn nē-mat-χūn at tēwē* 'szent helyen fogott vizi halat, vagy szárnyas állatot, vagy lábas állatot vogul nő soha sem eszik' IV. 415 || *χqsā m a n - q s vāli akw' mat-ērt χanl pattařā . . . kwon tārmāti* 'hosszú vagy rövid idő mulva, egyszer csak hónaalját kitarja' II. 213 (*as* 'szintén, megint, még, is').

Párosan: α) *É. m a n χqsā, m a n vāli nātawēt* 'hosszú, vagy rövid ideig úsztatnak' II. 209 | *KL. najim jāmes, jāmes pūnē mān jāni, mān vōt tatwāsēm, ākw'-māt-sit oqi sārri k'ūrne neilimen* 'gazdasszonyom szép szép fia soká vagy rövid ideig czipel, egyszer csak leányok sivítgató helyére érkezünk' III. 355 | *É. m a n ēt χūls, m a n χātēl āls, vāpsū-nūpel lāwi* 'egy éjszaka hált ott, avagy egy nap volt ott, vejéhez szól' II. 308 | *tūl upā-pālt m a n au χātēl ālēs, m a n kit χātēl ālēs, anīlaxtsi', sipiχatsi', jiw minēs* 'erre ipjánál egy napig volt, vagy két napig volt, aztán átölelték, megcsókolták egymást, s ő hazament' II. 310 | *vītkēs mil a'irtē āli: m a n χul-, m a n sār-p-, m a n pupakwē-, m a n lū-χuri āńsi* 'a vizi manó (mamut) mély örvényben él: vagy hal-, vagy jávor-, vagy «istenke-» (medve-), vagy lóalakja van' IV. 408.

β) *É. manēr ēri, m a n tēn'-ut ēri, m a n masnē ūlām ēri, m a n āln ēri: am sēlēn'-utēm, am atēn'-ūtēm ti voss tē'i, voss qńsi!* 'ami kell, akár ennivaló kell, akár öltő ruha kell, akár pénz kell: az én szerzeményemet, az én gyűjtöttemet hadd egye, hadd birja ő majd!' IV. 325 | *m a n ūsē'im, m a n lilij-ta'il qlē'im: amki qlē'im* 'akár meghalok, akár elevenen maradok (leszek): magam leszek' IV. 326 | *m a n χujē'im, m a n*

ünle'im, man mater lāyγ jāle'im; man ališle'im, man at ališle'im: ta ti amki, χātpān tqrēs at vārē'im 'akár heverek, akár valami útra megyek, akár vadászatok, akár nem vadászatok: mindenkor csak én magam vagyok, senkinek akadályt nem okozok' IV. 326 | *ēlēm-χqlēs, man sāli puγkā aku'-mat varim-utēl (man vārim ālnēl, man vārim űoysēl, man vārim tārēl) sāt-šos jāyγtawē* 'az embernek vagy rénszarvasnak fejét valamely [már] «elajánlott» tárggyal — akár «elajánlott» ezüsttel, akár «elajánlott» nyusztbőrrel, akár «elajánlott» kendővel — hét ízben körültengetik (forgatják)' IV. 404.

Választó kérdésekben: α) *É. naγ χqsā āle'in, man vāli āle'in?* 'te hosszú ideig, vagy rövid ideig maradsz-e még?' II. 307 || *É. āpēr χāsē'in, man ati?* 'értesz-e a fortélyhoz vagy nem?' II. 123 | *naγ pōlawēn, man at?* 'fázol, vagy nem?' I. 164 | *āsēn mīlēn man at?* 'adod-e hugodat [hozzám], vagy nem?' IV. 31 | *ti χum χunsīlēn man ātim?* 'ismered-e ezt az embert, vagy nem?' IV. 340 | *āyin-pīyēn-pāl̄t mine'in, man ātim?* 'elmész-e gyermekedhez vagy nem?' IV. 340 | KL. *tē nuyēn unēlpā tul-šup űqwi, mān oqt?* 'ez a fönnülő felhődarab mozog-e vagy nem?' IV. 312 | KL. *jāmēs, mān oqt?* 'jó-e, avagy nem?' VogNyjár. 122 | P. *K'ais kiššēp-k'qr āñši, mān oqt?* 'Kaisnak van-e valakije, aki őt keresi, vagy nincs?' VogNGy. III. 523 || *É. ti puškūt manēr ünleptawē: vinā, man ās manēr?* 'ezen hordóban mi helyeztetik el: pálinka vagy pedig mi?' VogNyjár. 35 | *taw ta-matr liliynē āli, man-qs ātim?!?* 'ő vajjon életben van-e, vagy pedig nincsen?!' VogNGy. II. 217 || *χātpā mētēlayti, man ātim, am χotēl vā'ēm?* 'szegődik-e bérbe valaki vagy sem, honnan tudjam én?' IV. 331 | *χqsā jāmsēm, man vāti jāmsēm, χotēl va'ilem?!?* 'hosszú ideig jártam, vagy rövid ideig jártam, honnan tudjam?!' III. 276.

β) Párosan: *É. man jāyēn-ñelm, man āykwēn-ñelm raute'in?* 'vajjon atyád nyelvét vagy anyád nyelvét habarod?' IV. 424 | *āñyā mir jui-pgaln' tū sunsi: man kit χātēl pokaps, man kit jāyγēp pokaps?!?* 'ánya a nép mögé oda néz: vajjon két nap támadt-e, avagy két hold támadt-e?!' II. 81 | *ñiltāy-puγkēt űs āli, taw man χātēl pokaps, taw man ēt-pos χulīls* 'a veres sziklapart tetején város van, vajjon ott a nap bontakozik-e elő, avagy pedig a holdvilág dereng föl?' II. 56 | *tititēn*

sunsēn: *man jāmés q̄lei*, *man lūlsiq̄ q̄lei* 'nézd meg ezeket, vajjon jól élnek-e, vagy rosszul élnek' II. 309 | *nājānl man χāmi urél jiw*, *man χāni urél jiw*: *tan akw-mūs at va'ikānl* 'úriasszonyaik pedig, hogy hason feküdvé jön-e, vagy hanyatt feküdvé jön-e, azt ők, a kedvesek, éppen nem tudják' IV. 60 | *am man ta jānit sorī* 'q̄nśe'im, *ti jānit va'il noléχtakēm?* *man lū-sorī*, *man mis-sorī* 'q̄nśe'im?! 'avagy micsoda nagy bendőm van nekem, hogy olyan nagy erővel fáradozom? Vajjon lóbendőm, vagy tehénbendőm van?!' IV. 140 | KL. *kwälēm ötér-k'um mān iet-nāk at k'añsēs*, *mān k'wqlt-nāk at k'añsēs?* 'házam gazdaura vajjon éjjeli büntetésokat nem ismert-e, vagy reggeli büntetésokat nem ismert [hogy az istenek bűneiért így sújtották]' IV. 104 | KL. *mān tēp jāni nušān pātsen*, *mān tēp jāni nušān at pātsen?* vajjon ételnek nagy szükségébe estél, avagy nem estél ételnek nagy szükségébe?' IV. 115 || É. *āškēm man kātā patēm šaylin mā χāntēs*, *man la'ilā patēm vāηχāy mā χāntēs* 'atyuskám, talán melyen kezével esett el, oly dombos földet talált, talán melyen lábával esett el, oly gödrös földet talált' IV. 200.

II. Az *a-man* kötőszó csakis kérdésekben használatos; pl. É. *taw joχti*, *a-man at?* 'jön-e ő, avagy nem?' MUNK. VogNyjár. 35.

Párosan: *lui gul Ās-vōl pattān susskeuw-ért a man χātēl pokaps*, *aman et-pos χulīls*, *jortal sam at lapī* 'az alszegi Obforduló végire amint nézünk: nap bontakozik-e elő, avagy holdvilág merül föl, a szem sehogysem bírja el [fényét]' VogNGy. II. 63 | *ti sisi* 'mināmēm porāt aman turmēn χātēl q̄ls, *aman posiq̄ χātēl q̄ls*, *akw' mūs at va'ilēm* 'ezen visszafelé való mentem idején vajjon sötét nap volt-e, avagy fényes nap volt-e, egykép nem tudom' IV. 33. || *aman tālā-ke tālā sāt q̄ls*, *aman tuwā-ke tuwā sāt q̄ls kēriy pāk-w-sam jānit ūsān jūw ti joχtēs* 'talán tele hét télen át tartott (volt), talán nyara hét nyáron át tartott (volt), héjas czirbolyamogyorószem nagyságú városába im visszaérkezett' IV. 227.

Az *aman* és *man* együtt is előfordulhat; pl. É. *am sormēm joχtēs*, *aman aχim-pēχēm sormē joχtēs*; *man q̄s manēr vārmēl!* 'az én halálom jött-e el, vagy leányom-fiam halála jött-e el, vagy micsoda dolog [történik]?!' IV. 170 | *taw man tqwlēl minei*, *aman la'ilēl minei*, *man q̄s q̄li*, *tū ti joχtsi* 'ugyan

vajjon szárnyal mennek, vagy lábbal mennek, vagy akárhogy van, im oda jutottak' I. 67.

III. A K. *am*, *äm* hasonlóképen csak kérdő mondatban használatos; pl. *k'ot jít-joxtilem, ä m närilem?* 'utolérem-e valahol, vagy pedig hiába fáradok érette? IV. 380 | *tét loçmmé ör-mélän, ätéç a m at ätéç* 'ezt a levest izleld meg, izletes-e, vagy nem izletes?' VogNyjár. 215.

IV. K. *am-nä*, *äm-né*: *k'wqšé ménesei'*, *äm-né vötyé ménesei'* 'hosszú ideig mentek, vagy rövid ideig mentek' VogNGy. II. 234 | *k'wqšé ä m-né vötyé k'öntloçtémät ji poçl äkw'-mäistän nõuré mäterné tqçlés* 'miután hosszú ideig, avagy rövid ideig hadakoztak, egyszer valami erősre akadt' II. 232 | *vitéç mët, ä m né tösiny mët, äñ k'ot oçrtaxtau, jqlé mqš älyatqu!* 'vízi helyen, vagy száraz helyen, ahol mi összetalálkozunk, addig verekszünk, míg megöljük egymást!' IV. 247.

Kérdésekben: α) *saile-jiw, pum-jiw vüsén k'wqšän ä m-né vötyé përimi?* 'léczfával, fűfával [körülkerített] várad hosszú vagy rövid ideig bírja-e ki [a hadviselést]?' II. 228. — β) Párosan: *k'on-när jiw: ä m-nä käsén, ä m-nä näçkw?* 'ki jön, öcséd-e vagy te magad?' VogNyjár. 216.

V. T. *intäm*, aT. *éntäm*: *šqún-éntém çolá minäst, ut-vang'ä k'antást* 'soká vagy pedig rövid ideig mentek, egy kutat (vizgödröt) találtak' VogNGy. IV. 347.

Párosan: *intäm jou, intäm ä jou* 'lehet hogy jön, lehet hogy nem jön' (= vagy jön, vagy nem jön) VogNyjár 287.

Kérdésekben: *süç ilkäsem, intäm ä ilkäsem?* gyorsan jártam-e, vagy nem?' uo. 288 | *nüçç-pöçen äçäl kiškällän, entäm äm-pöçém?* 'magadra keresgélisz-e halált vagy pedig én rám? VogNGy. IV. 352 | *nou nitäl miškéréç äsén, entäm nin-k'ar äsén?* 'te nőtlen ifjú vagy, avagy nős ifjú vagy?' IV. 370 || *sqnätqçtqlém nõçç'äül touläluç šiläntëm-éntäm äk* 'megpróbálok, felfelé repülni tudok-e vagy nem' IV. 361 | *tou jänt, intém äk?* 'jön-e ő, vagy pedig nem?' VogNyjár. 288.

VI. T. *ëm* (enklitikus): *šäu-ëm çolá k'aitst, üç-mët-çöüt k'qrätlët purú* 'sokat vagy keveset futottak, egyszer csak visszaneznek' VogNGy. IV. 357 | *šau vönás-ëm çolá vönás, üç-mët-çöüt nili pöçép äsräil jänt* 'sokat ült, vagy keveset ült, egyszer csak egy négyfejű sárkány jön' 353.

Párosan: *šqu vonás-ém, čolq vonás-ém* 'sokáig ült, vagy rövid ideig ült' VogNyjár. 289.

Most már az a kérdés merül föl, hogy összetartoznak-e s hogy keletkeztek ezek a kötőszók. Az *É. man*, KL. P. *män* kétségkívül nem más, mint az *É. man, manä*, P. *män* 'mi, minő, micsoda?'*) kérdőnévmás. Elő is fordul *manä* alakkal; pl. *É. liliy, manä xälém ta vör-íolné voss jojteuw* 'élve vagy halva jussunk el ahhoz az erdős földnyelvhez' VogNGy. IV. 333 | *xgsä, manä väti väykés, ūs-çalit juwlé xöntéli* 'hosszú vagy rövid ideig mászott, a város utcáján visszafelé hallgatózik' IV. 328. — Párosan: *manä väjä joxti, manä at joxti, tū jassä ujunkwé taw voräts* 'ahogy telik erejéből, ahogy nem (= akár — akár nem): egyenesen oda iparkodik úszni' II. 291.

Kérdésekben: *nayén manärel: sis-jqrel läwilém, manä ma'il-jqrel läwilém?* 'én számodra mit [rendeljek]: háterőt rendeljek-e, vagy mellerőt rendeljek-e számodra?' I. 139. — Párosan: *xqnal, élém-çalés jisij tqrem ūnti-pél, élém-çalés nqtey tqrem ūnti-pél, manä nē kwonä kwälunkwä, manä xum kuonkwälunkwä?* 'egykor, az ember korabeli világ beálltával, az ember idejebeli világ beálltával, vajjon a nőnek kell-e kimenni, avagy a férfinak kell-e kimenni?' I. 136.

Van két adatom, melyben együtt van a *man* és a *manä*: *manä tēné tēp marēmne patsēn, man ajné vit saunē xqjäsēn?* 'talán ennivaló étel szorultságában estél, vagy ivó víz inségbe jutottál?' I. 155. | *ūs-çalit juw-jqminēm man tqremnel pūtin majwēs, manä mänél xuliles* 'a város utcáján, a mint haza lépdeltem, talán az ég adta kebelembe, vagy talán a földből került elő [a pénzes zacskó]' IV. 330.

Hogy az északi vogul szétválasztó kötőszó azonos a 'mi?' jelentésű kérdő névmással, azt kétségtelenné teszi az osztják nyelv, a mely szintén kapcsolhatja a választó mondatokat a kérdő névmással; pl.

D. *metta*: AK. *at sevranttemen-na, metta at poxtanttemen?* 'werden wir uns schlagen, oder werden wir uns

*) A KL. nyelvjárás már csak összetételekben őrizte meg: *män-maxpä?* 'minő?' *män sät?* 'hány, mennyi?' (vö. *mär?* 'mi, micsoda?')

stossen? PATK. II. 124 | AK. *ēva tu tāit-ta, metta en tāit?* 'hat er eine Tochter oder hat er keine?' II. 106 | AK. *tam vočetna ūrt ūtt-ta, metta χon ūtt* 'lebt in dieser Stadt ein Held oder ein König?' *ibid.* || AK. *muγat mettejat mededen, metta enda?* 'werdet ihr uns was geben oder nicht?' II. 166 | AK. *tav jisna jānχidem tāidan, metta enda?* 'hast du ein längst zugerittenes Pferd oder nicht?' II. 104 | KK. *joχ kerettai sēvat ūχ kerettemen-na, metta enda?* 'wird es uns gelingen mit unseren bezopften Häuptern heimzukehren oder nicht?' II. 46. (L. PATK.-FUCHS 165).

É. *mola*: *iln pidəm pām ār, mola nōmən laidi pām ār?* 'a leesett fű-e a sok, vagy e fönnálló fű-e a sok?' PÁPAY: UF. XV. 11. | *iəŋ'k-χul ār, mola tayləŋ uai ār?* 'a vizi hal-e a több, vagy a szárnyas állat-e a több?' 12 | *uanna ol, mola χouan, ošl andām* 'közel van-e vagy messze, nem tudni' 166 | *mouən kut χou, mola uən?* 'messze megyünk-e vagy közel?' (tk. földed köze hosszú-e vagy rövid?) 60 | *lidət kim-tülən, mola iəŋo-lwylem?* 'az enni valót kihozod vagy bemenjek?' 93/4 | *tōrəm-āzəm χvlas, mola liləŋ, səiəl andām!* 'istenatyám meghalt, vagy életben van? Semmi messze nincsen.' 177 | *ilta manəm kurəŋ uaina tusa, mola nōmelta manəm toyləŋ uaina tusa, si svrem kašman iwy'lem* 'lent járó lábas állat vitte-e el, vagy fönt járó szárnyas állat vitte-e el, ezt a subámat keresvén járok' 80 | *iux sēuər'sət lēbəs mārītsət, līsət, mola an' līsət, iāzəŋ andām* 'fát vágta, galyat törtek, ettek vagy nem ettek, [arról] nincs szó' 52 | *nōyləm uaiəm uəl'sən, mola χol tūsən?* 'űzött vadadat megölted, vagy hová tetted?' 167 | *si χorbì nēŋχo uantsàdi, mola andām?* 'ilyenforma embert láttatok-e, vagy nem?' 47. — Párosan: *mola keu, mola iux, si ošl andām* 'kő-e vagy fa, nem lehet tudni' 50 | *uətli-igi kōžāiu, mola iəŋ'kna ēsllta uāχsələn, mola tutna vlda uāχsələn?* 'Vatli öreg, talán vízért küldeni (tk. ereszteti), vagy tüzet rakni hívtak bennünket?' 149. — A második *mola* előtt fölösen az orosz eredetű *ali* 'vagy' kötőszó is ki van téve: *mola tōrəmna uəl'sàiet ali mola nēŋχoina uəl'àiət, si ošl andām* 'az istentől ötlettek-e meg, vagy [halandó] embertől, azt nem [lehet] tudni' 121.

É. *muj* (párosan): *muj χoŋi χuwalta nōməm nōmsen oltal, muj χoŋi vanelta nōmən ontren oltal?* 'ez vajjon régtől fogva

gondolt gondolatod-e, vagy csak nem régtől fogva gondolt vélekedésed? PÁPAY, OsztyNGy. 164 | *ār jenk-χo níræl-pun χoltman χarlenķeuna mu j χotì nēmæl ātem ār ortem pilatna tār'-sāpæl nura juχ juutmem vantmen, mu j χotì sijæl ātem ār ortem pilatna χo-ox lovat nūr lāki šonχmem vantmen?* 'a sok víz-férfia bocs-kora szőrét koptató terecskénken talán bizony a neve rossz sok fejedelemlhősömmel együtt daru-nyak (P.-nál: medve-nyak) módjára görbült fát lödözni láttál, vagy a híre rossz fejedelemlhősömmel férfi-fej nagyságú szíj-labdát rúgni láttál (tk. rúgásomat láttad)?' 164 || *mu j pā χotì luņæn-χatl χāpæn čorvs lābat pant jaχmem χōlmen, mu j pā χotì talæn-χatl ōχlæn čorvs χat pant jaχmem vantmen?* 'talán bizony nyári napon hajós ezer hét úton jártamat hallottad, vagy talán téli napon szános ezer hat úton jártamat láttad?' 165.

Az utóbbi példákban vagy az első, vagy mind a két *mu j* 'talán'-nal van fordítva; előfordul mármost az első *mu j* helyett a 'talán' jelentésű *m ā s v η* szó is: *vqj-sāpæl nura juχ juutti-ki lailisem, m ā s v η matti ort poyem ewilt kartæj nāl-šopæl ponžimem tarāna, il-χalæm tēri lojχem kārisa . . . ; mu j χotì nēmæl ātem ār ortem pilatna χo-ox lovat nūr-lāki šonχmem tarāna matti ort poyem . . . il-ūsem χisæm lojχem kārisa* 'az állatnyak módjára görbült fát lödözni ha kiállottam, talán valamelyik fejedelemlhős fiam, mikor a vasas nyildarabját megakasztottam, elhalt moszatos (?) halottamat megbántotta . . . , vagy talán mikor a neve rossz sok fejedelemlhősömmel együtt férifej nagyságú szíjlabdát rúgtam, valamelyik fejedelemlhősfiam . . . aláhullott (é. halott) penészes tetememet megbántotta' 164.

Ezek az osztják példák azonban, mint látható, nem állító választó mondatok, hanem választó kérdések. Állító mondat rendkívül ritka, a megjelent szövegekben csak a következőket találtam:

Él. *mola*: *nèjχoi mola kul* 'ember vagy ördög!' PÁPAY: UF. XV. 50 | *si iāzæj pōdærimel jubina næl χatl mola χōlēm χotl ōæt, igilæl laulvūlæt* 'miután ezt a szót beszélgették, [még] négy vagy három napig voltak, az öregek mondogatják' 150 | *χouæn manæs, mola uænna manæs, loj noχ-kilæmdæs* 'messzire ment, vagy közelre ment, ő hirtelen fölkel' 118. — Párosan: *mola-pugæt uæzæt, mola a j uæzæt, mola uul uæzæt, azæt uant-*

salli 'amiféle városok, kis városok, vagy nagy városok [csak vannak,] mind látta' 114.

É. *muj*: *χuv usit, mui van usit* 'hosszú ideig voltak, vagy rövid ideig voltak' AHLQVIST, Über die Sprache der Nord-Ostjaken 13. — Párosan: *muipa ittea sikiya taita pita, a kimetotea taita pita; muipa itsa tärinΛata pita, a kimetotea ölippela an tärinΛata* 'vagy az egyiket gyülni fogja, a másikat pedig szeretni fogja; vagy pedig az egyikért szorgalmatoskodni fog, de a másikért nem szorgalmatoskodni' uo. 50.

Az bizonyos, hogy a kérdőnévmás eredetileg csak a választó kérdésekben fordult elő, s ott nem kötőszó, hanem 'vajjon, -e; num; ob' jelentésű kérdőszó volt, mint a következő vogul adatban: É. *jārem sēlem puuyēm χālnē jui-pält man sawnē pate'im, man šunin pate'im, taw at va'ilēm* 'atyám szerezte vagyonom elfogyta után vajjon inségbe esem-e, vajjon boldogságba jutok-e, azt nem tudom' MUNK. VogNGy. IV. 326. — A kérdő névmásnak erre a használatára találni példát egyszerű kérdő mondatokban is; pl.

osztják: É. *muj* *): *ma pittī lātəŋ nū lātəm pā neŋ muj sijalamen, ma pittī onxəŋ nū onxəm pā neŋ muj oitmen?* hova nekem kellene beleesnem [holtan], olyan gödrös földem gödrét ti talán (= vajjon) látjátok, hova nekem kellene beleesnem [holtan], olyan üreges földem üregét ti talán tudjátok? PÁPAY, OsztjNGy. 177 | *muj χotī vāš āri nēməl ātəm ār ortəmna il-χaləm tēri loŋŋen kārīsa, ma palem saj-nōr pā tī paitī!* talán bizony a városi sok, neve rossz (é. köznépből származó) sok fejedelemhősöm elhalt moszatos (?) halottadat háborgatta, a fülem mögös porczogójához hajítsd ide! 163 | *jūwəl jāŋŋəm muwəl pā lu muj olmal, āšəl jāŋŋəm jeykəl pā luəl muj olmal* 'apja járta földje vagy mi volt az, atyja járta vize vagy mi volt az (= földje, vize volt-e)? 181 **)

*) Az É. *mola* csak egy kétséges példában fordul elő ily jelentésben, az orosz eredetű *ali*-val együtt: *si lāl χoza uantsət, ār nēŋxo uēlamət, ali mola ī nēŋxoī uēlamədət* 'az ellenséghez néztek, sok ember meg van ölve, vajjon egy embert megöltjei-e [azok]' 122.

***) Vö. *kaštēmen muil ātəm?* 'mi rossz van abban, ha keressük őket? (tk. a mi keresésünknek mije rossz)' 114 |

É. *mosa* *): *mosa xou ivn'as, vr'l ioxtas* 'sokáig járt-e oda [vagy nem], a szolga megérkezett? PÁPAY: UF. XV. 149.

Nyilván ilyen szerepe van a *vogul* kérdő névmásnak is a következő mondatokban: É. *manä tēnē tēp marēmne patsēn, ajnē vit sawnē xqjāsēn, am-pāltēm tōnā jisēn?* 'talán enni való étel szükségébe estél, ivó víz inségébe jutottál, azért jöttél hozzám?' MUNK. VogNGy. I. 138 | *am man āriq-pīriq kwolēm tittē'im, qñsē'im?!?* 'avagy talán én leányos, fias házamat táplálom, ruházom vele?! IV. 140 | *am man ta jānit sorī qñsē'im, ti jānit va'il nōléxtakem?* 'avagy micsoda nagy (tkp. vajjon oly nagy) bendőm van nekem, hogy oly nagy erővel fázadozom?' IV. 140 | KL. *tīt-lē äm män^dēr voqrēm, jūi-qil m ä n tujim tujmaus?* 'itt én mit csinállok, avagy az én utolsó nyaram állott be?' VogNyjár. 122.**)

Ma már csak határozatlan, de eredetileg kérdő névmás is volt az É. *mat, matü* is (I. KSz. XIV. 139); ennek kérdőszócskálul való használatára mutatnak a következő példák: *jālnē, minnē ēlēm-xqlēs mat sorēm mā'ēs xumlē mini?!?* 'járó-kelő ember vajjon csupán a halál miatt menne?' MUNK. VogNGy. II. 81 | *jūw qln-utēm-ke tote'im: mat amki xūn tē'änēm, amki xūn qñsiänēm?!?* 'ha haza hozom pénzemet: én magam azt hogyan enném föl, hogyan ruházkodnám föl?!' IV. 140 | *an q̄s mujlun-kwē minkēn-ērtēn, kankēn q̄s mat nay-nūpēlēn sunsi?!?* 'ha most vendégségbe méysz, talán bizony rád fog nézni a te bátyád?! IV. 327 | *an q̄s matä tēn'-ajn'-ut at qñsē'in?!?* 'hát talán nincsen neked enni s inni valód?!' IV. 332 | *am mat nayēn xūn pūri-lēm?!?* 'én ugyan hogyan tartanálok vissza?!' IV. 341 | *sāt*

jojo-karlēm jāsēn-jit tujmatteu mujäl ātēm 'elsenyvedt kezünk izmát kiegyenesítenünk talán rossz volna?' 166 | *joxtēmen mu il ātēm* 'járnunk tán rossz volna?' 27.

*) A *mosa* rendszeren 'valami' jelentésű határozatlan névmás; kérdő névmási használatára csak ezt az egy példát találtam: *mosa mouna-kēba uel'sēm, mouäl an' mostāsēm* 'hogy micsoda földön öltem meg, a vidékét nem ismertem föl' 168.

***) De nem ilyenek a következő mondatok: É. *xq-mun xum-pī jisšinti?* 'vajjon micsoda legény jöddögél' IV. 85 | *xq-man xum-pī xqñtē'im?* 'micsoda legényt látok?' 86. — Ezekben a *xq-man*? olyan összetett névmás, mint a magyar *kicsoda-micsoda*?

χum χalnēl ma t taw pērijawē?! sāt χum ma t jonχuykwē χūi minē'it? 'hét férfi közül csak is őt választja ki talán?! hét férfi ugyan hogyan menne csak így játszani?!' III. 400.

Hogy a magyarban is megvolt valamikor a *mi?* névmásnak a szóban forgó használata, azt kétségtelenül bizonyítják a régi nyelvben előforduló *minem*, *minemde*, *midenem* tagadó kérdőszók, melyekben az eredeti alkalmazás megőrződött; *) pl.

minem: Mire iőtőc en velem, minem valloc fiakat en mēhembem: num ultra habeo filios in utero meo (BécsiK. 2.) Mēl' az ember, kitől ha ő fia keneret kerend, minem kōuet nōit neki, avag ha halat kerend, minem kegōt nōit neki: quis es, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porrigit ei (MünchK. 25). Felele Pilatus: Minem sido vagoc én: numquid ego Judeus sum (209). Minem vet el őrōkke vr? numquid in æternum projiciet deus? (AporK. 32). Mynem een vagyok ee vram (WinklK. 147). S minem halalt zerecce (NagyszK. 302). Mynem naponkeeth megharagwzyk: numquid irascitur per singulos dies? (Kesztk. 32. 87). Minem megkissebbült ő hatalmassága? minem megrōvidült ő irgalmassága? (RMK. VI. 122. 249). Minem szitokkal kell meggyōzni, azt a kiuel bait visz? (TELEGDI: Fel. 119). Vram, s minem tenger uagiok en? (MELIUS: Jób 17). Minem ollianok az ember napjai, mint Isten, a te napiaid? (25). Mit sietz, minem néked melegitik: quo properas? num ad Ephebum? (DECSI: Adag. 85). Maganac ennyiben minem kárt tet volna, hogy egy altalyaban ezt nem mondotta volna (ESZTERHÁZI T.: IgAny. 347) NySz.

midenēm: Kiral, midenem zerzed e hōg menden ember... rex numquid non constituisti, ut omnis homo... (BécsiK. 145). Midenem egembe iarnac ē ketten, hanemha illendic őnekic, midenem reio ē orozlan a ligetben hanemha ragadozatot valland; midenem orozlannac kōlkō agga ő zauat ē ő barlangiabol hanemha ragadand valamit; midenem esic madar ē földnec főrebe madaraznalkül; midenem eluetettetetic ē a tōr a földrōl mi elōl valamit fogion (218). Midenem mend meńnig felmagasztal ē (MünchK. 34). Midenem monga

*) L. SIMONYI, MKöt. II. 186; I. 177. jegyz.

Syon e, ember es ember zültet ő benne: numquid Sion dicet (AporK. 42) NySz.

minemde: Minemde hirtelen tamadnac é fel, kic megmarnac tegedet? numquid non repente consurgent, qui mordeant te? (BécsiK. 272) Minemde feyerb volte az en ruham az honal? Minemde megmondottam e immar en teneked (BodK. 24). Minemde hetven három eztendeie vagion, hog te az vristent zolgalod (DebrK. 249). Mi nemde eleg volna eh ennekőm ameddősegnec zidalma? (TelK. 23. 254) NySz.

A VOLOGODSZKI által fordított északi-osztják bibliában a *muj* névmás mint kérdőszó mondatok végén is előfordul; pl.: *mung ning nemenna jelli ver an jastasa muj? ... an vožatsu muj? pos an versu muj?* 'mi a te nevedben nem jövendőtünk-é? ... nem hajtottunk-e ki? jelet nem csináltunk-é?' (HUNFALVY: Északi osztják nyelv. NyK. XI. Szótár 175.).

Eredeti szövegekben nem találtam ilyen példákat, s így nem lehetetlen, hogy VOLOGODSZKI az orosz *-li* szócska mintájára rakta hátra a kérdőszót, de nem tartom kizártnak, hogy csakugyan előfordul az északi-osztjában ez a szerkesztésmód, még pedig azért, mert van más rokon nyelv is, melyben a 'mi?' jelentésű névmás simulóvá lett, s ez a *cseremis* sz. Ime: K. *ket-ma?* 'gehst du denn?' | *ēlēt-s-ma?* 'du warst ja da?' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 76 | Czar. *i! tēi partār ula-t mo?* 'eis, bist du stark?' POROKKA: SUS Aik. XIII. 1 | P. *mardež, šaple ulat-mo?* 'wind, bist du stark?' GENETZ: SUS. Aik. VII. 2 | *aβat o γalaše-mo?* 'hat deine mutter nichts davon erwähnt?' 4 | *aβaj, izamblak kajenēt-mo Oš-βič koč?* 'sind meine brüder jenseits des weissen flusses gegangen?' 5 | *jōsēn mura tē üdēr, nemnan šužarna-mo βara?* 'wehmütig singt jenes mädchen; ob das nicht unsere schwester ist?' 6 | *mānēn čonem kōktāt-mo?* 'habe ich wohl zwei leben?' 13 | *ademe šušas βerēste i let-mo?* 'lebst du an einem solchen ort, wo menschen hinkommen?' 16 | *šideštēč-mo šužarem?* 'bist du bös', mein schwesterchen?' 2 | *tošto βatedēn üdērže, eržeže ulā-mo?* 'hast du eine tochter und einen sohn von der ersten frau?' 28.

A votjában van egy *-ama* kérdőszó, melynek második része szintén a 'mi?' névmás, az első tag pedig az *-a?* magy. '-e?' szócska; pl. *ortčoz-ama bon piñal-daurmi?* 'elmúlik-e vajjon

a mi fiatal korunk?' MUNK. VotjNépk. 304 | *ud ad ži šk i - a m a*,
ot in set va n 'nem látod-e, hogy ottan háló van?' 134 | *gurež*
ji l in kik art ä k i ž - p u, *š o t i š k o z - a m a s i l - t o l l i* 'a hegytetőn egy-
más mellett két nyírfa, megadják-e magukat a szélviharnak?
304 | *mon to št i d j i r d ä u g v a n d i - a m a ? !* 'nem vágom le talán
a fejed?' 109 | *ta j o t u ž - a m a b a t i r ?* 'te jég igen erős [vagy]-e?
130 | MU. *d'ö ton b ä t i r - a m ä ?* 'eis, bis du der mächtig[st]e?'
WICHMANN: SUS. Aik. XIX. 77 | G. *t n i k a m a l i k u l e - a m a ?*
'du brauchst ein kamali-band?' 138 | B. *t o d m a š k o d - a m a ?*
'erkennst du es vielleicht?' 166 | MU. *m ä u i u d o k t i ! m a ? b u s -*
k e l e z k u š t o d - a m a ! 'warum sollten wir ihn nicht fortschaf-
fen! Was? Sollten wir dann unseren Nachbar im Stich lassen!'
82 | MU. *b e n n ö m i r - n o ö d k u t a m a ?* 'hast du denn nichts
bekommen?' 62 | B. *t o n s o v i n a j e z u ' d - a m a t o ž i k ?* 'kennst
du vielleicht nicht den branntwein?' 167 | B. *a b i*, *m o n e*
a d d ž i k o d a m a ? 'siehst du mich vielleicht, mütterchen?'
162 || *a č m ä l ä n k o r k a n o l o - m a r a d a m i - ž i j v a n*, *k i n - k ä v e t l i z -*
a m a ? 'a mi házunkban valami emberszag van: jött tán valaki?'
MUNK. VotjNépk. 71.

Török nyelvekben szintén vannak olyan kérdő mondatok,
a melyekben a kérdőszó után a kérdő névmás is ki van téve;
pl. csuvas: vPK. *s i l l e n d e n - i n ö n ?* 'megharagudtál-e?'
MÉSZÁROS: CsuvNGy. II. 399 | vPK. *ě p o l b u t - i n ö n ?* 'uraság
vagyok-e én?' 499 | vP. *ě s m a n e š k e l*, *' a s s a r - i m a n ?* 'te miféle
[vagy], részeg?' 268 || kazáni-tatár: *b e r k ö n s ö j l ä g ä n e n e g e z*
š u š i - m i n e j ? 'ez-e az egykor emlegetett öcsétek?' BÁLINT I. 77 |
ü z m a l i m d a m i n e m i r k e m j u k - m i n e j ? 'nincs-e saját vagyonomon
hatalmam?' I. 81 | *k i l d e - m e n e j ?* 'eljött-e?' II. 146 | *k ü r m e j s e n*
m e - m e j ? 'nem látod-e?' III. 94.

Türkische Einflüsse in der Syntax finnisch-ugrischer Spra-
chen című dolgozatomban ezt a votják szerkezetet is török
hatás alatt keletkezettnek mondtam (KSz. XV. 76), de nem
lehetetlen az sem, hogy eredeti szerkezettel van dolgunk;
a kérdő névmás u. i. a votjában éppúgy előfordulhatott
kérdőszóként, mint a cseremiszbén, s így a két kérdőszócška
együtt is szerepelhetett.

Az idézett vogul és osztják választó kérdések tehát csak
úgy kötőszó nélkül szerkesztett kéttagú kérdések, mint a követ-

kező magyar mondatok: Él-e, hal-e már most? a jó isten tudja (ARANY, Toldi VIII. 9) = él-e vagy meghalt (l. LEHR. 280). Menjünk el apámuramékhoz, lássuk meg, élnek-e, halnak-e (MNGy. III. 355). Most már nem tudom, menjek-e, ne-e (KOVÁCS P.: Farsangi kaland 70). Volt-e, nem-e, igaz, az neki alkalmasan egy vala: ou il eût tort, ou qu'il eût raison, cela lui était assez égal (KAZINCZY: Munk. I. 181). Én azt nem vizsgálom, jó-é, nem jó-é (MIKES 85). Szedték-e, nem-e, én bizonytalán nem tudom (Lev. 197.) Választ várunk, leszen-e, nem leszen-e (LevT. I. 373). Legálhatta-e, nem-e a deficiens, controversiában van (1662-i levél; FM. Minerva I. 476). — L. SIMONYI: MKöt. I. 111, II. 185.

Éppígy a votjákban*) is: *kin so, kin so, tušmon-a d'ami-a, žeč a d'ami-a?* 'ki az, ki az, ellenséges ember-e, jó ember-e? MUNK. VotjNépk. 134 | G. *va i i n i - a o g n a m - a u l i n i ?* 'soll ich eine Frau holen, oder soll ich allein leben? (WICHEM: SUS. Aik. XI. 457. dal | B. *kži ton vuid? mašina je n - a? para-χode n - a?* 'auf welche weise hast du dich zurückgelegt? Mit der eisenbahn oder mit dem dampfer?' XIX. 167 | G. *ya n - a pinala e ve l - a?* 'ist mein kind da oder nicht?' ibid. 150 | G. *kišno bašto m - a u m - a?* 'nehme ich mir eine Frau oder nicht? XI. 457. dal | MU. *darato m - a u g - a?* 'lieb' ich oder nicht?' uo. 76. dal | MU. *duom - a u g - a?* 'trink' ich oder nicht?' uo. | *todamed-kä potä, jued-nañed tuä udaltoz - a, uz - a...* 'ha tudni akarod, terem-e [dúsan] az idén gabonád vagy nem...' MUNK. VotjNépk. 22 | *ullalo - a, u g - a kin todä* 'elüzöm-e vagy nem, ki tudja? 122 | *so veramed zäm - a, ovol - a?* 'az a mondásod igaz-e, nem-e?' 70 | *čibir durä potäm šed sutärjos vuja, busija kišmam - a, cvcl - a?* 'a Csibir [folyó]

*) V. ö. még a csuvasban: aT. *sīrān āllerDī tūjerzēn tūBELχā - ī, šānārt - ī? sīrān šūmerDī ādžazēn χer tūzer - ī, jut šīn - ī?* 'A ti kezetekben lévő bototok gyöngyvessző-e, zelnice-e? A ti mellettetek lévő legények magatok barátai-e, idegen ember[ek]-e? MÉSZÁROS: CsuvNGy. II. 86 | vP. *ēs teriñdžēn ti-datn - ī, ködēñdžan ti-datn - ī?* 'te a tetejénél fogod-e meg, a tövénél fogod-e meg? 394 | vV. *törrīñē ilētñ - ī, kotnē ilētñ - ī?* 'a tetejét veszed-e, a tövét veszed-e? 493. (L. BUDENZ: NyK. II. 57.)

partján nőtt fekete ribizlik víztől, ködtől értek-e meg, [vagy] nem? 314.*)

Ha a második kérdésben kérdő névmás van, az után ritkán van kérdő szócska; pl: *ej vištämmid-a, mar-a?* 'megbolondultál-e vagy mi?' 71. — V. ö. magyar: Fiamnak adta-e, kinek-e, nem merem állítani (Nép. LEHR 280); — osztják: É. *àlyel pèlà uantlèli: yas-li, mola-li* 'előrefelé látja: város-e vagy mi' PÁPAY: UF. XV. 84. — Ki van téve a szintén orosz eredetű *ali* 'vagy' kötőszó is: É. *nènyxoi-li, ali mola kul-li tàm xàtna ol?* 'ember-e vagy valami ördög van ebben a házban?' uo. 80.**)

Hogy az ilyen választó kérdésekből miként fejlődnek állító szétválasztó mondatok, arra nézve fölvilágosítást adnak a következő votják adatok: B. *soberε so nunale likto nltupasjos, kî-k-a kuî-n-a* 'an jenem tage kommen die verabreder, zwei oder drei' WICHM. SUS. Aik. XIX. 180 | J. *soven pukšem intüez mozga-gurt dorisen kuî-n-a nî-l-a iskem gine* 'der platz, wo er sich ansiedelte, lag in einer entfernung von nur drei oder vier werst von dem dorf mozga' 98 | J. *okpou sízi-m-a, fami-s-a arez dirjaz anaiez tsorig pösticž daskik iskemε piwaškini vetlem* 'einmal wanderte er, in einem alter von sieben oder acht jahren, zwölf werst um zu baden, während seine mutter fische [zu der mahlzeit] kochte' 98 | B. *kîk a-r-a kuî-n a-r-a ulsa so saldatne lukaskizî buskel'josiz* 'nach zwei oder drei jahren

*) Épp ily használata van az oroszból kölcsönzött *-li* szócskának; pl. osztják: É. *pèŋ'kna-li, kušna-li tüşli, xoi uandas?* 'a fogával hozta-e vagy a karmával hozta, ki látta?' PÁPAY: UF. XV. 100 | *sitl ioγàn-li, pòsl-li, iŋ'gal azat an'nila: sorlè lòn't* 'hogya folyó-e, folyóág-e, a vize éppen nem látszik: csupa lúd' 45 | AK. *xou-li, van-li čučot èttidet* 'lang oder kurz ging sie, sie schaute' PATK. II. 140 | AK. *xunetena tut veda vāgat tēmet-li, ent tēmet-li* 'das alles zu kaufen, reicht eurem könige das geld hin oder nicht? II. 164. — vogul: P. *näi minein-lé, at menein-lé!* 'mész-e, te, vagy pedig nem mész?' MUNK. VogNyjár. 249.

**) A következő osztják mondatban nincs egyáltalán kérdő szócska: É. *si tut mou èuolt lil, xaltša lil, lin and ošlajon* 'ez a tűz a földről táplálkozik-e, vagy honnét, ők azt nem tudják' PÁPAY: UF. XV. 14.

sammelten sich die nachbarn bei jenem soldaten' 167 | B. *tašša-murtlen piiez kîk po·l-a ku·in po·l-a ŋamîštiz no luiz kîz džuzda* 'der sohn des waldgeistes tat zwei oder drei schritte und wurde so gross wie eine fichte' 166 | B. *gurtaz šemjâiezli kiñli mar vuε: kîš·e·t-a, dere·m-a* 'unter den im hause befindlichen familiengliedern kommt jedem etwas zu, [z. b.] ein tuch oder ein hemd' 180 | J. *o·zi buš·vâuen minemze todsa porjos iž·š·u·ra-a vâ·u·a-š·u·ra-a (mi um to·diškε) vamen potiš luwpu vižleš jubojossε vandîwiisa tupatillam mardan-ataiez uskîton ponna* 'die tscheremissen wussten, dass er so zu pferde reiste und schnitten im voraus die pfeiler der erlenen brücke ab, welche entweder über den iž-fluss oder den vâ·u·a-fluss (wir wissen es nicht sicher) führte' 99.¹⁾

Tehát, a mint az utolsó példa is mutatja, az ilyen mondatok tulajdonképen elliptikus választó kérdések, melyek főmondatául azt lehet odaértenünk: «nem tudom».²⁾

Érdekes a következő votják adat, melyben csak elül van kitéve a kérdő szócska: B. *nîllen kužîmez-ke tros, bašto ku·à·mî·n-a ku·à·mî·n-viř mañet* 'wenn die braut viel geschenke hat, nimmt man dreissig oder fünfunddreissig rubel' 180. — A vogulban is előfordul így az orosz eredetű -li: É. *χq·s·ä·li v·ä·ti minési, jūw joxtsi* 'hosszú ideig vagy rövid ideig mentek, haza érkeztek' II. 301 | *χq·s·ä·li v·ä·ti pajtaxtēs, pā älmuwēs* 'hosszú ideig vagy rövid ideig főtt, [az üstöt] fölemelték' II. 300 | *ta jānit uj ta: palitā pēsatin χqt·l·é, sāt tal palit, pāñxwitā pēsatin tal pāñxwit* 'im oly nagy állat volt: a hossza körülbelül pecsétés hat-hét öl, a szélessége pecsétés egy öl' IV. 255.³⁾

Ezek után kétségtelen, hogy az északi-vogul *man* kötőszó azonos a *manä* 'mi?' kérdőnévmással. Vegyük mármost sorra a többi vogul választó kötőszót. Az É. *a-man* bizonyára összetétel s második tagja szintén a *man*, *manä* kérdő név-

¹⁾ Vö. még: MU. *te·i·a pi·tš·a šiiz!* (és *o·uo te·i·a pi·tš·a šiiz!*) 'ich weiss nicht, ob es die läuse oder die flöhe sind, die mich gebissen haben!' 63.

²⁾ L. erre nézve a magyarban: SIMONYI, MKöt. II. 185.

³⁾ Egy magyar példában meg viszont a második tagon van kitéve a kérdőszó: Nem tudjuk, ma hol nap-e adatunk halálnak (BORNEMISZA: Énekes könyv 321. id. MKöt. II. 185.)

más.¹⁾ Van egy adatom, melyben *a-manä* alakja van: *manau çum-mūs āluçkwē lāwē'in*, *a-manä akwät āluçkwē*, *a-manä laçwä lāwilen?* 'hogyan rendezed te, hogy mi élünk, vajjon együtt élünk, vagy pedig szanaszét rendezed-e? MUNK. VogNGy. IV. 410.

Egyszerű kérdésszól is előfordul ebben a példában: *ton çrémt a man çotäl siläts?* 'ez alatt vajjon hova tünt?' II. 221. (MUNKÁCSI így fordítja: 'ez alatt hova vagy hova nem, [ellenfele] eltünt?').

A mi mármost az *a-man* első tagját illeti, ez nézetem szerint nem egyéb, mint a É. AL. -a, -ä, P. *é?* '-e?' kérdésszócska, mely a kéttagú kérdés első tagjának végén állt eredetileg, s odatapadt a második mondat elején levő, s szintén kérdő szóul álló névmáshoz.²⁾ Keletkezése tehát egészen egyező a magyar *a ki, a mely, a mi, a hol* stb. vonatkozó névmásokéval, illetve kötőszókéval (I. ZOLNAI, Mondattani búvárlatok: NyK. XXIII. 172). Ezt a véleményemet a következőkre alapítom.

A szóbanforgó kérdésszócska a magyaron, vogulon, zürjénvotjákön és kolai-lappon kívül (I. SZINNYEI: NyH.⁴ 152) a déli osztjában is megmaradt, de csak ebben az egy biztos példában: AK. *mant mūm-tūrum çuçay çina çuçtuçteta omat tādān-a?* 'bist du im stande, mich zu den männergewässern der oberen welt zu bringen?' PATK. II. 126. — Valószínű azonban, hogy a következő mondatokban is ez az *-a?* rejlik:³⁾ AK. *mant nēya veden-na* (*ç: veden-a*)? 'wirst du mich zur frau nehmen?' II. 128 | AK. *mēç-pa çigivet tīvda, ankivet tīvda çurçat udeden-na* (*ç: udeden-a*), *ent udeden?* 'dass ihr von einem vater und von einer mutter geboren seid, wisset ihr den umstand oder nicht?' II. 174.

Mármost ez az *-a?* előfordul kéttagú kérdések első tagjában is, mikor a második mondat a kérdőnévmással kezdődik; pl. AK. *ēva tū tātt-ta* (*ç: tātt-a*), *metta en tāit?* 'hat er eine tochter, oder hat er keine?' II. 106 | AK. *tam voçetna*

¹⁾ MUNKÁCSI, NyK. XXVIII. 7. az egyetlenegyszer előforduló s teljesen homályos déli-osztják *an* szóval azonosítja.

²⁾ V. ö. a *manēr* névmással való összetételét ebben az adatban: É. *naçsi: a-man r tot tau?!* 'gondolja: ugyan vajjon micsoda az ott?' MUNK. VogNGy. III. 119.

³⁾ L. PATKANOV—FUCHS 166.

ürt ütt-ta (o: *ütt-a*), *metta zon ütt?* 'lebt in dieser stadt ein held oder ein könig?' II. 106 | AK. *at sevranttemen-na* (o: *sevranttemen-a*), *metta at poxtanttemen?* 'werden wir uns schlagen oder werden wir uns stossen?' II. 124 | KK. *joχ kerettai sēvat ūχ kerettamen-na* (o: *kerettamena**), *metta enda?* 'wird es uns gelingen mit unseren bezopften häuptern heimzukehren oder nicht?' II. 46.

Egy adatom szerint a második mondatban a *-li* szócska is állhat: D. *vērdot metta ütt-ta* (o: *ütt-a*), *enda-li?* 'habe ich noch etwas zu schaffen oder nicht?' II. 14.

A vogul *aman* eredetileg tehát csupán a második tagban fordulhatott elő s csak akkor kerülhetett az első tagba is, mikor már elhomályosultak az elemei, egészen kötőszóvá lett, és a puszta *man* egyértékessévé vált.

A többi kötőszóval most már röviden végezhetünk. A kondai *am*, *äm* szerintem ugyanazt a két elemet foglalja magában, mint az *aman*. A *man*, *manä* névmás azonban tudvalevőleg már képzett alak (l. UA. 288. KSz. XIV. 139), az *-a*, *-ä* kérdőszócskához tehát még eredeti, képzőtlen alakjában tapadt. Mikor azután már ebben nem volt érezhető a kérdő névmás, fölösen az élő *nē?* 'mi?' névmást, s így jött létre az *am-nä*, *äm-nē* kérdő és kötőszó. A tavidai *-em* símuló szakasztott úgy magyarázható, mint a kondai *am*, *äm*, csak az az érdekes, hogy benne fordítva történt a tapadás: a kérdőszócskához ragadt oda a névmás képzőtlen alakja.

Leghomályosabb a tavidai *intäm*, *éntäm*. MUNKÁCSI VogNyjár. 288 szerint ennek a második részében az előbbi *-em* lappang, de első részére nézve nem nyilvánít semmiféle véleményt. Csak ötletként vetem föl, nem lehet-e azonos az osztják *É. ant*, D. *en*, *ent*, *én*, *ént* tagadószóval, melyben a tagadás képzete épügy elhomályosult, mint a magyar *minem*-ben (l. fönt).

A vogulra nézve tehát egészen kétségtelenül be lehet bizonyítani, hogy a választó kötőszó tulajdonképen kérdőszócska, a választó mondatok pedig eredetileg választó kérdések voltak,

*) Ennél maga PATKANOV mondja a jegyzetben: «Im original: *keretamena*.» Tehát ez az elemzés nyilván csak ő tőle való, mivel nem értette pontosan az osztják szöveget.

vagyis két, egymás mellé rendelt kérdő mondat. A többi finn-ugor nyelvben bizonyára szintén így fejlődtek a választó mondatok, de mivel ezekben a nyelvekben idegen, főleg orosz eredetű a választó kötőszó, a fejlődésnek ezt az útját ma már nem lehet kimutatni.*) A magyar választó mondatok kötőszava azonban, a *vagy* (*avagy*) szintén eredeti, ezért tanulságos lesz annak a nyomozása, hogy ez miként keletkezett.

Azt már SIMONYI MKöt. 118. megállapította, hogy az *avagy* a régi nyelvben egyszerű kérdésekben kérdőszóul is szerepel; pl. *Hallgassatok mostan ellenem tusaodók, avagy az kősziklából hozunk-é tinéktek vizet?* 'audite rebelles et increduli: Num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere?' (KÁROLI: Bibl. I. 139.) *Avagy az egész föld nincsen-é te előtted?* 'ecce universa terra coram te est?' (MOLNÁR A.: Bibl. Í. 11). *Miért hivattatik az anyaszentegyház közönségesnek; avagy azért-e, hogy mind ez széles világon látható képpen elterjedett?* (ESZTERHÁZI T.: IgAny. 26).

A *vagy* kötőszónak a népnelvben rendkívül elterjedt alakváltozata: *vaj* (Moldvában *voj* is). A MTsz. szerint ez használatos a nyugati nyelvjárásokban, a Dunántúl még Veszprém, Somogy, Fejér megyében, azután nagy területen Erdélyben, nemcsak a székelyeknél, hanem egyebütt is. A régi nyelvemlékekben a *vaj* alak, ha ritkán is, de mégis kimutatható. Már SIMONYI is idéz MONOSZLAIBÓL egy példát (1589-ből) s az OklSz.-ban is van egy ilyen adat: *Ha pegigy elmennék [udvarából, földéről], szabad legyen . . . minden törvén nélkül és fejedelem levele ellen és törvénlátatlan megfogni és mingyárást felakasztani s vaj ő maga, vaj szolgálja, vaj jó barátja reám talál* (1577-ből; Székely Okl. V. 109).

*) Az oszmanliban is idegen (perzsa) eredetű a *jā* és *jaxod* 'vagy' kötőszó. A *jā* megfelelője a kazáni tatár *jā* 'vagy' s a csuvas *je* 'vagy, vajjon'. A mint tehát látható, a csuvasban is lehet a választó kötőszó kérdőszócska. Éppígy a tatár *ällä* 'vagy, avagy' és 'vajjon, vagy talán', a csuvas *elle* 'vajjon, vagy talán'; *ta ta* 'ismeretlen' -e — 'vagy' (vö. alt. etc. RADL. *tā* 'ein Ausruf des Zweifels; *tā* — *tā* 'entweder — oder'). — V. ö. még a szláv *li*, *li* hasonló kettős jelentésére nézve VONDRÁK, Vergl. slavische Grammatik II. 288, 430. Más indogermán nyelvekre vonatkozólag l. DELBRÜCK, Vergl. Syntax der indg. Spr. III. 267.

Már most a *vaj* is előfordul egyszerű független kérdésben; pl. *Vaj ki ő, és merre van hazája?* (VÖRÖSMARTY: Szép Ilonka). *Vaj léssen-e hős, oly bátor, erős kit nem mer ijeszteni veszély, baj, nem hat le szívére haláljaj?* (CZUCZOR: Szondi). — Ez a *vaj* pedig, a mint már SIMONYI (MKöt. I. 119) is gondolta, kétségtelenül összefügg a kérdő *vajjon, valjon*-nal.

Ezek után nem maradhat kétség a felől, hogy a magyar *vagy* is eredetileg kérdőszó volt, s ép olyan fejlődésen ment át, mint a vogul *man, manä*, mire kötőszóvá lett. Most már vizsgáljuk meg, mi is tulajdonképen ez a *vajjon, valjon*. SIMONYI szerint a *vagy* kötőszónak is *valjon* volt az eredetibb alakja, s ez a *van* ige *val-* tövéből való egyes szám harmadik személyű fölszólító alak, s tkp. annyit jelent: 'legyen'. Ezzel a jelentéssel azonban, mint SIMONYI is bevallja, egyebek közt éppen a kérdőszói használat nem magyarázható meg, pedig, a mint kimutattuk, ez az eredetibb jelentés, a kötőszói pedig csak másodlagos. Annyi az én nézetem szerint is bizonyos, hogy a *valjon* nem lehet más, mint fölszólító igealak, de nem kell egy, nem éppen lehetetlen, de a valóságban mégsem létező alakot fölvennünk, hanem tekintetbe véve azt is, hogy a régi nyelvben a *vajjon* mindig két *l*-lel van írva (*valljon, vallion* l. NySz.), azt hiszem, inkább a *vall* 'confiteor' igét kell keresnünk benne. A *vaj* azonban szerintem nem kopott alak, hanem ugyanennek az igének második személyű fölszólítója. A *vaj* tehát ebből lett: **vallj*, a *vaj*-ból pedig az ismeretes: *j>gy* hangváltozással *vagy*.

A *vaj, vajjon* így tulajdonképpen külön mondat volt, a kérdő mondatok eredeti alakja tehát ilyenforma lehetett: **Vallj: ki ő?* **Vallj: léssen-e hős?* **Valljon: ki ment el?* **Valljon: itt volt-e?*

A *vaj, vagy, avagy* szóknak van még ezen a két főhasználatán kívül egész sereg másnemű, nem kötőszói alkalmazása. SIMONYI ezek egy részét szintén a *vagy, vaj, vajjon* 'legyen' jelentésével igyekszik megmagyarázni, némelyik használatnál azonban ő sem talál megoldást, úgy hogy hajlandó egy egész külön eredetű *vaj* szót fölvenni.

Vizsgáljuk meg ezeket az eseteket, talán sikerül az eddiginél biztosabb eredményre jutnunk. Nézzük meg, mikor magyarázható a *vaj, vagy* a kérdő használatból, mikor a kötőszóiból,

s ha marad még oly eset, mely egyikből sem fejlődhetett, legalább hogy egyeztethető velük össze.

1. A háromszéki nyelvjárásban használatosak a következő határozatlan névmási kifejezések: *vajhogy* 'akárhogy' *vajmint* 'akármint' (MNyszet VI. 354). Ez az eset teljesen világos. A *vagy* kötőszó párosan megengedő mondatokban is használatos, tehát éppen úgy mint az *akár* kötőszó; pl. *Fizetni kell, avagy akarja, avagy nem* (ÉrdyK. 23). *Küldje meg, vagy kész, vagy nem kész* (RMNy. II₂: 60; l. MKöt. I. 113.). Ebből az alkalmazásból kell magyaráznunk a szóbanforgó névmási alakokat, melyek tehát úgy keletkeztek, mint az *akárki*, *bárki* stb. (Ezek származására nézve l. *A határozatlan névmás* c. értekezésemet, Nyr. XLIII. 79—80). Teljesen ilyen eredetű névmás van a következő vogul példákban: *É. kwonü manä çotäl'e totül'n!* 'vidd ki akárhová!' MUNK. VogNGy. IV. 328.

2. Számnevek mellett a *vaj*, *vagy*, *avagy* azt jelenti: 'körülbelül'; pl. *Vaj két almát lészakasztott, s azért úgy megverte, hogy éggy hétig és fekütt belé. Még vaj két elmondandó szavaink vonának* (Székelyföld MTsz.). *Küldjön ide vagy ötven lovas legényt* (LevT. I. 134.) *Vagy három ezeren vesztek el* (HELTAI: Krón. 86). *Vala kedég avagy hatod idő'*: hora fera sexta (DöbrK. 463). — Ez a használat szerintem a kérdőből fejlődött, a mint az olyan példák mutatják, melyekben két egymásután következő szám fejezi ki a kérdő szóval együtt, vagy a nélkül a megközeletést, pl. votják: α) Kérdőszóval: *J. okpou šiži·m-a tamī·s-a arez dirjaz anaiež tšorig pöstitož daskik iskemε pijuaškimi vetlem* 'einmal wanderte er, in einem alter von sieben oder acht jahren, zwölf werst um zu baden, während seine mutter fische [zu der mahlzeit] kochte'. WICHM. SUS. Aik. XIX. 98. (Több hasonló példát lásd fentebb). — β) Kérdőszó nélkül: *J. minam kik kwīn tiliž ullañ ušemjn luoz* 'von mir werden zwei oder drei federn herabfallen' uo. 92 || vogul: α) Kérdőszóval: *É. ta jānit ujta: palitā pšatij çqt-l'é, sat tal palit* 'im oly nagy állat volt: a hossza körülbelül peccétes hat-hét öl' MUNK. VogNGy. IV. 255. — β) Kérdőszó nélkül: *É. mir alawé, jōr akw'-kit çum çūlti* 'a népet leölik, hős is csak egy-kettő marad meg' 410 | *pūri kit-çūrēm rin ünlenät-sis çot-vīwe, jūw-tēwé* 'miután az ételáldozat két-három pillanatig

ott állott (ült), megeszik' 407 || osztják: Kérdőszó nélkül: *É. k à t - γ ò l à m k o l à y u è t ' s u* 'két-három rénszarvast levágtak' PÁPAY: UF. XV. 32 | *lou mural è u è l t n à l à - u à t - k è m χ u i p à r d à s* 'a népből valami négy-öt embernek meghagyta' 147 || magyar: α) Kötőszó nélkül: *Egy-két garast! egy-két garast! halk hangja így esedeze* (PETŐFI: Az utolsó alamizsna). *Kalapja aláhullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná* (ARANY: A szegény jobbágy). — β) Kötőszóval: *Egy vagy két hete lesz, hogy történt* (VERSEGHY: Ung. Spr. 208). (L. SIMONYI: A jelzők mondattana 61.). — γ) Kérdő és kötőszóval: *Két-e vagy három hatosomba került* (Veszprém).

3. Tulajdonképen ide tartozik a *vagy* 'legalább' jelentése is; nem nagy nehézségbe kerül a következő példákban sem a *vagy*-ot 'körülbelül'-lel értelmezni: *Abroncsnak valót keresék, ha találnek va egyet* (Háromszék m.). *Vót-é kiendnek vaj éggy szereteje?* (Erdővidék.) *Eljöhethnél vaj eccer te is* (Erdély) MTsz. *Mernéje vagy egy haja szálát meghorgasítani* (MOLNÁR A. Scult. 140). *Kérik vala ütet, hogy avagy ú ruhájának alsó peremét hanná illetniök: rogabant eum, ut vel fimbriam vestimenti eius tangeret* (JordK. 400). *Adja szent malasztját, hogy avagy távol követhessék* (ÉrdyK. 62). *Ah kazdag kívánta ah Lázár hütének avagy csak kússebbik részét is* (OZORAI: Christ. 335).

4. A régibb irodalomban a *vaj* előfordul mint pusztá indulatszó; pl. *Vaj pnhán övedzett ragadozó farkas* (BORNEMISZA: Ének. 393). *Ötet halállal fenyegetik vala mondván: Vay te balgatag és tudatlan* (Cis. A2). *Vaj vaj tévelygő vak vezetők* (CZEG-LÉDI: Dág. II. 28). — *Vah** istentelen lator (ILLYEFALVI: Préd. II. 565). *Vah eredj, tartsd dolgod* (uo. 87). *Vah, aki az isten templomát elrontod, szabadítsd meg magadat* (ZÓLYOMI: Elm. A6).

Ide tartozik a *vaj* 'omnino, procerto' jelentése: *Vaj-igen: utique, ita sane; vajnem: minime, nequaquam* SI. *Úgy mondott: Vaj istennec fia vagyok én: dixit, quia filius dei sum* (MünchK. 69). *Monda a farkas: bizony elvétöttük az utat; felele a zamár: vaj el nem vétöttük, jó farkas uram* (HELTAI: Mes. 275).

*) A *vah* alakkal v. ö. a népnyelvi *va-t: va egyszer* (Bereg-Rákos és Munkács vid.), *va éggy* (Háromszék m. MTsz.). — A *vah* végére az *ah* és *beh* indulatszó is hatással lehetett.

Ugyanez a *vaj* van az óhajtást kifejező *vajha* (alakv. a *vajha* BécsiK. 63) szóban; pl. *A vajha szolgálkba eladattatnánk* (BécsiK. 63.) *A vajha nem volnék férfú szelletet valló* (249. KeszthK. 348). *Vajha maradtunk volna túl az Jordánon* (KÁROLI: Bibl. I. 199.) *Vajha az lehetne az mit kívánok* (DECSI: Adag. 37.). — Az egyszerű *vaj* is előfordul ebben a jelentésben: *Vaj adná Isten hogy sok olyan tanítók volnának* (PÁZMÁN Préd. c., FÉLEGYHÁZI: Bibl. II. 74, MATKÓ: Bány. 18. id. MKöt. I. 118).

Különösen gyakori ez az indulatszó a kérdő névmások előtt csodálkozó fölkiáltásokban; pl. *Vaj mely bolondok tütattok* (VALKAI: Gen. 63). *Vaj ki röttenetes büntetés* (BORNE-MISSZA: Préd. 412). *Vajmi ritka ajándék* (UJH. Zsolt. 37).

Hogy a kérdés képzete a felkiáltásokban mennyire elhomályosodhatik, bizonyítják ezeknek a kapcsolatoknak a következő alkalmazásai: *Vajki mely titok* (MHeg. to. II. 116). *Vajki tudom, mit akarsz halászni* (CZEGEL. MM. 203). *Vajki ha egy Dániel támadna, még sokaknak akadna nyomában* (LAND. Sg. II. 208). — *De vajmi azóta sokat elengedett abban* (RÁK. Ltár I:604). — L. SIMONYI: MKöt. I. 119.

Felkiáltásokban különben is gyakori a kérdő mondat. Pl. e helyett: *De sok katona! Be szép alma!* azt is lehet mondan i: *Mennyi katona! Mily szép alma!* Láthatjuk tehát, hogy a kérdő és fölkiáltó mondatok közt van bizonyos kapcsolat, s a kérdő és indulatszó lehet azonos. MUNKÁCSI is abban a véleményben van, hogy a vogul -ä 'e?' szócska indulatszói eredetű (VogNyjár. 36), s DELBRÜCK Vergl. Gramm. III. 263. szerint a latin -ne is valószínűleg nyomósító partikula (bekräftigende Partikel) volt.

BEKE ÖDÖN.

Adalékok a horvát kaj-nyelvjárás hungarizmusainak történetéhez.

(PETRETICS PÉTER evangéliumos könyve.)

A magyar sz. korona anyaországának határain túl elterülő délszláv nyelvterületek közül a horvát kaj-nyelvjárás vidéke (Belovár-Kőrös, Zágráb és Varasd megye) érezte meg legintenzívebben a magyar politikai és művelődési élet hatását: magyar szókat, idegen szókat a magyar nyelv közvetítésével, szláv eredetű, de nyelvünkben meghonosodott, hangalakjukban és jelentésükben megváltozott szavakat nagy mértékben vett át illetve vissza és korán kezdte a közigazgatás műkifejezéseinek megalkotásában a magyar példát követni, terminusainkat szószerint lefordítani, a magyar szóvonzatot utánozni. Figyelemre méltó irodalmi élet is ott ugyanakkor kezdett fejlődni, a mikor nálunk is nagyobb lendületet nyert az irodalom, t. i. a reformáció korában. A hitújítás itt a magyar és — a szlovén közvetítéssel — a német reformáció hatása alatt állott, az antireformáció azonban itt már tisztán a magyarországi mozgalom körébe tartozik. Az irodalmat, a mely a reformáció szolgálatában állott, az antireformáció elfojtja; a protestáns irányú könyveknek megtalálható példányait máglyára viteti és fejleszt új irodalmat, melynek művelői nagyrészt PÁZMÁNYNAK vagy követőinek a köréhez tartoznak, vagy a jezsuita atyák hatása alatt álló előkelők.

Ezen irodalom körébe tartozik az első kaj-nyelvjárású evangéliumfordítás, a PETRETICS PÉTER, zágrábi püspök (majd kalocsai érsek) kiadta «Szveti Evangeliomi» is. (Első kiadása: Grác, 1651.; a második: Nagyszombat, 1694.)

A munkához néhány, még megoldást váró kérdés fűződik. Ki végezte ezt a fordítást, PETRETICS PÉTER maga-e vagy más

valaki? — Az előszóban olvasható nyilatkozat szerint a fordítás a latin és a magyar szövegen alapul. Melyik az a magyar szöveg? — Érezhető-e a fordításon a magyar szöveg hatása a szókincsben és a használt kifejezéseken?

ŠURMIN GYÖRGY szerint («Povjest književnosti» Zagreb, 1898. 133. l.) nem tudjuk határozottan, hogy a fordítást PETRETICS PÉTER maga végezte-e vagy csak megbízott-e valakit ezen munkával.

Ahhoz, hogy PETRETICS nem maga végezte a fordítást, hanem csak megbízást adott ezen munkára s kiadásának költségeit viselte, a hosszú cím *) és a bő előszó pontos elolvasása után már aligha fűzhetünk kétséget: a cím a «Szveti i Vizoko poštuvani Gozpodin Gozpodin . . . Bifikup» nevét a méltóságát megillető címzések kíséretében említi. Így nem szokta magát a munka szerzője megemlíteni még a XVII. században sem és még akkor sem, ha püspöki méltóságot visel is. A cím nem mondja, hogy PETRETICS PÉTER fordította az evangéliumokat, hanem azt, hogy az ő megbízásából és az ő költségén nyomattak ki «szloven»-nyelven — így nevezik akkor az egykori Szlavónia lakosságának nyelvét, a horvát kaj-nyelvjárást. Azt, hogy PETRETICS végezte volna a fordítás munkáját, a bőbeszédű — 29 oldalra terjedő — előszó sem mondja, noha a bevezető mondat PETRETICS PÉTER üdvözlését tolmácsolja, noha mindvégig egyes számú első személyben szól és noha PETRETICS PÉTER nevének aláírásával jelent meg. Ha figyelmesen elolvassuk, feltűnik, hogy a munka végzésére vonatkozó kijelentésekben az ígét mindig csak műveltető alakjában találjuk: «jefzem . . . vefinil . . . Récsi lsvéteh Evangeliomov . . . pre nezti»; «od recsi do recsi, gdeje bilo moguce . . . a gde pák tó né bilo prikladno: jefzem vefinil Dijacelke récsi zpifzati»; «jefzem vefinel ove Evangeliove Szlovenzki i

*) Teljes címe: «Szveti Evangeliovi, Koteremi lsvéta Czirква Zagrebecska Szlovenzka, okolu godišesa, po Nedelye te Szvetke five: z-iednem kratkem Catechifmusem, za nevetelne lyudi hafznovitem: Szvetlóga i Vizoko poštuvanoga Gozpodina Gozpodina PETRA PETRETICSA, Bifikupa Zagrabeckoga, Oblaztjum, i ztrofkom i Szlovenzkem lsvovom na lsvetlo vun dani, i stampani, zdopufesenjem Górnjeh. Vu Nemskom Gradeci. Na jezero bezt zto petdelzét i pervo leto. Pri Ferencez Widman-Stadiuse stampane.»

zpraviti i ftampati); «krecfém szvetoga Evangelioma jezsem vefinil pridati jednoga nóvoga Catechifmusa); «jezsem ... vu onom iztom vefinil poztaviti Molitve); «nazopét jezsem vefinil k Recsém szvetoga Evangelioma pridati nekoliko Popevke duhovne».

A fordítás munkáját tehát nem PETRETICS PÉTER végezte.

HAJNAL MÁRTON, kinek nézete szerint a što-nyelvjárású vidéken született és gyermekkorában ott nevelkedett PETRETICS még a tisztán kaj-nyelvjárású előszót sem írhatta — hanem csak aláírta — az evangéliumok fordítóját a Sziszeken, tehát kaj-nyelvjárású vidéken, 1582-ben született KRAJACSEVIC (SARTORIUS) MIKLÓS jezsuita atyában keresi.*) Ezt a feltevést főleg azon körülmény teszi elfogadhatóvá, hogy az evangéliumokhoz fűzött «Appendices» énekei — melyekre vonatkozólag a rövidke előszó is kiemeli, hogy azokat egy jezsuita atya írta — teljesen megegyeznek a Krajacsevics-féle «Molitvene knjižice» (1640.) illető énekeivel.

De más körülmény is elvezeti azt, ki a fordító személyét keresi, KRAJACSEVICSHÉZ. Az előszó és az «Appendices» több ízben emlegetik PÁZMÁNY PÉTERT: a fordító, az író és a kiadó előtt is a «duboko vucfeni i vizzoko múdri Biskup i Archibiskup Vugerfzkoga országa, imenom PAZMAN PETER» példája lebeg, a ki «vizzokò vucfene i glubokò mudre Prodeke» írt és adott ki oly célból, hogy segítséget nyújtson plébánosainak szent hivatásuk teljesítésében; ő is — noha ezen nagynevű férfiúhoz nem akarja magát mérni — legalább annyiban követi a példát, a mennyiben lehetővé teszi plébánosainak azt, hogy a szent evangéliumokat a népnek a maga nyelvén nyújthassák. Az «Appendices» énekei elé bocsátott jegyzetben (211. l.) említi az író, hogy nemcsak templomi, hanem mindenféle alkalomra való istenes énekeket nyújt, óhajtva, hogy a nép ezeket elsajátítsa és ezeket énekelje ama régi pogány, szemérmetlen dalok helyett, melyeket az egyszerű ember, de főleg a fehérség oly gyakran énekel fonóban, táncz és munka közben, otthon és a szántóföldön s hegyeken, megbotránkoztatva és elszomorítva az erkölcsös érzésűeket. Ezen

*) «Nikolaus Krajačević — Peter Petretić» — Archiv für slav. Philologie, XXVIII. k. 315—321. l.

kifakadás a népköltészet lírai alkotásai ellen nagyon emlékeztet a haragra, melylyel PÁZMÁNY PÉTER a virágénekeket sújtotta. Hivatkozást PÁZMÁNYRA találunk a munkát befejező s latinul írt Appendixben is (301. s. köv. ll.), melyet a szerző «ad declarandam editionem huius Libelli Orthographicam» írt. Indokolva azt, hogy miért használ a régi *ch* helyett *cs*-t, mondja: «Quòd verò hífce litteris subftituerim *cs* æquè unitas, movit me auctoritas Eminentiffimi quondam Cardinalis & Archiepifcopi Strigoniensis PETRI PAZMANY, viri verè in omni doctrinarum genere eminentiffimi, qui in suo doctiffimo Sacrarum Concionum tomo & fæpius reculo Controverfariarum Hodægo, Hungarico idiomate confcripto, eadè literas *cs* unitas, prioribus fubftituit, melioris foni gratiâ, rejecto antiquo Hungarorum fcribendi modo.» (303. l.)*) Azt az író-t, a ki PÁZMÁNY PÉTERRŐL ismételtén ily öszinte tisztelettel és szinte rajongó szeretettel emlékezik meg, a nagy antireformátor legközelebbi környezetében, követőinek körében kell keresnünk. És íme, KRAJACSEVICSRŐL tudjuk, hogy nemcsak Zágrá-ban működött, hanem Pozsonyban és Nagyszombaton is.

Tehát ez a körülmény is a mellett szól, hogy a fordítás munkáját KRAJACSEVIC S MIKLÓS jezsuita atya végezte.

De elvezet bennünket ezen körülmény egy más kérdés megoldásához is.

Az előszóban megemlíti a kiadó, hogy a szent evangélium szavait «iz Dijacfkoga te Vugerfzkoga textusa» fordította «na nafse pravo Szlovenzko Zagrebecsko fzlovo;» tehát kajnyelvjárásra, még pedig «od recsi do recsi» azaz: szóról-szóra.

Hogy melyik volt az a magyar szöveg, melyet a fordító a latin mellett használt, azt a munka sehol sem említi, noha akkor már több bibliafordításunk és külön evangéliumos könyvünk is volt.

Az a körülmény, hogy a fordító PÁZMÁNY köréhez tartozott és hogy ezen körben néhány évvel régebben a bibliának teljes és igen szép fordítása készült, jogossá teszi azt a feltevést, hogy KRAJACSEVIC S a «Vugerfzki textus»-on a KÁLDI György féle bibliát érti.

*) A XVI. és XVII. századi horvát helyesírást ismertette Maretić Tomislav «Istoria hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima», Zagreb, 1889, 29. s. köv. ll.

A feltevés helyességét csak szövegösszehasonlítás igazolhatja.

Horvát szövegre nem volt tekintettel a fordító; horvát fordítást nem is ismert. Erre vall ez a nyilatkozata: «Zato, pokenh dób pred tem toga, né bilo videti vu nafsem Szlovenzkom orfzage, Szlovenzkem ezikom doztoynò ftampaneh Evangeliomov, já... jezem vefinil ove Evangeliome Szlovenzke i zpraviti i ftampati.»

Pedig már volt akkor horvát nyelvű evangélium, mely nyomtatásban is megjelent volt, így a spalatói BERNARDI lectionariuma, melyet glagolás papok használtak s mely latin betűkkel 1495. Velencében jelent meg először. A fordítás, mint a hogy MARETIÓ TOMISLAV, ki ezen lectionariumot a zágrábi Délszláv Akadémia megbízásából 1885-ben kiadta, ezen kiadás előszavában bebizonyította, a Vulgata alapján készült. (Djela Jugoslav. Akad. knj. V. «Lekcionarij Bernardina Splječanina» U Zagrebu 1885. XII—XIV. l.) Ezt KRAJACSEVICs vagy nem ismerte, vagy pedig — mint más nyelvjárásban írt munkát — nem tekintette horvátnak, illetve «szlovén»-nek. Reánk nézve azonban több szempontból figyelemre méltó: *a*) csak a latin szövegre van tekintettel, nem pedig egyúttal magyarra, *b*) oly vidéken készült, melynek nyelve már nem érezte meg a magyar nyelv hatását, végül *c*) dalmát író műve, és a dalmát írók nyelvét mintaképpül vették az illyrizmus korában — a mikor a kaj nyelvjárást elvetve, az idegen elemektől megtisztított što-nyelvjárást tették a horvát irodalom nyelvvé, a melyhez a templomban felolvasandó evangéliumoknak is kellett alkalmazkodniok. Az illyrizmus kora előtt VRHOVACZ MIKSA zágrábi püspök evangéliumfordítása volt a kaj-nyelvjárás területén használatban. Ez szintén a latin szövegen alapul, a magyar szövegre nincs tekintettel, de a fordító még sok helyütt érezteti a PETRETICS kiadta evangélium hatását.

A Vulgata, a KÁLDI és a PETRETICS-féle szöveg megfelelő helyeinek egybevetése meggyőzhet bennünket arról, hogy KRAJACSEVICs a KÁLDI-féle szöveget fordította; a VRHOVACZ és BERNARDI-féle szöveget tekintve, láthatjuk, hogyan fejezi ki pl. azt a magyar befolyástól mentes vidék írója és a magyar befolyás gyöngülése korában a kajnyelvjárású író, aki a magyar szöveghez már nem alkalmazkodik.

Luc. XXI. 29¹⁾: Uidete *ficulneam* — B. 1:²⁾ vijte *smokvu* — K.³⁾ Lálsátok a' *fűge-fát* — P. 3⁴⁾: Vigyte *figovo drévo* — V. 2⁵⁾: Poglejte *Figovo*;

Luc. III. 1.: Philippo . . . tetrarcha Ituriæ, et Trachonitis regionis — B. 7: Filip . . . četvrto poglavje od Iturije i trakonitskoga vladanja — K.: Filep . . . Tetrarkája lévén Ituræának, és Trakonites tartományának — P. 7.: Filip . . . búduci . . . Ladavczem Ituriæ, i Trakonitisa *derfánja*.

Luc. II. 37: *confitebatur* — B. 13: *ispovidaše se* — K.: *hálát ad vala* — P. 18: *hválu dávaše* — V. 12.: *hválila je*.

Luc. II. 44: in *comitatu* — B. 15: u *družbi* — K. *úti-tárfašágban* — P. 23: *megy putnemi tovaruſsi* — V. 17: *vu druſtvu*.

Matth. VIII. 4: *offer munus* — B. 17: *prikaži tvoj dar* — K.: *add-bé* az ajándékot — P. 26: *day vnuter dàra* — V. 21: *aldúj dara*.

Luc. II. 51: *conseruabat* . . . uerba . . . in corde suo — B. 15: *shraňevaše* . . . riči . . . u srteu svojemu — K.: Izivében *tartya vala* . . . ez igéket — P. 24.: *ob derfávaše* . . . ove récsi *vu szerdzeze szvojem* — V. 18: *derfala je*.

Joann. II. 10: Omnis homo primum bonum unum ponit — B. 16: svaki *čovik najprvo dobro vino postavi* — K.: Mindē ember *először jó bort ad* — P. 25. *Vízaki cslóvek naypervlye dobro vino dáje* — V. 20: . . . *poztávlya*.

Joann. II. 11: Hoc fecit initium signorum Jesus — B. 16: ovoj *zlamenje* učini najprvo Isus — K.: Ezt *chelekedé Jéſus a' choda-tételeknek* kezdetét — P. 25: Ov *pocfétek cfuda-csínov* vefini Jéſus — V. 20; *chudacsínov*.

Matth. VIII. 6: *puer meus jacet in domo paralyticus* — B. 17: *ditič moj* . . . — K.: a' *szolgám* . . . — P. 27: *szluga moj* . . . — V. 21: *dechák moj*.

Matth. VIII. 25: Domine, *salva nos*, perimus — B. 18: . . . *obaruſj nas* . . . — K.: . . . *szabadíts-meg* minket . . . P. 28 és V. 23: *ofzlobodi* nasz.

¹⁾ A Vulgata megfelelő helye.

²⁾ A MARETIÓ-féle Bernardi-kiadás lapszáma.

³⁾ KÁLDI GY. Bibliája első kiadásában a megfelelő hely az eredeti helyesírással.

⁴⁾ A PETRETICS kiadta evangéliumok első kiadásában a lapszám.

⁵⁾ VRHOVAČZ «Szveti Evangéliumi» II. kiadásában (Zagreb 1819) a lapszám.

Joann. XIX. 2: ueste *purpurea circumdederunt eum* — B. 88: ... svitom *skrlatnom* zaodiše néga — K.: *veres bársony* ruhát adának rája — P. 57: *halyum cfservlyenoga barfunna* odelse nyega — V. 126: ... *zopravum skerlatnom*.

Joann. XIX. 13: *Pilatus... sedit pro tribunali* — B. 88: *Pilat... sede na sudu na misto* — K.: P... az *ítélő székre* üle — P. 59: *Pilat... fzedne na szúdni ztol* — V. 128: ... *na szudni ztoliczi*.

Joann. XIX; 31: *Parascene erat* — B. 39 és V. 130: *veliki petak* biše — L.: az *innep készülete* vala — P. 62: *dob priprava k' Szvetku* béfse.

Marc. XVI. 2: *ualde mane una sabbatorum ueniunt ad monumentum* — B. 103: *vele s jutra u jednu subotu* pridóše k grebu — K.: igen *reggel a' Szombat első napján*, a' koporfóhoz menének — P. 64. *krúto rano pérví den Szobote* pridofse k' grobu — V. 44: *jednu Szobotu*.

Joann. IV. 51: *serui occurrerunt ei* — B. 141: *sluge susritoše néga* — K.: a' *szolgák eleibe jóvének* — P. 121: *doydofse pred nyega* szluge — V. 98: *szlúge naproti doshli jeszu nyemu*.

Matth. XVI. 18: *portæ inferi nom praeualebunt aduersus eam* — B. 154: *vrata paklena ne primogut protiva nój* — K.: a' *pokol kapui erót nem véfznek rajta* — P. 159: *jákozte ne vze mu nad nyum* — V. 153. *ne budú premogla szuprot nyoj*.

Luc. II. 32: *lumen ad reuelationem gentium* — B. 149: *svitlost na prosfítlenje narodof* — K.: *világofságúl a' pogányoknak* meg-világofítására — P. 144: *Polzvéta na prefvécsefneje poganom* — V. 136: *Szvétlozt na razszvéschen narodov*.

Luc. I. 63: *Et postulans pugillarem scripsit* — B. 153: *A on prošaše pero s kalamarom i upisa* — K.: *És jedzó táblát* kérvén írta — P. 155: *I zprozfivfsi pifzmenu tablu*, *napifza* — V. 150: ... *priszmenu tablicu* ...

Luc. I. 39: *Maria... abiit in montana* — B. 4: *pojde gorami* — K.: *el-méne az hegyes tartományba* — P. 159: *poyde na goricsko derfanje* — V. 153: ... *na gore*.

Matth. XVI. 17: *Beatus es Simon Bar Jona* — B. 154: *Blaženi jesi Petre, bar Jona* — K.: *Bóldog vagy Simon Jónás fia* — P. 159: ... *Jónafsev fzin* — V. 153: ... *Bar-Jona*.

Matth. XXII. 4: *tauri mei, et attilia occissa sunt* — B. 140: *junci moji i ptice* pobijene su — K.: *tulkaim és hizlalt állataim* meg ölettettek — P. 119: *telezi moji i tucsfne ztvári* porafane *jeszu* — V. 96: *sivad*.

Luc. XXIV. 13: *castellum... erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem* — B. 104: *kastio... biše od Jeru*

zalemu okolo sedam mil — K.: egy... kaftély... hatvan futamatnyi földön vala Jerufalemtől — P. 65: kaftel... na feztdefzet tecfajev dalko befse od Jerufalema — V. 87:... na chéztdezset techajev.

Ezen, csak szemelvényül kiszedett helyek — hiszen számuk még bőven lenne szaporítható — arra vallanak, hogy KRAJACSEVICs nem is a latin szöveget — mint BERNARDI és helyenként VRHOVACZ — hanem KÁLDI György Bibliájának szövegét fordította «od recsi do recsi», amire az idézett példákon kívül a PETRETICs kiadta evangelium sok hungarizmusa is vallani fog.

* * *

A PETRETICs kiadta evangéliumokban, mint kaj-nyelvjárásban írt XVII. századi és magyarból fordított munkában a magyar nyelvből vagy más nyelvből a magyar közvetítésével átvett szókat is találunk. Ezeket egybeállítva, első pillanatra meglepően kicsinynek látszik a számuk. A jelenség oka első sorban az, hogy már az evangéliumok egész szókincse sem gazdag: hiszen tárgyuk a mindennapi életviszonyok; a bennük előforduló fogalmak régiek, nagyrészt kezdetlegesek s legtöbbször kifejezésére minden nyelvnek megvan a maga régi szava. A fordítónak helyzete is itt jóval könnyebb, mint aminő pl. a PERGOSICs-é volt, a midőn VERBŐCZI ISTVÁN Tripartitumát — a VERES BALÁZS-féle magyar fordítás tekintetbevételével — horvátra fordította *) és

*) «Decretum koterogaie VERBEWCZI ITVAN diachki popifzal a poter-dilghaie Lafzlou koterie za Mathiassem Kral bil zeufze Ghofzpode i Plemenitih hotieniem koteri pod Wugherszke Corune ladanie szliffe. Od Ivanuffa PERGOFFICHA na Szlouienfzki jezik obernien. Stanpan v Nedelifchu Leto naffegha zuelichenia 1574.» — Ezen munkát a belgrádi Szerb Kir. Akadémia a ЗБОРНИК на историју, језик и књижевност ерпског народа, прво одељење V. könyvéül (Стефана Вербеџија Трипартиџум. Словенски превод Ивана Пергошића из године 1574. У Београду 1909) újra kiadta, a kiadás gondozását a prágai dr. KADLEC KÁROLY-ra bízva, ki VERBŐCZYvel és Tripartitumával már több munkájában («ŠTĚRÁN z VRBOVCE a jeho Tripartitum» — Sborník věd právních a státních, II. évf. 1902; «VERBŐCZYovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm odsážen» — Rozpravy České Akademie, třída I., roč. X čís. 3. 1902.) foglalkozott. Ezen kiadásban a PERGOSICs-féle szöveget gazdag tanulmányokkal vezette be, megvilágítva a horvát fordítás viszonyát a latin eredetihez és

a jogi élet fogalmait horvátul kellett kifejeznie, latin és magyar terminusait horvátul visszaadnia. Figyelemre méltó terminusokat — és pedig az egyházi életre vonatkozókat — a PETRETICS kiadta evangéliumos könyvnek előszavában és «Appendices»-ében is találunk.

Azt a jelenséget, hogy ezen evangéliumos könyvben aránylag kevés a magyar hatást éreztető szó, a fordítónak purizmusra való törekvése is magyarázza. Hogy ily törekvés vezet, azt az előszóban nyújtott nyilatkozata is jelzi: ő a szent evangéliumok szavait «na nalse *pravo Szlovenzko Zagrcbecko fzlovo*» igyekezett fordítani «od recsi do recsi», de csak ott «gde je bilo moguce» (a hol lehetséges volt) «te je *Szlovenfcsina* prepuztila» (és a szlovénség megengedte). És ha XVII. századbeli fordító — magyar szöveget átültetve — «Szlovenfcsiná»-t emleget, akkor ne lepődjünk meg azon, ha nála még oly helyen is horvát szót találunk, hol VRHOVACZ MIKSA — noha nem magyar szöveget fordít és oly korban ír, a mikor a magyar nyelv hatása a horvátságnál már gyöngül — a magyarból átvett szót alkalmaz. Néhány ily hely pl. a következő:

Matth: II. 11: *apertis thesauris suis obtulerunt ei* — K.:... *ajándékokat adának neki* — P. 22:... *dafse nyemu daare* — V. 16:... *alduvali* *jeszu nyemu dare* — B. 14: *prikazaše nyemu dare*

Joann. XIX. 15: *Responderunt pontifices* — K.: *Felelének a' Fő-papok* — P. 59: *Odgovorili Glavari popóvzki* — V. 128:... *Poglavari Aldovniki* — B. 89: *biskupi*

ennek magyar fordításához («Magyar Decretvm, kyt WERES BALAS a deakbol tudni illýk a' WERBEWCZY IFTWAN Decretvmabol, melyet tripartitomnak neweznek. Magyarra fordítot... Debrecenbe nyomtattatott Raphæl hoffhalter által MDLXV»), PERGOSICS terminológiáját, közölve POLIVKA Gy. dr. tanulmányát PERGOSICS nyelvének sajátosságairól és a PERGOSICS-féle szöveg után függelékül egybeállítva a fordító szókincsének figyelemreméltó szavait. — A munkának ezen kiadása és a hozzáfűzött tanulmányok készítették FANCEV FERENCZET arra, hogy az Archiv für slav. Phil.-ben (XXXI—XXXIII. k.) közöljön gazdag tanulmányt («Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie»), melyben a PERGOSICS előtti és korabeli kaj-nyelvjárású emlékek alapján megírja ezen nyelvjárásnak teljes grammatikáját és a tanulmány függelékül a nyelvjárás LVI. századbeli szókincsének figyelemreméltó szavait egybeállítja. — Ezen szótárakban jelzik az egybeállítók az idegen eredetű szóknál az átadó nyelv illető szavát is.

Matth. IX. 23: cum Jesus... vidisset *tibicines*... — K.: midőn J... látta volna a *fiúpofákat*... — P. 126... gdabi... J. videl *pišze falze*... — V. 103:... *Shipushe* — B. 143: *naricavice*

Luc. X. 30: Homo quidam... incidit in *latrones* — K.: Egy ember... a' *tolvajok*-közzé akada — 108: Néki cflovek... namerifze na *rázboynike*... — V. 84:... med *tolvaje* — B. 131: namiri se na *razboynike*

Luc. XVI. 6: accipe *cautionem* tuam — K.: Vedd elő a *szám-tartó könyvedet* — P. 102: Vzeti tvóy *dufni list* — V. 78:... *valuvash duga* — B. 128: *pismo*

Bármennyire törekszik is fordítónk purizmusra, mégis találunk művében a magyar nyelvből átvett szókat. Bizonyára csak azért karolta fel ezeket, mert a kaj-nyelvjárásban már teljesen meghonosodottak és ennél fogva a «Szlovenfcsina» már megengedte használatukat. És valóban, ezek között alig találunk egynehányat, melyet a KADLEC-féle Pergosics «Речник»-je vagy pedig FANCEV FERENCZ az Archiv XXXIII. kötetében egybeállított «Wortschatz»-ban (20—51. l.) mint a horvát kaj-nyelvjárás XVI. és XVII. századi emlékeiben előfordulót fel nem említ. Legtöbbje nem csak a horvát kaj-nyelvjárásba ment át, hanem a magyarsággal érintkező más népek (tót, kisorosz, oláh) nyelvébe is. Közülök sok a kaj-vidéken napjainkig is fenntartotta magát, a mi — legalább részben — ezen evangéliumoknak, melyeket másfél évszázadon át a templomban a nép előtt felolvastak, tulajdonítható.

A zágrábi Délszláv Akadémia nagy szótára (Rječnik hrv. ili srpsk. jezika) I—VI. k., VII. k. 1—3. f. az N betűig) igyekszik az idegen eredetű szónál megjelölni, mikor és hol jelentkezik először az irodalomban. Minthogy azonban a szerkesztők sem PERGOSICS művét, sem azokat a kaj-nyelvjárású emlékeket, melyeket FANCEV ismertetett, sem pedig a PETRETICS kiadta evangéliumokat vizsgálódásuk körébe nem vonták, a magyar nyelv útján nyert több szónál későbbre keltezik annak a horvát nyelvben való jelentkezését.

Evangéliumos könyvünk magyar eredetű szavai a következők:

aldov, *alduvati* (sacrificium; áldozat, áldozni): 143, 203, 233; nijeden *aldov* ne' tak Bogu vugoden, kak muje vugodno

délanje fzerdcseuo vu dušnom zveliefenje — nullum . . . Deo tale est *sacrificium*, quale est zelus animi, el; Milofesu hocfem, i ne *aldova*, 174 — K. 908; Irgalmafságot akarok és nem *áldozatot* — Matth. IX. 13: Miseracordiam volo, et non *sacrificium* — V. 175: *aldova* — B. 161; *prosfécenje*; Télo Chrif-tufevo . . . na krife za gréfnike múceno i *aldavano*, 206.

Az Ak.Rj. szerint az *aldov* a XVII. sz-ban jelentkezik az irodalomban; FANCEV Arch. kimutatja, hogy nem csak ezen szó, hanem származékai is (*aldovanje*, *aldovati*) már a XVI. sz-ban, VRAMECZ Krónikájában előfordulnak; az *aldovati* az Ak.Rj. szerint a XV. sz-ban terjedt el.

A tőnek ezen származékát: *aldovnik* (nomen agentis) evangéliumos könyvünk feltűnően kerüli; talán azért, mert az *áldó* akkor a magyarban már nem volt használatos.

A szóra vonatkozó irodalmat l. GOMBOCZ-MELICH METSz: *áld. bantuvati*, *zbantuvati* (bántani): Izvojem i grehi Ztvoritela . . . *zbantuval*, 269; Nájme *bantuvati*, 78 — K. 966: Ne *bánts* engem — Luc. XI. 7: Noll i mihi *molestus esse* — V. 57: Najmí *neprilichen biti* — B. 112: *zabavan biti*.

Perg.; Arch.; Ak.Rj. XV. sz.

L. GOMBOCZ-MELICH METSz.

batritelj (bátorító): Prehladnik vu faare, lehkotnik vu dele; Krepitel vu túge, *batritel* vu placse, 202.

Perg.: *batrivost* (bátorság); Arch.: *bairiti* (bátorítani); Ak.Rj: *bátriti* (VUK szerint Szlavóniában és a magyarországi horvátoknál igen elterjedt szó), *bàtriv* XVII. sz, *bàtrivjeti*, *bàtrivljene*, *bàtrivnik*, *bàtrivost*, *batrovati*; Plet.: *batrivitelj* = der Tröster.

L. GOMBOCZ-MELICH METSz.

beteg, *betežen*, *betežnik* (betegség, beteg, a beteg): 80, 120, 126, 130, 203; lyudi . . . biže zvrácfali od *betegov* Izvojev, 171 — K. 958: jöttek vala hogy meg-gyógyíttatnának az ő *betegégek*ből — Luc. VI. 18: sanarentur a *lanquoribus suis* — V. 166: od *betegov* Izvojev — B. 171: od *nemočij* sfojih; Né potrében vrács zdravě lyudem, nego *betěfšem*, 174 — K. 908: Nem szükség az egéffégefeknek az orvos, hanem a' *betege*eknek — Matth. IX. 12: Non est opus ualentibus medico, sed *male habentibus* — V. 175: *betesném* — B. 161: *nemočnim*; vrácfete *betef-nike*, 150 — K. 965: gyógyíttátok-meg a' *betegeket* — Luc. X. 9: curate *infirmos* — V. 144: *betěsne* — B. 167: *nemočnike*.

Perg.; Arch.; Ak.Rj.: *beteg* és *betežen* XVI., *betežnik* XVII. sz. Hogy *beteg* az elvont fn., *betežen* mn., *betežnik* személyt jelentő fn., abban a *bolest*, *bolestan*, *bolestnik* analógiája érezhető. ASBÓTH szerint (NyK. XXXIII. 105.) a horvát és szlovén nyelv a m. *beteg* melléknevet az igen gyakori -n (eredetileg -in)

melléknévképzővel toldotta meg és ebből vonta el a *beteg* tövet főnévül.

L. GOMBOCZ-MELICH MÉTSZ.

falat, falatec (falat, falatka): oni dafse pred nyega *falat* pecfénje ribe, 69 — K. 984: hozának neki egy *darab* fült halat — Luc. XXIV. 42: ... *partem* piscis assi — B. 105: *dil*; Poberete *falatce*, kiifzu oztali, 45. — K. 990: Szedgyétek-fel a' melly *morzálékok* meg-maradtak — Joann. VI. 12: ... *fragmenta* — V. 39: *falatceze* — B. 52: *kusof*

Arch.; Ak.Rj. XVII—XVIII. sz.

V. ö.: BUDENZ MUSz., MUNKÁCSI Nyr. XI. 439, NyK. XVII. 78, BERN. EtWb.

féla (species, -féle); 285; Opomenak za vřzake *féle* lyudi, 211; vu vřzake *féle* meztah, u. o.; vřzake *féle* ribe, 183 — K. 913: minden-*féle* halak — Matth. XIII. 47: pisces ex omni *genere* — B. 175: *fsakoga naroda* rib.

Az Ak.Rj. szerint XVII. sz.; pedig PERG. is már sűrűn használja; találjuk nála II. 1. a *feliek* 'species' főnevet is.

V. ö.: BUDENZ NyK. VI. 316, MUNKÁCSI NyK. XVIII. 78, ASBÓTH NyK. XXVII. 334, ALEXICS Nyr. XVI. 445, BERN. EtWb.

gyungj (margarita, gyöngy): Nafedsi ... jednoga dragoga gyüjga, polseljé, 183 — K. 913: Találván ... egy drága gyöngyöt, el-mene — Matth. XIII. 46: Inuenta ... una pretiosa *margarita*, abit — V. 160: *gyungya* — 175: *biser*

Arch.; Ak.Rj.

V. ö.: VÁMBÉRY NyK. VIII. 147, BUDENZ NyK. X. 82, MUNKÁCSI NyK. XVII. 95, KÚNOS Nyr. XIII. 368, GOMBOCZ MNyV. III. 214, VI. 344.

hasan v. *hasen* v. *hasna*, *hasniti*, *hasnovit*, *nehasnovit* (haszon, használni, hasznos, haszontalan): el, 235, 237, 238, 244, 262; Vnogi jefzu, kii ... od *hafzne* ... fzetoga Pricfesanja ... nikay niti znaju, niti razumeju, el; *hafzni* vam, da ja jdem — K. 1003: *hafznál* néktek, hogy én el-megyek — Joann. XVI. 7: *expedit* uobis ... — V. 54: *hasznovito* je vam; popévke ... *hafznovite* i potrebné, 187; *nehafznovitoga* fzluga zverzete vun vu tmicze zvünzke, 137 — K. 926: a' *hafzontalan* fzolgát veffétek a' külfő fetétfégre — Matth. XXV. 30: *inutilem serum* ...

Ak.Rj.: *hasna* és *hasnovit* XV. sz., *hasniti* XVII. sz., pedig PERG. a *hasniti* szót is már sűrűn használja; Arch.

V. ö. VÁMBÉRY NyK. VIII. 150, MUNKÁCSI NyK. XVII. 79, ALEXICS Nyr. XVI. 490, SIMONYI Nyr. XXXI. 37, BERN. EtWb.

jezer (mille, ezer), cziml., 144, 195; okolu csetiri *jezera* 99 — K. 939: úgy mint négy *ezeren* — Marc. VIII. 9: quasi quatuor *milia* — V. 75: csetiri *jezera* — B. 127: *četiri tisuća*.

Ak.Rj. XVII. sz., Arch. 1577-ből.

V. ö.: HUNFALVY NyK. III. 35, MUNKÁCSI: Árja és kauk. el. I. k., NyK., XVII 91, SIMONYI Nyr. XXXI. 33; BERN. EtWb. *kinč* (thesaurus, kincs): 22; Szpodobnoje nebézko králeyevztvo *kinčfu* na polye zkrivenom, 182 — K. 913: Hasonló menyneknek országa a' Izántófldön el-rejtett kinchhez — Matth. XIII. 44: . . . *thesauro* — V. 166: *kinču* — B. 175. *blagu*.

Arch.; Ak.Rj.: XVI. sz., mint kedveskedő kifejezés: *kinč mojega srca 'szívem kincse'* napjainkban is hallható magyarországi horvátoknál.

V. ö.: VÁMBÉRI NyK. VIII. 188, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 97, Árja és kauk. el., SIMONYI: Nyr. XXXI. 33, NyK. XXV. 303, BERN. EtWb.

kíp (imago, kép): el., 195, 252, 259, 263 stb.; Prije nálze cfovecski *kíp* (emberi képet vett magára) 193; pod *kípom* krušnē zkriveno Cfovecsánztvo (a kenyér képében rejlő emberi voltod) 207; Szlobodnoje i dobro Szvétcze zazvati i nyihove . . . *kípe* poštuvati (szabad a szenteket segítségől hívni és képeiket tisztelni) 211; Clíje ov *kíp* i napíľzek? 125 — K. 922: Kíe ez a' *kép*, és a felyül-való írás? — Matth. XXII. 90: *imago* — V. 102: *kíp* — B. is sűrűn használja ezt a szót, l. pl. 142, 176. l.

PERG. sűrűn használja és mindazon jelentésekben, melyek a XVI. századi m. nyelvben elterjedtek. Arch., Ak.Rj. XV. sz.

V. ö.: BUDENZ: MUSz., MNy. V. 542, NyK. X. 85, VÁMBÉRY: NyK. VIII. 159, XIII. 351, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 97, Nyr. XII. 151, KÚNOS: Nyr. XIII. 370. SIMONYI: Nyr. XV. 2, ALEXICS: Nyr. XVII. 501, NyK. XXVII. 333; BERN. EtWb.

kolduš, *kolduvati* (mendicus, mendicare; koldus, koldulni): 37, 292; razdelis vıze tvoje . . . vubogom *koldúfsem* bogacztvo, el.; béfse néki *koldušs*, Lazar imenon, 88; nemorem kopati, szramujemfze *kolduvati*, 101. — K. 972: nem kapálhatok, *koldúľni* szégyenlek — Luc. XV. 3: . . . *mendicare* erubescó — V. 78: *prosziti*; 32: *petlyuti* — B. 128: *prosziti*.

Perg., Arch., Ak.Rj. XVI. sz. a ča-vidék északi szélein és a kaj-nyelvjárásban.

MIKL. Sl.El. a horvát-szerb *koleda*-ból származtatja, az EtWb. szerint idegen szó; KADLECZ a lat. *calendae*-ből vezeti le, FANCEV Arch. és BERN. EtWb. a magyar szóból.

V. ö.: BUDENZ: MUSz., NyK. VI. 307, X. 104, VÁMBÉRY: NyK. VIII. 160, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 76, 80, ASBÓTH: NyK. XXV. 457, 458, STEINER: Nyr. III. 100, SIMONYI: Nyr. VI. 293, ALEXICS Nyr. XVI. 545.

mentuvati (liberare, menteni): Kay adda more cfovek cfiniti na ovom Szvéte, kífze hocfe teh takoveh i tak íztrafneh múk *mentuvati*? 267.

Perg., Arch., Ak.Rj.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., ALEXI: Nyr. XV. 210, ALEXICS: Nyr. XVI. 551.

mertuk, mertucľjiv (mérték, mértékletes): 292; onem iztem *mertukom*, koterem vi búdete mérili, hocfefze vam odmeriti, 94 — K. 959: azon *mértékkal*, a' mellyel mérték, vízfzámérettetik néktek — Luc. VI. 38: *Eadem mensura* — B. 122: *mirom*: *fivem*... *mertucľlivö*, *pravicsnö*, *pobofnö* (*fobridè*, *juftè*, *piè*), el.

Perg., Arch., Ak.Rj. XIII. sz.

V. ö.: BUDENZ: MUSZ., MUNKÁCSI: NYK. XVII. 82, SZARVAS: Nyr. VII. 202, és XI. 553, HALÁSZ: Nyr. X. 244, ALEXICS: Nyr. XVI. 553, ASBÓTH: NYK. XXVII. 337.

morguvali (murmurare, morgolódni): 92, 132; *morguvahu* proti Gozpodáru drufine, 33 — K. 920: morgolódnak vala a' chelédes ember ellen — Matth. XX. 11: *murmurabant* — V. 28: *morguvali* jeszu — B. 20: *mrmľahu*.

Arch., Ak.Rj.; ALEXICS Nyr. XVI. 554.

orsag (regnum, ország): el., 168, 174, 196, 199 stb: pokaza nyemu víze *országé* Szvéta, 39 — K. 903: meg-mutatá néki a' világnak mindè országait — Matth. IV. 8. *omnia regna mundi* — V. 34 és B. 28: víza *Krályesztva*.

Perg., Arch., HAD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., VÁMBÉRY: NYK. VIII. 167, BUDENZ: NYK. X. 107, CSOPEY: NYK. XVI. 285, MUNKÁCSI: NYK. XVI. 82.

pajdašiti se (socium se adjungere alicui), *pajdaštvo* (pajtáskodás, egyesség, barátság): Poglegy adda, ... *zkemľze paydaľfis*, 241; Já verujem i Szveteh obefinztvo, megy ľzvé-tami duhovno *paydaštvo*, 219.

Perg., BELL., JAMBR.

Irod. l. MELICH: Nyr. XXXII. 342.

sara (crus, szár): profzifze Pilatusa, dabifze poterle *száre* nyihove 62 — K. 1007: kérék P-t, hogy meg-töretnének azoknak *szárai* — Joann. XIX. 31: ... *eorum crura*. — V. 130: *kozte* — B. 89: *goline*.

A kaj-szótárok nem említik; a szerbben, szlovénben, csehben és ruténben *sara* = *csizmaszár*; a *pipaszár* összetételben átment a tót nyelvbe is.

V. ö.: MIKL. EtWb. BUDENZ: MUSZ., MUNKÁCSI: NYK. XVII. 84., Nyr. XI. 254 és 439, CSOPEY: NYK. XVI. 288, HALÁSZ: Nyr. XVII. 495, MELICH: NYK. XXV. 302, GOMBOCZ: MNyv. VII. 324.

šantav (claudus, sánta): 91, Szlépi vide, *fsantavi hode*, 4 — K. 910: A' vakok látnak, a' lánták járnak — Matth. XI. 5: ... *claudi ambulant* — V. 2 és B. 2: *hromi*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb. Fr., SIMONYI: Nyr. VIII. 102—103, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 90, HALÁSZ: Nyr. XVII. 497, SCHUCHARDT: Nyr. XVIII. 485.

šereg (grex, hominum caterva, turba, exercitus; sereg): 2, 10, 13, 51, 52 stb; nazleduvalze nyega vnogi *šeregi*, 26 — K. 907: *követé štet fok šereg* — Matth. VIII. 1: *turbæ multæ* — V. 21: *vnosine* — B. 17: *mnoštvo*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., VÁMBÉRY: NyK. VIII. 171, BUDENZ: NyK. X. 87, 129; MUNKÁCSI: NyK. XVII. 99, HALÁSZ: Nyr. XVII. 497, GOMBOCZ: MNyV. III. 314, HORGER: MNyV. X. 9.

terhati, oterhati (onerare, terhelni): *Hodete kmene vŕzi, kii... oterhani jezte*, 145 — K. 910: *Jöjetez hozzám miányájan, a' kik... terhelve vattok* — Matth. XI. 28: ... *qui... onerati estis* — V. 137: *obtersheni jezte* — B. 172: *naprčeni ješte*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr, Sl.El., HALÁSZ: Nyr. X. 352, SZARVAS: Nyr. XI. 514, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 85.

tolnač (consilium, tanács): 52, 275; Farifæusi *vefinifse tolnacs*, 124 — K. 922: a Farifæusok *tanácsot tartának* — Matth. XXII. 15: Ph. *consilium inierunt* — V. 101: *tolnàcha szu vchinili* — B. 85: *sfit*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. Sl.El., Fr, VÁMBÉRY: NyK. VIII. 177, BUDENZ: NyK. X. 111, HALÁSZ: Nyr. VII. 150, CSOPEY: NyK. XVI. 288, MUNKÁCSI: NyK. XVIII. 99, GOMBOCZ: MNyV. III. 360.

tolvaj, tolvajski (latro latronis; tolvaj): 86; *ki ne vlazi cfez vrata vu óvcfu ovelárnicezu, ... onje tát i tolvaj* — K. 998: *a' ki nem az ajtón mégyen-bé a' juhok aklába, ... lopó az és tolvaj* — Joann. X. 1: ... *ille fur est et latro* — B. 117: *lupež i razbojnik; tolvájzka burdelnicza*, 104. — K. 977: *latroknak barlangja* — Luc. XIX. 46: *spelunca latronum* — V. 80: *zkrivòehnicza tolvájzka* — B. 129; *spila razbojnicka*.

Perg., Arch., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., BUDENZ: MUSz., NyK. X. 90, 131; VÁMBÉRY: NyK. VIII. 181, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 86, Nyr. XII. 387, SIMONYI: Nyr. V. 145, ASBÓTH: NyK. XXVI. 460, ALEXICS: Nyr. XVII. 64.

valuvati (confiteri, vallani): 299; I *valuva*, i ne zataj, i *valuva*: *da néfzem já Chriftus*, 6 — K. 984: *És meg-vallá, és meg-nem tagadá, és meg-vallá: Hogy nem vagyok én a' Krifztus* — Joann. I. 20: *confessus est* — V. 5: *valuval je* — B. 3: *isповida*; *Gozponna tebe vŕsi valujemo*, 298; *Krifanjem*

znamenujem i *valujem* vekle i poglavitelje kotrige Vere kerfcsanzke, 254.

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., MUNKÁCSI: NyK. XVII. 77, ALEXICS: Nyr. XVII. 112, MELICH: NyK. XXXV. 38.

vam (telonium, vám): Vide Jesus cfoveka na *váme* fzedecsjsjega, 173 — K. 908: láta J. egy embert a' *vámō* űlni — Matth. IX. 9: in *telonio* — V. 174: na *Málte* — B. 161: na *trgovini*.

Arch. V. ö. MIKL. EtWb., Fr., BUDENZ: NyK. VI. 315, HUNFALVY: NyK. XIV. 452. ASBÓTH: NyK. XXVII. 341, ALEXICS: Nyr. XVII. 111, MUNKÁCSI: Árja és kauk. el., SIMONYI: Nyr. XXXIII. 34.

varaš, *varaški* (civitas, civitatis; város, városi): 9, 10, 13, 17, 18 stb.; Jefus videvsi *varas*, zaplakafze nad nyim, 103 — K. 997: J. látván a *várašt*, fira azon — Luc. XIX. 41: ... *uidens civitatem* — V. 79: *vărăsh* — B. 128: grad; blizu bi dohágyal k-vratam *vărăskem*, 112 — K. 966: a' *vărăs* kapujához közelgetne — Luc. VII. 12: cum adpropinquaret portæ *civitatis* — V. 90: vrátam *vărăsha* — B. 58: k' vrátam od *grada*.

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., SI. EL., VÁMBÉRY: NyK. VIII. 189, EDELSPACHER: NyK. X. 310, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 91, MELICH: NyK. XXV. 303, ASBÓTH: NyK. XXVI. 461, XXVII. 338.

A könyvnek nem magyar eredetű, de magyar közvetítést érzetető szavai:

baršun (bársony): halyum cfervolyenoga *baršuna* odeffe nyega, 57 — K. 1006: veres *báršony* ruhát adának reája — Joann. XIX. 2: ueste *purpurea* circumdederunt eum — V. 116: z-opravum *skerlatnom* ... — B. 88: *svitom skrlatnom*, oblacfil ... szeje ... vu halye cfervlénoga *báršuna*, 88.

Arch., Ak.Rj. XVII. sz.

A szó fejtegetését és irodalmát l. GOMBOCZ-MELICH MEtSz. *darda* (verutum, lancea; dárda): jeden zmegy Junakev *dardum* ódpre rebro nyegovo, 62 — K. 1007: egy a' vitézek között *lánchával* megnyitá az ő oldalát — Joann. XIX. 34: *lancea* — V. 130. és B. 89: *szuliczom*.

Arch., Ak.Rj. XVII. sz.

V. ö.: HALÁSZ: Nyr. XVII. 300, BERN. EtWb.

filjer (quadrans, fillér) *filjeric* (fillérke): ne izides od őde, dokle ne platis do náyzagynyega *fillyéra*, 98 — K. 904: ki nem jősz onnét, míg meg nem fizeted az utolsó *fillyért* — Matth. V. 26: ... donec reddas nouissimum *quadrantem*; telzem iz mojega duhovnoga sferomaltva vergel — duo *æra* minuta in

gazophylaejum etc — dva majehna *filjerica* vu obcfinzku Czirku-venu komoru, el.

Arch.: *filer*, AK Rj. *filer* XVII. sz., *filjer* XVIII. sz.

A szót magyarázói a) a n. *heller*-ből, b) *vierer*-ből vezetik le a magyar szó közvetítésével, c) SCHUCHARDT a *follar*-ból (a legkisebb pénznem Raguzában) Nyr. XXIX. 377; példánk, melyben a lat. *quadrans*-nak felel meg, a n. *vierer*-ből való levezetést támogatja.

V. ö. SIMONYI: Nyr. VII. 105, SZARVAS: Nyr. XIV. 319, ALEXICS: Nyr. XVI. 446, MUNKÁCSI NyK. XVII. 102, MELICH NyK. XXXIX. 42, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 100.

gjo lgj (sindon, gyolcs): *oblaefil* . . . szeje vu halye cser-
vlenoga bárfuna, i finnoga *gyolcsa* 88.

Arch., Ak.Rj.

A bajor-osztrák *golsch* (golisch, *kölsch*, *kelisch*, *kölnisch*) átvétele magyar közvetítéssel. V. ö. CSOPEY: NyK. XVI. 279, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 18., ASBÓTH, NyK. XXVI. 464, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 121.

harcuvati se (certare, harcolni): *szluge moyi doiztine bisze harcuvati*, 36 — K. 1005: az én szolgáim *harczolnának* ugyan — Joann. XVIII. 36: *decertarent* — V. 126: *bisze borili* — B. 88: *bi se rvali*.

Ak.Rj.: *harcovanje* XVI., *harcovati* XVII. sz.; PERG.: *harc*, Arch.: *harcuvati*.

A német *hatz* átvétele a magyar szó közvetítésével, amire az *r* vall.

V. ö.: BUDENZ: NyK. VI. 304, MUNKÁCSI NyK. XVII. 103, MIHÁLY: Nyr. X. 49, SZILASI u. ott 494, ALEXICS: Nyr. XVI. 488, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 128, BERN. EtWb.

herceg (herczeg): *buducfi* . . . Lifanias *Herczegom* Abiline, 7 — K. 954: L. *Tetrarkája* lévén Abilinának — Luc. III. 1.: *Lysania Abilineae tetrarcha* — V. 6: *ravnal bi* . . . L. *chetertu ztranu* Abiline — B. 7: *četvrto poglafje*.

Arch., Ak.Rj. XIV. sz.

A n. *herzog* átvétele a magyar *herczeg* közvetítésével, a mire a végszótag *e*-je vall.

V. ö.: MIKL.: Fr., MUNKÁCSI: NyK. XVII. 103, ALEXICS: Nyr. XVI. 490, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 134.

inas (minister, pedisequus): Sztáhu . . . *szluge i inafsi* *prifarkom* *vu glenje*, 52 — K. 1005: *Állanak vala* . . . a' *szolgák* és *inasok* a' *izénnél* — Joann. XVIII. 18: . . . *serui et ministri* — V. 124: *dvorjaniki* — B. 57: *dvorani*.

Szláv eredetű szó; töve *junъ* 'fial' megvan az összes szláv nyelvekben; a magyarba (*inos*, *inas*) a szlovénből kerülhetett, ahol *junoš* = Edelnabe, Lehrling; a nálunk elterjedt *inas* alakját átvette a kaj-nyelvjárás.

Ak.Rj.: *inas* példa idézése és kor jelzése nélkül; l. továbbá: *junoša*. — BERN. EtWb.: *junъ*; OklSz.

V. ö.: NyK. IV. 208, VÁMBÉRY: u. ott VIII. 154, BUDENZ u. ott X. 84, 130, KORDAI u. ott 322, CSOPEY u. ott XVI. 280, MUNKÁCSI: u. ott XVII. 79 és Nyr. XII. 496, SIMONYI: Nyr. III, 436, ALEXIOS: u. ott XVI. 496, MUNKÁCSI: Árja és kauk. el. 369, MARJANOVIÓ Nyr. XLIII. 330, A.O.: Nytud. V. 160.

lajstrom (registrum, lajstrom): *Lajstrom* oveh knjig je vu tri deele razdelyen, 320.

Perg.: *legiſtrum*; Arch. *legiſter*, *legiſtrom*; a *lajstrom* hangalakban nem említik a szót sem a régi kaj-szótárak, sem az Ak.Rj., sem MIKL., sem pedig BERN. — A latin szónak a magyarban meghonosodott hangalakjában való átvétele.

V. ö.: SZARVAS: Nyr. X. 161, MELICH Szl. Jöv. I. 2. 42. *lampas* (lampas, lámpás): *vzemi lampafse* lzvoje, izidofse na put, 184 — K. 925: az ő *lampafokat* vévén, eleibe menének — Matth. XXV. 1: *accipientes lampades* . . . — V. 185: *svetnicze* — B. 176: *svitňake*.

Az Ak.Rj. szerint a XVIII. sz.-tól kezdve a horvát nyelvterület északnyugati vidékein terjedt el, a magyarországi horvátoknál ma is ily alakban használatos; FANCEV az Arch.-ban már a XVI. századból, VRAMECZ krónikájából idézi, HABD. is ily hangalakban említi. — A latin szó nálunk meghonosodott hangalakjának átvétele.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., SZARVAS: Nyr. XIV. 50, ALEXIOS Nyr. XIV. 548, HALÁSZ: Nyr. XVII. 447, PLET.

lilium, *liliuma* (lilium, lilium): *merkayte na polyzke liliome*, 111 — K. 906: nézzétek a' mezei *liliumokat* — Matth. VI. 28: *considerate lilia agri* — V. 88: *liliume* — B. 132: *cvitje*.

Arch.: *liliuma*; a szótárak ily hangalakban nem említik; könyvünk más latin *-um* végű szót is a magyar nyelv eljárásához hasonlóan *-om* végzettel vesz át, pl: *Szveti Evangeliumi*, *cziml.*, el. — Az *-um* > *-om* végzetre vonatkozólag l. MELICH: NyK. XXXIV. 243.

marha (a m. szó régi jelentésében): Ne pofelý hife, ni polya, ni fzluge, ni fzlusbenicze, ni vola, ni ofzla, ni *marha* nikakove blifnyega tvojeja, 241. (Isten 10. parancsolatja.)

HABD.: *marha* 'merces, res mobiles ab aliquo possessa, armentum, pecus'. Az Ak.Rj. XVI. sz.; az ónémet *march*-ból származtatja a magyar közvetítésre való tekintet nélkül; egybeveti a űto-nyelvjárású *marva*-val is, megjegyvezve, hogy nem mindig világos a jelentése; PERG. már sűrűn használja a régi magyar szó tágkörű jelentéseiben: 'bona, res, bona immobilia, res mobiles, res mobiles et immobiles, res vendibiles' etc., de ezen tágkörű jelentések megmagyarázása végett KADLEC sem hivatkozik

a magyar szó jelentéseinek hatására; MIKL. szótáraiban is hiányzik ezen magyarázat.

V. ö.: OKLSZ., BUDENZ: NyK. VI. 310, SZARVAS: Nyr. V. 260, CSOPEY: NyK. XVI. 284. MUNKÁCSI: NyK. XVII. 114. L.V. és MI.: NyK. XXVII., 474, LUMTZER — MELICH: DOrtsn. 175—178. ASBÓTH NyK. XXVII., 445.

mešter (magister, mester) 50, 94, 96, 107, 109 stb.; Tifzi *Mester* vu Izráelu, te ova neznas? 154 — K. 986: Te *mester* vagy I-ben és nem tudod ezeket? — Joann. III. 10: Tu es *magister* . . . V. 146: *Navuchitel*, 157: *Mester* — B. 152: *meštar*.

PERG: *meštar*; Arch. *mešter* XVI. sz.; Ak.Rj.: lat. *magister* > n. *meister* > m. *mester* > h. *mešter*. — Lehet kaj-nyelv-járási fejlődés is a *meštar*-ból (*a* > *e*), — Teljes magyarázatot és a szóra vonatkozó irod. l. MELICH. MNyv. X. 398.

muštar (sinapis, mustár): Szpodobnoje nebézko králeyev-ztvo k' *muštárovu* zernu, 30 — K. 913: Hasonló a' mennyeknek országa a' *muštár*-maghoz — Matth. XIII. 31. *Simile est regnum coelorum grano sinapis* — V. 26: *muštardovomu* zernu — B. 205: kzerun *snapa*.

A szótárak csak a *mustardo* alakot említik. A *mustár* és a *muštarda* keletkezésére és elterjedésére vonatk. l. MELICH: MNyv. X. 401.; az evangéliumos könyvünkben talált *muštar* a magyarban meghonosodott alak átvétele.

péllda (exemplum, parabola, példa, példabeszéd): 50, 135, 168, 234 stb; zle *példe* zlem fitkő ne dájem, el.; Récfse Jefus vnofinam lyuczitva *pélldu* ovu, 29 — K. 912: Más *péllda-beszéd* adva eleikbe, monda J. — Matth. XIII. 27: *Aliam parabolam* . . . — V. 24. . . . *priliku* — B. 18: *pritač*. (A *péllda-beszéd* et az evangéliumunk sokszor *prilika*-val, 30, 31, 35, 114, 119, vagy *priszpodoba*-val 34, 92, 94, 122 fordítja.)

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

MIKL. EtWb. és Fr.: n. *bild* > m. *péllda* > szlovén és kaj *péllda*. — Nehézséget okoz a m. szó vég *a*-jának megmagyarázása; hasonlóképen: *zwirn* > m. *czérna*.*)

V. ö.: BUDENZ: NyK. VI. 310, SZARVAS: Nyr. I. 220, BOROVSKY: NyK. XXIV. 339, ASBÓTH: NyK. XXVII. 338, ALEXICS: Nyr. XVII. 18, MELICH: Nyr. XXIV. 351, LUMTZER — MELICH: DOrtsn. 197, SIMONYI: «A magyar nyelv» I. 115.

špan, *španija*, *španuvati* (villicus, procurator, ispán, sáfár, gondviselő; villicatio, ispánság, sáfárság; villicare, sáfárkodni): neki . . . cflovek *Spána* imelse, 101 — K. 972: egy embernek . . . *fáfára* vala — Luc. XVI. 1: habebat *villicum* — V. 77: *Spana* — B. 128: *dvornika*; récfé Gozpon vinograda

*) Kérdés, nem kell-e itt szláv hatást keresnünk.

Spanu lzvojemu, 32 — K. 919: mōda a' fzōlō ura a *gondvifelőjének* — Matth. XX. 8: . . . *procuratori* — V. 28: *Zkerbitelu* — B. 19: *dvorniku*; *day* raclun od *spanije* tvoje: ar vre nebudes mogel *spanuvati* — K. 972: adgy számot *fáfárfágodról*: mert már nem *fáfárfokodhatol* — Luc. XVI. 2: *reddi rationem villicationis* tuæ. iam non poteris *villicare* — B. 128: *dvorničstvo* . . . *dvornikovati*.

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

MIKL. Sl.El.; Fr.: szl. *župan* > magyar *ispán* > szerb *išpan*. — A magyarban: *spán* Okl.Sz. 1282. > kaj-horvát *špan*.

V. ö.: MUNKÁCSI: NyK. XVII. 112, Árja és kauk. el. 377.

SIMONYI: Nyr. XXXI. 34, ASBÓTH: NyK. XXIII. 126, ALEXICS: Nyr. XVI. 495, HALÁSZ: Nyr. XVII. 307.

Magyar közvetítés feltételezhető a következő szóknál:

hahar (carnifex, sorsor; hahár, hóhar, hóhér): *daa* nyega *vruke háharom*, 124 — K. 918. a' *hóhéroknak* adá őtet — Matth. XVIII. 34: *tradidit eum tortoribus* — V. 100: *Henkarom* — B. 142: *officijalom*.

Arch.: *hahar*, *hohar*; Ak.Rj. XVI. sz. a ča-vidék északi szélein és a kaj-nyelvjárásban.

MUNKÁCSI: NyK. XVII. 103: kfn. *hahaere* > m. *hahár* > horvát és szlovén *hahar*; — LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 136: hogy a szlovén *hahar* közvetlenül a németből való-e vagy pedig m. közvetítéssel jutott-e oda, az nem dönthető el. — A németből való közvetlen átvételt valószínűvé teszi a hangalak közelsége; az *ae* > *a* más nomen agentis -ar képzőjének hatása alatt.

V. ö.: MIKL. EtWb., BUDENZ: NyK. VI. 304, CSOPEY: NyK. XVI. 240, SIMONYI: Nyr. VII. 105, 242, ALEXICS: Nyr. XVI. 493, MELICH: NyK. XXIX. 42.

kotar (fines, territorium, határ): el., 40; iz *kotarov* Tirufsa 105 — K. 939: a' T. *határiból* — Marc. VII. 31: de *finibus Tyri* — V. 82: iz *kotarov* — B. 130: iz *kotara*, 12: *mejaš*.

PERG. sűrűn használja ezt a szót, következetesen ezzel fordítja le a m. *határ*-t; az Ak.Rj. XIV. sz.: m. *határ* > horvát-szerb *kotar*; LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 129—132 kimutatta a magyar szónak a német nyelvből való származását. — A magyar közvetítésnél magyarázatot igényel a magy. *h* > horv. *k*. — A mai horvát és szerb nyelvben *kotar* 'járás, kerület, Bezirk'.

V. ö.: HALÁSZ: Nyr. XVIII. 305, BERN. EtWb.

ožura (usura, uzsora, ozsora): *tarbine*, *ősfure*, *nazlobi*, *kri-vicez*, i oztáli *hudobe*, 245.

PERG., Arch., HABD., BELL., JAMBR.; sem KADLEC, sem FANCEV nem hivatkozik a magyar szóra; de az *o* és a *zs* valószínűvé teszi a m. közvetítést; a *zs* már a XIV. sz.-ban is jelentkezik a magyar szóban (Okl. Sz. 1397.).

V. ö.: MIKL. EtWb., BALASSA: Nyr. XVI. 111, ALEXICS: Nyr. XVII. 111., PLET.

Hogy a fordító a magyar eredetű vagy magyar közvetítéssel nyert szók használatában nem a lefordított szöveg rabja, hanem csupán azért használja az illető szót, mert már meghonosodott, a mellett szól azon körülmény is, hogy oly helyen is találunk ily szót, a hol a magyar szöveg nem készítette annak alkalmazására. Ily helyek pl.:

126. l.: fena... krvni *beteg trpela* — K. 908: egy afzony... vér *folyást* *széved vala* — Matth. IX. 20: mulier sanquinis *fluxum* *patiebatur* — V. 103: krvnoga *otoka* — B. 143: *oticanje krvi*;

153. l., V. 146: *Mejter* — K. 986, Joann. III. 2., B. 151: *Rabbi*,

119. l.:... pozlavlasi *fserege* *szvoje* — K. 922:... elküldvén az ő *hadait* — Matth. XII. 7:... missis *exercitibus suis* — V. 96: *sherege* *szvoje* — B. 140: *vojske*,

vagy a fentebb idézettek, melyeken a *darda, falat, falatec, herceg, špan, španija, španuvati, tolvajski* (K. *láncha, darab, morzálek, Tetrarka, jáfár* és *gondviselő, jáfárfág, jáfárkodni, lat-roknak*... *barlangja*) szókat alkalmazza.

Mindezek közül a PETRETICS kiadta evangéliumok megjelenése előtti időből kimutatva csupán a következők nincsenek: *inaš, lajštrom, muštar, sara* (*crus*) és a *filjer* (*lj-es* hangalakjában).

Fenntartották magukat — főleg a kaj-vidéken — napjainkig is: *baršun, batritelj, beteg, betežen, fela, filir, hasna, hasniti, hasnovit, nehasnovit, herceg, išpan, kinč, kip, kotar* (kerület, járás, Bezirk), *mentovati, mertuk, pajtaš, sara* (csizmaszár), *šantav, šereg, teret, teretan, varoš*. L. IV.-BR.

* * *

KRAJACSEVICSNAK purizmusra való törekvése azonban — úgy látszik — csak a még meg nem honosodott idegen szótövek kerülésében érvényesül: szóképzésben, szóösszetételben, szóvonzatban és más kifejezések alkotásában már a magyar mintának követése érezhető, mint a hogy magyar mintát ezen tekintetben PERGOSICS is követett, főleg a jogi és közigazgatási életre vonatkozó műkifejezésekben. VERES BALÁZS, VERBÖCZY magyar fordítója («Magyar Decretom, kit WERES BALAS a deakbol tudni illyk

a' WERBEWCZY ISTWAN Decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, Magyarra fordítot... Debrecenbe nyomtatott Raphael hoffhalter által MDLXV.) kifejezésének szigorú követését éreztük PERGOSICSNAK pl. ezen kitételeiben:

birfaski lyszt II. 59 — *byrsag lewel* (litteræ judiciales),
czymerni lyszt I. 6 — *czymerekrewl walo lewel* (insignia nobilitaria),

czyele pameti I. 124. 4. — *epp elmejewk* (sanæ mentis)
dole posztaui summe I. 60. 7 — a' *fommath le tezy* (deponere)
dolnyi peruff, ghorni peruff II. 24 — *al peres, fel peres* (actor, in causam attractus)

duffno poznanie III. 21. 4 — *lewky esmereth* (conscientia)
ghora vynna I. 133. 45 — *szewlew hegy* (promontorium)
ghore vzeti pieneze I. 82. 3 — a' *pynzth fel wenny* (pecuniam recipere)

ghofzpoda velika I. 2. 1 — *ghofzpoda zaszauna* I. 21 —
nagh-wrak, szazlos wrak (magnates)

ghuszka II. 30 — *lwdas* (perjurus)

hysniczi I. 110, — *hytvo* I. 106 — *hazas emberek, hazsagh* (matrimonium)

ghraczke megye sztol I. 14 — *warmegye szeke* (sedes iudicaria comitatus)

opprauliane kotaarno I. 78. 7. — *hatar igazgatas* (rectificatio metarum)

ochin zziin I. 14. 5 — *attjafy* (frater)

tudomana szlusenie II. 26. 5. — *tudomannak szolgaltatafa* (inquisitio)

walluwani lyszt I. 35, II. 35 — *walo lewel, wallasztetel lewel* (litteræ fassionales)

vallouati kuaar I. 87. 3 — *kart wallani* (damnum pati)

varaff poliszki II. 76. 3 — *mezew waras* (oppidum)

wekouechina I. 25, I. 60. 10 — *wrekfyg* (hæreditas); *wekuechnogha vallouania vchiniti* I. 91 — *wrewkke walo wallafokat tenni*

vun vallouati grieh el. 16. 4. — (nem lefordított szöveg; delictum confiteri, a bűnt kivallani)

vun zbyranie dachie I. 93. — *az adonak kij szedese* (tributaria exactio)

zauzek I. 20. 4, *zauzanie* I. 27. 3. — *kwetes* (contractus);

na ueke zauzati I. 58. 1 — *wrewkbë el kwethny*

zlamenno ruho (< znamenno) I. 67. 2 — *iegrwha* (dotatitium)*)

*) I. KADLEC: Pergošić XXXVI—XLI. és Речник; FANCEV: Archiv XXXIII. 21—22. l.

KADLEC szerint nem szabad ezeket a hungarizmusokat mind PERGOSICSnak tulajdonítanunk; jó részük a XVI. század közepe táján már általános keletű lehetett, hiszen VRAMECZ is, kinek Krónikája nem érezteti PERGOSICS hatását, használja pl. a következő kifejezéseket: *ochin szün, posnanié dufse, dole vrechí* (a *dole posztani* értelmében), *hísnik, hístvo*; más kaj-nyelvjárású emlékekben is találjuk pl. a következőket: *graczká megya, ochin fziin, uekouechina, dolnyi perufs, gorni perufs*.

A PETRETICS kiadta evangéliumok hungarizmusai közt is sok az olyan, melylyel már régibb emlékekben is találkozunk.

Kaj-nyelvjárási többlet és kaj-horvát képzővel alkotott szókban érezzük a magyar kifejezés mintáját vagy a magyar szó hatását pl. a következőknél:

jakost (virtus; *jak* = erős; KÁLDI a *virtus*-t *erő*-vel fordítja; KÁROLYINÁL: *hatalmasság*; KÁLDI eljárása készítette a fordítót arra, hogy a latin szót elemezve, *jakost*-tal fordítsa) 18, 135, 146, 159; Arfze búdu gibale *ídkozti* nebézke, 3 — K. 979: az egek *erei* megindulának — Luc. XXI. 26: *uirtutes cœlorum* — B. 1: *kriposti* nebezke; *jákozt* snyega vun zhágyafe 171 — K. 958: *erő* mégyen vala ki ő belőle — Luc. VI. 19: *uirtus* — V. 167: *kréposzt* — B. 172: *kripost*

HABD: *jakoszt* = fortitudo, robur; BELL. a *jakoszt* synonymái közt említi a *hrabrenoszt*-ot is = animi robur; JAMBR.: *virtus* = *kréposzt*; Ak.Rj.: *jakost* a *ddd* alatt említi a szónak ezen jelentését. *nazoci* (oko 'szem; személyesen, incoram, personaliter'): 72; Vnogi... od... Chriftofevoga... vu Oltarzkom Sakramentu *nazocsi* bitje... nikay niti znaju; el.

PERG. II. 16. 3: *zochi* — VERES: *szemjél szerynt*; BELL.: *nazochi, na ochi* = ad oculos, in præsentia, incoram.

A mai horvátban is: *nàzočan* = præsens, Iv. Br.

skvarjati', skvarenje (kárhozzatni; kárhozzatás; a magyar szóhoz hasonlóan a *kár* = *kvar* főnévből alkotott ige és elvont cselekvést jelentő főnév): 80, 277, náyte *zkvárjati*, i nebudete *zkvárjeni* — K. 959: ne *kárhozzatfatok*, és nem *kárhozzatattok* — Luc. VI. 37: nolite *condemnare*, et non *condemnabimini* — B. 122: ne htite *osujevati* i ne budete *osujeni*; nyega prédafse veliki Popi... na *zkvárenje* fzmerti 66 — K. 983: adták ötöt a' fő-papok... a' halálnak *kárhozzatására* — Luc. XXIV. 20:... in *damnationem* mortis — V. 47: na *obszűdyenye* — B. 104: na *osujenje*.

Az Ak.Rj. szerint a szó ezen jelentése a XVIII. sz.-ban jelentkezik; pedig már PERG. is így használja: I. 86. 2, I. 19. 1, I. 81; HABD., BELL.

smožnost (potestas, hatalom; 12. l. *mócs*; e helyett azonban inkább a latin és a magyar kifejezés mintájára a *-tas* és az *-alom*, *-elem*-nek megfelelő képzővel alkotott szót használja) 3, 86, 118, 142; Szin clovécsi ima *zmožnofzt* . . . odpúcsati grehe, 117 — K. 908; az ember fiának *hatalma* vagyon . . . a' bűnök meg-boclátására — Matth. IX. 16: . . . habet *potestatem*. — V. 95: *oblast* — B. 140: *oblast*

HABD.: *moch* *potentia*, *potestas*; BELL. *zmožnofzt*, *moguch-nofzt*; JAMBR.: *mòch*, *zmožnofzt*

tečaj (stadium; ennek kifejezésére használja K. PÁZMÁNY-nak egyik nagyon kedvelt szavát: *futamati*, *futamatnyi*; fordítónk a magyar szó mintájára használ a *tečem* = *futok* igéből alkotott elvont főnevet): Dvā zmegy Vuclfenikov Jefuleveh idéhota on iziti den vu kaftel, koteri na fezt defzet *tečajév* dalko béfse od Jerufalema, 65 — K. 983: ketten ő közzülők azon nap mennek vala egy . . . kaftélyba, melly hatvan *futamatnyi* földön vala J.-tól — Luc. XXIV. 13: in spatio stadiorum sexaginta *stadiorum* — V. 46: *tečajév* — B. 104: oko sedam *mil*; BELL.: *techaj* *cursus*. *techem* *curro*; JAMBR.

se veseliti, *razveseliti*; *veselitelj* (consolari, Paracletus; vigasztalni, a vigasztaló; *vesel* 'víg' tőből alkotott ige és nomen agentis) 81, 83, 178; Rakel plácfucsi lzine lzvoje: i néfze hotela *razveseliti*, 17 — K. 902: R. firatván fiait . . . nem akart *meg-vigasztaltatni* — Matth. II. 18: . . . *consolari* — V. 192: *razveseliti se* — B. 12: *se utišiti*; ako ne odídem, *Veszelitel* ne pride kvam, '75: — K. 1003: ha el nem megyek, a' *Vigasztaló* nem jó hozzátok — Joann. XVI. 7: *Paracletus* — V. 54: *Razveszelitel* — B. 111: *duh od utišenja*;

HABD., BELL., JAMBR.

A magyar mintát követi fordítónk a kölcsönösség kifejezésében, szószerint lefordítva az *egymás* elemeit: 11, 60, 65, 74; Ova vam zapovédam, da *jeden drugoga* lyubíte, 176 — K. 1002: Ezeket parancholom néktek, hogy fzeréffétek *egy-mást* — Joann. XV. 17: ut diligatis *inuičem* — V. 178: dasze lyubéte *med vami* — B. 166: *meju sobom*; I one dva pripovédahota *jeden drugomu* 65 — K. 983: És ők szólnak vala *egy-mással* — Luc. XXIV. 14: . . . loquabantur *ad inuičem* — V. 46: *med szobum* — B. 104: *meju sobom*

A gen. partitivusnak megfelelő *unus ex, de, quidam ex, de*

visszaadásában nem követi a latin, hanem a magyar kifejezést: 6, 33, 44, 53, 54. stb. *néki zmeg Farifaeufsev*, 161 — K. 960: *némelly a' F-ok között* — Luc. VII. 36: *quidam de Ph.* — V. 157: *nekoj Fariseush* — B. 65. *niki Pharizej*; *jeden zmeg szlúg*, 54 — K. 1005. *egy a' Fð-pap szolgái között* — Joann. XVIII. 26: *unus ex seruis* — V. 124: *jeden szmed szlusbenikov* — B. 87: *jedan od slug*; *dva zmegy szvoich vucfenikov* — K. 910: *kettőt a tanítványai között* — Matth. XI. 2: *duos de discipulis* — V. 3: *dva z-med Vuchenikov* — B. 2. *dva od . . . učenikof*

Néhány összetételben, jelzős kifejezésben, terminusban feltűnően jelentkezik a megfelelő magyar kifejezés hatása:

od dati (od- 'től, -től, el'; *dati* 'adni; vendere'); 103, 127, *oddá víza*, *kotera ima*, 182 — K. 913: *el-adá* mind a' mie volt — Matth. XIII. 46: *uendidit omnia* — V. 160: *prodá*, B. 175: *proda*.

PERG. III. 30. 8: *oddanie* — VERES: *el adas* (venditio); I. 21. 4: *odda szuoju kerv* — Weer *arwlaft* tezen, HABB., BELL., JAMBR., PLET.

pismoznaneč (scriba, írástudó), 21; *ovo néki zmegy Pifzmoznánečev* rekofse szami vu szebe, 117 — K. 907: *íme némellyek az Írás-tudók közül módának magokbá* — Matth. IX. 3: *quidam de scribis* — V. 94: . . . *z-med Piszceev* — B. 140: *niki od pisac*

A *scriba*, *írás-tudó* kifejezést evangéliumunk sokszor a német kifejezéshez közeledő módon adja vissza: *u Pifzm vucfen*, 13; v. ö. *u pravde vucfen*, 15, 107; *Pravdevucfen* 114; ez utóbbi teljesen megfelel a *rechtsgelehrten*-nek.

dačni penez (adópenz; numisma census): Pokafetemi *dačni penez*, 125 — K. 922: *Mutafátok-meg nékem az adópenzt* — Matth. XXII. 19: . . . *numisma census* — V. 102: *peneza dáchnoga* — B. 143: *dohodni pinez*.

Arch. XXXIII. 41.

figovo drvo (ficulnea, fügefafa): Vigyte *figovo drvo*, 3 — K. 979: *Láfsátok a' fügefát* — Luc. XXI. 29: *ficulneam* — V. 2: *Figovo*, y *víze drévje* — B. 1: *smokvu*.

Szószerint fordítja le KRAJACSEVICŠ a *crux*-nak megfelelő *keresztfa* kifejezést is:

križno drvo, 264, 296; *Ovje Jefus za nalz muke terpel, i na krišno drévlje* szmert podjel, 217.

križno aldov (keresztáldozat): Bóg szi bil na *krišnom Aldove*, 207.

otec duhovni, pastir duhovni (lelki atya, lelki

pásztor): zповédamfze i tebe, *Otecz duhovni* 253; poftuy *Otcze duhovne*, 223; Popévke... *Partirom duhovnem*... zprávylena, 187.

HABD. és BELL.: *otecz duhovni* 'pater spiritualis'; BELL.: *pařtir duhovni* 'Priesters'; *pastir duřni* 'Seelenhirt', PLET.

řtuřbeni tovaruř (conservus, szolgatárs), 123, 157; pocfne vraduvati řzvoje řzluřbene tovaruřse 157 — K. 925: verni kezdi a' řzolga-társait — Matth. XXIV. 49: ... *conseruos suos* — V. 100: *zkupsřlusbenik*, B. 142: *tovariř*

HABD., BELL., JAMBR.: *řkup-řzluga* (a latin kifejezés szó-řzerinti fordítása).

řunčeni řhod, *řunčeni řahod* (oriens, occidens: napkelet, napnyugat), 20, 21, 22, 27; oblezk izhágya od řzuncřenoga řhoda, telze káfe do řzuncřenoga řáhoda, 128 — K. 925: a' villámlás ki-mégyen *Nap-keletről*, és fel-tetzik *Nap-nyúgatig* — Matth. XXIV. 27: ... *ab oriente* ... *in occidentem* — V. 105: od *Izhoda* — do *Zahoda* — RAŇ. *) 303: od *řtoka* ... do *řapadi*

Arch. XXXIII. 44., 46., 47, VRAMECZ krónikájából, HABD., BELL., JAMBR., PLET.

řtol přemenjbe (váltóasztal): zakay adda nefzi dál mojev penéz na *řtol přemenjbe?* 169 — K. 976: miért nem adtad az én pénzemet a' *pénz-váltó asztalra?* — Luc. XIX. 23: *quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?* — V. 165: na *terřtvo*.

řveta mati crkva (ecclesia, anyaszentegyház): vu ko-terem dvojem vremene *řveta Mati Cřirkva* řzvádbe řzlufiti prepováda, el. c.

BELL. — A kifejezést V. is használja 208. l.: Vsze řzvětke, od řzvete *Matere Cřirkve* napravlyene marlivo řzvėti. (Az anyaszentegyház 1. parancsolata.)

Különös figyelemre méltó néhány igekötőnek használata.

FANCEV a XVI. és XVII. századi kaj-nyelvjárás emlékek ismertetésében (Arch. XXXIII. 47.) kiemeli: «Kurz wollen wir hier die bekannte pleonastische Bildung des Kajkavischen erwähnen, wo die Bedeutung eines Verbums oder eines Verbal-substantivums nach deutschem Vorbilde durch ein überflüssiges Adverbium näher praezisiert wird. Die Adverbia, die in solcher Anwendung vorkommen, sind die folgenden:

dole (*zleřti, treći, vreći, pařti, polořiti, obriřavati*),
gore (*zastopiti, zastoplenje, ziti, vřtati, vřtajanje, na nebo pořestek*)

*) Zadarski i Rańinin Lectionar; za řtampu přiredio MILAN REŘE-TAR. U Zagrebu 1894. 254. l.

nazad, nazaj (povrnuti, povraćati, zvrnuti, vrnuti se),
noter, nuter (vlesti, pojti, idenje),
protiv (govoriti, psuvati, vstati),
skupa (spraviti, sklopiti),
vun (goniti, tirati, zegnati, spaditi, potirati, zlieći),
vunka (ziti) u. s. w.»

Igaz, hogy mindezen igekötőnek a németben hangsúlyos adverbiumok (*ab* v. *nieder*, *auf* v. *ober*, *zurück* v. *hinter*, *ein*, *gegen* v. *entgegen*, *zusammen*, *aus*) felelnek meg, de az ezeknek használatában jelentkező pleonazmust a kaj-nyelvjárásban nem szabad csupán a német adverbium hatásának tulajdonítanunk, sőt nagyobb mérvben érvényesül itt a magyar nyelv befolyása, mely PERGOSICS korában, de még PETRETICS idejében is erősebb volt a német nyelvénél. Hiszen legsűrűbben mutatkozik ez a jelenség éppen azoknál az íróknál, kik magyarból fordítanak s egybevetve a fordítást a lefordított szöveggel, rendszerint megtaláljuk a magyarban a megfelelő igekötőt, melyet írónk — bizonyára azért, mert még külön határozószónak érzik — még nem írnak teljesen egybe az igéjével, ha közvetlenül előtte is áll. A magyarban is jóval súlyosabb szó ez, mint a szláv adverbium, mely teljesen egybe szokott olvadni igéjével.

Ha pl. PERGOSICS-nál nézzük ezen adverbiumokat, VERES-nél következetesen meg fogjuk találni a neki megfelelő igekötőt, de a kifejezés nem lesz mindig olyan, hogy a megfelelő német kitételben is meglenne a megfelelő adverbium.

Itt csak néhány példára szorítkozunk:

fumme dole nepofztavi, I. 60. 7 — a' sommat *le* nem tezy (niederlegen),

ghore pouiedani, I. 4. 1. — *feljeweł* meg vagyön *irwan*,
koteri bi ghore ufztal I. 14. 2 — ha *ky uylwan fel emely*
 magat (sich erheben, aufstehen, Aufstand)

ghore vzeti pieneze, I. 82. 3 — a *pynzt fel vennj* (aufnehmen),

zalofnogha lyfzta maffu bude . . . napreğ dati, II. 20. 2 —
 az *fzalogos levelnek maffat . . . elew adhattya* (vorlegen)

on neki *fztary lyfzt napred donefze*, I. 82. 8. — *walamj*
 regy leweleth *hoz elew* (vorlegen?)

boiazen, nazlobolzt . . . nazai verghfsi . . . II. 28 — félelmet,
gyewlelfyget . . . hatra wethwen . . .

nazad uzeęti, I. 61. 4 — *hatra wennj* (zurücknehmen)

nazad ofztaniufsi, III. 10. 2 — hatra hagywan (hinterlassen) more *van zimyenia zurechi*, I. 68 — az iozagnak wrafagabol *ky wethety*,
uan pouedati Sentenciu I. 31. 1 — az fentencianak *ky mondafa*,
vun nazuesztiti sze, I. 107. — *kj ielentetik*,
vun zbyranie dachie, II. 9. 3 — az adonak *ky szedefe*,
vnuter danie lifztno, I. 77 — *lewel be adas* (einreichen),
Zvoonifze szuedoki . . . vnuter nepryemliuu, III. 12 —
 Kÿwewl ualo tanok *be nem wetethnek* stb.

Hasonlóképpen pontos megfelelést találunk, ha a PETRETICS kiadta evangéliumokat a KÁLDI-féle szöveggel egybevetjük, vagy az előszó és az «Appendices» ide tartozó kifejezéseit lefordítjuk. Itt is csak szemelvényekre szorítkozva, kiemeljük a következőket:

dole:

Ovoje kruh, kije *iz neba dole dofsel*, 87 — K. 991: Ez a kenyér, melly *az égből szállott-alá* — Joann. VI. 59: . . . *ex coelo descendit* — V. 67: *iz Neba dolé je ztupil* — B. 123: *szlial s neba*; Néki cflovek od Jerufalēa *idéfse dole* vu Jeriko, 108 — K. 965: Egy ember *alá-méggyen* vala Jerufalemből Jerikóba — Luc. X. 30: *descendit* — V. 84: *ishel je . . . dolé* — B. 131: *shojaše Zakæus*, *ssetuy zlezi dole*, 132 — K. 976: Z. *fietve szállly-alá* — Luc. XIX. 5: *descende* — V. 107: *izidi dole* — B. 176: *szlizi*; u. igy 24, 26, 105, 120 stb;

náydofe Dete . . . i *dole poklekszi* molifse nyega, 22 — K. 902: meg-találtak a' gyermekeket és *le-borulván* imádák őtet — Matth. II. 11: *procidentes* — V. 16: *poklekshi* — B. 14. *padši na kolene*; egy helyen érezhető, hogy a fordító előtt a *le-borul* kifejezés lebeg, noha K. mást használ: Vuclfeniki *odpadofse dole na licze* szvoje, 165 — K. 917: a tanítványok *orczájokra ešé-nek* — Matth. XVII. 6: *discipuli ceciderunt in faciem* — V. 35: *opali jeszu na licze* szvoje; BELL. *opadam, dole opadam* = *procido*; *vlézfi* vu hifu Farifæufsevu, *szede dole*, 161 — K. 960: bé-menvén a F. házába, *le-telepedék* — Luc. VII. 36: *discubuit* — V. 157: *szélje k'-ztolu* — B. 65: *sede blagovati*;

profzifze Pilatufa, *dabifze poterle* száre nyihove *tebifze dole vzeli*, 62 — K. 1007: kérék P.-t, hogy meg-töretnének azoknak szárai és *le-vétetnének* — Joann. XIX. 32: *tollerentur* — V. 100: *dabi sze dole zneli* — B. 89: *da bi se sneli*;

gore:

Dva cfloveka *poydozta gore* vu Czirkvu, 104 — K. 975: Két ember *méne-fel* a' templomba — Luc. VIII. 10. *ascenderunt* — V. 80: szű *zaskli* — B. 129: *uzidoše*; hasonlóképen 9, 22, 36, 154. l.; a kifejezést említik HABB. és BELL. is;

kačse budu *gore jemali*, 80 — K. 950: kigyókat *vésznek fel* — Marc. XVI. 18: *serpentes tollerent* — V. 59:... *budu pretiravali* — B. 114: *če vazimati*;

gore szede ki mertev béfse, 113 — K. 960: *fel-üle a' ki meg-hólt vala* — Luc. VII. 15: *resedit* — V. 90: *szélszi je* — B. 58: *usta i sede*; u. így 2, 113, 115. l.;

Szin Cflovécsi od mrtveh *gore... ztáne*, 165 — K. 917: az ember fia halottaiból *fel... támad* — Matth. XVII. 9: *resurgat* — V. 35: *ztáne* — B. 35: *uskrsne*;

ztánete gore, telze neboyte, 165 — K. 917: *Kellyetek-fel*, és ne félyetek — Matth. XVII. 7: *Surgite* — V. 35: *ztanete sze* — B. 35: *ustanite*; u. így: 5, 16, 17, 20, 22 stb. l.; a kifejezést említi HABD. és BELL. is.

poymdu... na gore ztánjenje fitka, 180 — K. 989: *jőnek... az életnek fel-támadására* — Joann. V. 29: *in resurrectionem* — V. 180: *na goré ztanjanye* — B. 182: u. *uskrsnutje*; HABD., BELL.;

od zemlye *gore zvışen* búdem, 172 — K. 999: *fel-magafzaltatom a' földről* — Joann. XII. 32: *exaltatus* — V. 173: *izvışen* — B. 161: *uzvışen*;

n a z a g j :

Idem nazágy vu hifu moju, 42 — K. 967: *Viszfa-térek az én házamba* — Luc. XI. 24: *Revertar* — V. 37: *Povernemsze* — B. 43: *povratiti eu se*;

gdabilze nazágy povracfali, oza *dète Jesus vu Jerufaleme*, 23 — K. 954: *midőn vizsfa-térnének*, el-marada a' gyermek J. — Luc. II. 43: *cum redirent* — V. 18: *povernulisze jeszu* — B. 15: *vrácahu se*; u. így 110, 168. l.

o k o l o :

neprijateli... okolo vze mu tebe, 103 — K. 997: *ellenfégid kőrnnyűl-fognak téged* — Luc. XIX. 43: *circumdabunt te* — V. 80: *obztrēju tebe* — B. 128: *obastru tebe*;

s k u p a :

zkúpa zpravivši vze Poglavnike popovzke, 21 — K. 902: *őszve gyűjtvé n mind a' Papi fejedelmeket* — Matth. II. 4: *congregans* — V. 15: *zkupzravivši* — B. 14: *zkupivši*; u. így 14, 21, 68, 129. l.; a kifejezést említi BELL. is;

v u n :

vun izide ov glazf po vze one zemlyé, 127 — K. 908: *e' hír ki-méne egé sz a' földre* — Matth. IX. 26: *exiit fama* — V. 104: *izishelje* — B. 143: *izide*;

Hocfesli da idemo tega *vum zberamo?* 30 — K. 913: *Akarod-e, el-megyünk és ki-szedgyűk azokat?* — Matth. XIII. 28:... *colligimus* — V. 25: *poberemo* — B. 19: *pojdemo poguliti*;

vun na zemlyu zlékfi ládje... 97 — K. 957 *ki-vonyván a' földre a' hajókat... — Luc. V. 11: subductis nauibus —*

V. 72: *povleknuvshi lādje* — B. 125: *povezoše plavce*; BELL.: *van zlechem 'educō'*;

ako tvoje oko zpacljuje tebe, *zpehnije vun*, 175 — K. 917: ha a' *szemed meg-botránkoztat téged, vájd-ki azt* — Matth. XVIII. 9: *erue eum* — V. 171: *zpehni nye* — B. 126: *iznemiga*;

vnuter:

vnuter idícsi vu grob... 64 — K. 950: *bé-menvén a' koporfóba*... — Marc. XVI. 5; *introeuntes in monumentum* — V. 45: *ztuplyujúche vu grob* — B. 103: *ulizše u greb*; u. így 22, 43, 58, 64, 86 stb. l.; a kifejezést említi BELL. is;

gdabi *vnuter nefzli Dete Jefusa Roditeli nyegovi*... 143 — K. 953: *mikor bé-vinnék a' gyermek J-t az ő szülei*... — Luc. II. 27: *cum inducerunt puerum* — V. 136: *kadbi doneszli* — B. 149: *uvojahu*.

Ime BELLOSTENECZnek a kifejezéseket gazdagon felkaroló «Gazophylacium»-a (1740) már kevés ily pleonazmust regisztrál és VRHOVACZ, bár sok tekintetben még nagyon érezteti a PETRETICS kiadta evangélium hatását, jóval ritkábban használja a pleonazmust okozó adverbiumokat, pedig a XVII. századtól kezdve a német nyelv hatása a kaj-nyelvjárásban egyre erősödik. Ez a körülmény is indokolja, hogy itt inkább a magyar nyelv hatását keressük, ezen kifejezéseket inkább hungarizmusoknak tekintjük, mintsem germanizmusoknak.

Arra, hogy mily erős volt a magyar nyelv hatása az evangéliumok fordítójára, vall az a körülmény is, hogy olyankor is használ ily adverbiumot és a *meg*-nek megfelelően a *na*-t, mikor megfelelőjét KÁLDI fordításában nem találta, holott bátran ott lehetne. Ily helyek pl.:

Peter *opade dole pred kolena Jefuseva*, 96 — K. 957: P. a' J. térdeihez *borula* (mondhatná: *le-borula*...) — Luc. V. 8: *procidit* — V. 72: *opal je* — B. 125: *pade*

Nehasznovitoga *szluga zverzete vun vu tmicze zvúnke*, 137 — K. 926: a' *haszontalan szolgát vessétek* a külső fetétfégre (vessétek ki).

Vu *Pravde kayje napiszano?* 107 — KÁLDI 965: A' *törvényben mi vagyok írva?* — KÁROLYI: A' *törvényben mi vagyok meg-írva?* — Luc. X. 26: *quid scriptum est?*

Napiszanoje: Ne *five clovek izamem kruhom*, 38 — KÁLDI 903: *írva* vagyon — KÁROLYI: *Meg* vagyon *írva*: Nem csak kenyérral él az ember — Matth. IV. 4: *Scriptum est*.

Helyenként a szóvonzatban érezhető a magyar kifejezés hatása:

smilujti se — nad (misereri alicuius, könyörölni valakin): *Szmiluvavsfisze* Gozpon *nad onem szlugum*... 122 — K. 918: *Könyörülvén* pedig az *Úr azon a' szolgán*... — Matth. XVII. 27: *Misertus*... *serui illius* — V. 100: *Szmilu-jüchisze*... *szlùgi onomu* — RAÑ. 297. *Smilova se*... *sluzi onomuj*; BELL.: *szmiluvatisze zvrhu pajdassev*;

visi — u (pendet in, függ vmiben; latinizmus magyar közvetítéssel): *Vu ovéh dveh zapovedéh vífzi vřza Právda*, 116 — K. 923: *E' két parancholatban függ* az egélz törvény — Matth. XXII. 40: *In his duobus mandatis universa lex pendet* — V. 93: *zadersávsze* — B. 134: *stoji*

visi — od (függ vmitől; a német kifejezés magyar közvetítéssel): *Mertva cřloveka nafzleduju na veke řzáma dela, zla i dobra; od koterik vífzi vekivecni ztalis dober i zel drugoga řzvéta*, 293 (BELL. a *pendeo* vonzatainak kifejezésére figyelemre méltó idiotismusokat ajánl);

řivi — čim (uti aliqua re, él valamivel): Szveti Evangéliomi, *koteremi řzvéta Czirква Zagrebecska Szlovenzka okolu godifesa po Nedelye te řzvetke five, címłap*: PERG. I. 14. 3: *kriuim liřztom ochiueřzto nu praude řivvu* — VERES: *hamijs lewellel tewrřwřnben nřlwan eel*; I. 9. 5: *Plemenit cřlovek uřzakim řzuoym imyeniem*... *řzlobodno more řyueti* — VERES: *A nemes*... *minden iozagawal řzabadon řlheth*.

Egyéb a magyarra feltűnően emlékeztető kifejezések evangéliumunkban még:

dobro rano (KÁLDI magyaros kifejezésének szó szerinti fordítása): *zelselje dobrò rano delavezev naymit vu vinograd řzvoj*, 32 — K. 919: *jò reggel ki-méne mivefeket fogadni az ő szőlőjébe* — Matth. XX. 1: *primo mane* — V. 27. *z-pochetka jutra* — B. 19: *u jutro rano*;

konec metnuti (véget vetni): *Szmert vřzemu dobru i zlu ovoga řzvéta konecz mecřse i polafe*, 283.

na pamet vřzeti (észrevenni): *ozta déte řesus vu Jeru-faleme, i ne vřzřse na pamet Roditeli nyegovi*, 23 — K. 954: *el-marada a' gyermek J. J.-ben és eřzekbe nem vevék a' řzüléi* — Luc. II. 43: *non cognouerunt* — V. 17: *nészu řpazili* — B. 15: *ne znahu*;

pařku nositi (gondot viselni): *na řzvoju duřsu dobru pařku nořze* 246; *dúfen jeřzě*... *pařku nořziti na duhovni návuk*, el.; Arch. XXXIII. 22; PERG. I. 55. 1: *pařku nořziti* — VERES: *gondot wyřselnj*; I. 55. 2: *pařke nořffenie* — VERES: *gond wyřseles*.

pred — dati (valaki elé adni): *govorimo . . . onak i onemi recsmi*, kemije fzeveto Pifzmo i Czirkva Katolicsanzka *pred nafz dajz*, el.

spuni se vrieme (eltelik az idő; *pun* = tele, plenus): *zpunilo besze ofzem dnih*, 19 — K. 953: *el-telek nyolcz nap* — Luc. II. 21: *consummati sunt dies octo* — V. 14: *zpunilosze je . . .* — B. 13: *svršice se*;

tojeto (azaz, scilicet): Leto dvanatezte Mefceczév, petdefzet i dva tijedna i jeden den ima, *tojeto* trizto lzeptdefzét i pet dnih i blizu fzezt ör, el.; PERG. I. 23: *toie tuo* — VERES: *azaz*; HÁBD., BELL.

veliko (nagyon, valde, sehr): *veliko hafznovito*, 260.

visoko hvaliti (magasztalni): *z-velikem glálfzom vizzoko hvalecsi* Boga, 110 — K. 974: nagy szóval *magasztalván* az Istent — Luc. XVII. 15: *magnificans* — V. 87: *dichèchi* — B. 131: *velicajuci*

vu oči vreci (szemére vetni) *fivem . . . prez velikoga greha*, *kogabimi gde mogel zpogoniti i vu ocsi vercsi*, el:

v ruke dati (tradere, kezébe adni), 135, 145; Dabi ov nebil hudodélnik, nebitiga bili *vrúke dáli*, 55 — K. 1005: Ha ez gonofz-tevő nem vólna, nem *adtuk volna ötet kezedbe* — Joann. XVIII. 30: *non tradidissemus* — V. 125 és B. 88: *nebiga bili predáli*:

vršiti rječ (sermones conferre; szót, beszédet forgatni); *Kakovefzu te récsi*, kotere megy vami *verfšite?* — 66. K. 983; *Michoda bezfžedek* ezek, mellyeket köztetek *forhattok?* — Luc. XXIV. 17: *sermones . . . confertis* — V. 47: *recsi . . . imate* — B. 104: *raskladete*;

zadosta včniti (satisfacere, genugtun, eleget tenni; latinismus magyar közvetítéssel): *Cfimti adda hocfemo zadozta včfiniti?* 190. — JAMBR.

za uman priemjeti (in vacuum, frustra assumere; hiába venni; latinismus magyar közvetítéssel): *Ne priemlyi* Imena tvéga Boga *za uman!* 222 — Isten nevét hiába ne vedd! — V. 207. a teljes kifejezés: *Ne primi . . . zahman vu tvoju vuzta* — Exodus XX. 7: *Non assumes . . . in vacuum; assumserit . . . frustra*; Arch. XXXIII. 46 idézi VRAMECZ krónikájából; MIKL. EtWb.: — *manu*.

Ha a régi kaj-nyelvjárás emlékeinek további kiadása és ismertetése ezen hungarizmusok közül még többről ki fogja deríteni, hogy már KRAJACSEVICZ előtt is használatban voltak, bizonyára marad majd akkor is még szép számmal olyan, melyet tisztán a KÁLDI-féle szöveg hatásának kell tulajdonítanunk.

SZEGEDY REZSŐ.

Zürjén szövegek.

(Második közlemény.)

B) Alsó-vicsegdai szövegek.

15.

1. *važen olis-vilis soldat va síl'ei. gvargiajn služitis. sija juasis gestitni. le džisni kujim vo kežle. dir ili regid vojis gorte i bat i mam lovjaš. i primitisni zev bura. olis sen zev bura kujim vo. kujim vo olištas, vojis pera munn'i ber soldate. puktal'sni sili nopje derem-gatš, džanga šetisni i preštšaitšis. etpravittšis tui vile. lun mune i med mune. vežu-vun vojis. i šoge vojis. pirale kabakaš, stokan juni. medes juš, koime'des i nole'des i vite'des. džanga b'iri, biden juis. derem pondis vuzavl'ni i gatš, i ninem iz kol. bara medis munn'i tui vile. kanava-beke ušg.*

15.

1. Élt régen egy Vaszylij (nevű) katona. A testőrségben szolgált. Elkéredzkedett vendégségbe menni. Elengedték három évre. Sokára vagy hamar haza jött és apja meg anyja (még) életben vannak. És nagyon jól fogadták. Nagyon jól élt ott három esztendeig. Három évig él, eljött az ideje, hogy visszamenjen katonának. A hátizsákába tettek neki alsóruhát (tkp. inget-gatyát), pénzt adtak (neki) és elbúcsúzott. Útnak indult (tkp. elindult az útra). Egy napig megy és még egy napig (tkp. másodikat) megy. Egy hét telt el (lett; tkp. jött). És bänkódás fogta el (tkp. bánatba jutott). Bemegy a kocsmába, egy pohár (pálinkát) inni. Második pohárral iszik, harmadikat meg negyediket meg ötödiket. A pénze kifogyott, mindent elivott. Az ingét kezdte eladogatni meg a gatyáját, és semmije se maradt. Megint útnak

tšettšini oz vo. «atte — šue — smert primite. vot lešakli me služita kujim vo, ježgli stokan menim miččas.» vi, džede, lokte niv. «zdrastvui — šue — vašilėi, miž ten — šue — kole?» — «a vot — šue — me lešakli služita kujim vo etik stokan vina vile.» seičsas niv kiskis žepšis vina i stokang kištis i vašilėi južis. vašilėi južis i tšettšis. «gni jur oz viš menam», šue. «on-e žalajt medes juni?» južis medes. «no koime des on-e žalajt? — vot, šue, te i mun. voas pos. i pos-vodž levoi vilas tui-trepa i sija trepain te mun i sen voas dom, kamennaja polata. te — šue — deŋga in bošt, me ačšim minta.»

2. *munis i vožis kamennaja polata kujim-suda. piris dome. ŋe-kod abu. a sen patš lontiše. i seni patš-vodž doras uleş no seni škap. «no miž seten karni međa?» vožis starik. «no — šue — zdrastvui, vašilėi!» vašilėi šuiš: «zdrastvui, deduško! me — šue — deduško, medaši kujim vo keže stokan vinaiš. vai-že*

indult. Egy árok mellé esik. Fölkelni nem bír. «Jaj, — mondja — meghalok (tkp. a halál fogad). Lám, (akár) erdei manónak szolgálok három esztendeig, ha egy pohár (pálinkát) ad nekem». Körülnez, egy leány jön. «Adjon Isten — mondja — Vaszilyij, mi kell neked?» mondja. — «Hát — mondja — én (akár) erdei manónak szolgálok három esztendeig egy pohár pálinkáért». A leány rögtön pálinkát húzott ki a zsebéből és pohárba töltötte és Vaszilyij ivott. Vaszilyij ivott és fölkelt. «Most nem fáj a fejem», mondja. «Nem akarsz még egyet (tkp. másodikat) inni?» Még egy (pohárral) ivott. «Nos, harmadikat nem akarsz-e? — Hát — mondja — te menj. Jön majd egy híd. És a hídfőtől balra van egy ösvényút és azon az ösvényen menj és ott jön majd egy ház, egy kőpalota. Te — mondja — pénzt ne fogadj el, én magam fizetlek majd».

2. Ment és jött egy háromemeletes kőpalota. Bement a házba. Senki sincs (ott). De a kemenceze ott be van fűtve. És ott a kemenceze eleje mellett egy szék van meg egy szekrény van. «Nos, mit fogok én ottan csinálni?» Jött egy öreg ember. «Nos — mondja — Isten hozott, Vaszilyij!» Vaszilyij mondta: «Isten hozott, nagypapa! Én — mondja — nagypapa, elszegődtem három évre egy pohár pálinkáért. Adj nekem — mondja —

— *šue* — *rabota mem mi-ke.*» *šetis sili rabota deduško patš lontini.* «*etja — šue — i lonti zev jonain, med oz kus. te — šue — va síl'ei, tan ov. me — šue — vo og volj te dorę. a juan-šojan, sen škap i skolko ugodno, sen ju i šoi.*»

juis, šojis i olis vo. volis vo i deduško vojis. «*zdrastvui, va síl'ei! ku,šema te ola'n?*» — «*me — šue — ola zev bura.*» — «*te-kojd kazak iz šedli!*» — «*a te-kojd kezajin iz šedli-na mem,* *va síl'ei šujis.*» «*no, me bara muna gni i god og volj. a te — šue — ov.*»

bara vo olis. deduško vojis. bara. «*zdrastvui, va síl'ei! ku,šema ovan nin?*» — «*a mi me og ov tani, juni-šoini devel.*» — «*mi, šue, te-kojd kazak mem iz šedli nem-na.*» *a va síl'ei šue:* «*te-kojd kezajin menim iz šedli.*» — «*me — šue — bara muna, med taja lunedž og volj.*»

bara vo olis va síl'ei. deduško bara vojis vidlini, vidlini. «*zdrastvui, va síl'ei! ku,šema — šue — nin ola'n?*» *va síl'ei*

valami munkát». Adott neki az öreg munkát, a kemenczét fűteni. «Ezt — mondja — fűtsed nagyon erősen, nehogy kialudjon (a tűz). Te — mondja — Vaszilyij, maradj (tkp. élj) itt. Én — mondja — egy évig nem jövök hozzád. De étel-ital (tkp. ital-étel), ott van egy szekrény, és igyál meg egyél ott, a mennyi tetszik».

Ivott, evett és élt egy esztendeig. Eltelt (tkp. eljött) az év és jött az öreg. «Adjon Isten, Vaszilyij! Hogyan élsz te?» — «Én — mondja — nagyon jól élek (vagyok)». — «Hozzád hasonló munkásom még nem akadt!» — «Te hozzád hasonló gazdám meg nem akadt még», mondta Vaszilyij. «Nos, én most megint elmegyek és egy évig nem jövök. Te meg — mondja — élj».

Megint egy évig élt. Megint eljött a nagypapa. «Adjon Isten, Vaszilyij! Hogyan élsz már?» — «De mit ne éljek én (azaz: miért ne érzem magam jól) itt, enni-inni elég van». — «Mit — mondja — hozzád hasonló munkásom még sohasem akadt». Vaszilyij meg mondja: «Hozzád hasonló gazdám nem akadt». — «Én — mondja — megint elmegyek, a másik ilyen napig nem jövök (mához egy évre jövök)».

Megint egy esztendeig élt Vaszilyij. Az öreg megint eljött meglátogatni, körülnézni. «Adjon Isten, Vaszilyij! Hogyan —

šue: «ola zev bura, deduško.» v a š i l é i šue: «mem — šue — munnj kole soldate. vremja vojis.» — «mem — šue — iz šedlivlj te-kojd molodets-kazak.» — «a te-kojd kezain iz šedlivlj, v a š i l é i šue. «a mi vermam vidžni tene nem. — no — šue — v a š i l é i, munim-že. reštšet ten kovmas.» boštis deduško kujim klutš. klutšjas boštalis, voštis ambar-e, džes. sen nasipnej irgen-děnga. «v a š i l é i, bošt, miđta kole!» — «mi — šue — kara dėnganas?» — «tšelkevež bidlain tšelkevež. lok-že — šue — medlae munam.» — «taje — šue — šekid tui vilin novledlini.» ambar-e, džes voštis, — nasipnej eziš dėnga. «no, v a š i l é i, bošt, miđta kole!» — «mi — šue — me dėngaala? taje puktini šekid, kok-riđđžikes.» ambar voštis, koim'edes nin. ambar-e, džes voštis. seni nasipnej kabala-děnga. «no, v a š i l é i, — šue — bošt, miđta kole!» — «mi — šue — me dėngaala? ketáše kabala-děnga, abu bur tui vile.» — «no — šue — voštiam — šue — bara ambar.» voštis e, džes, nasipnej zarnija dėnga. «miđta kole —

mondja — élsz már?» Vaszilyij mondja: «Nagyon jól élek, nagyapám». Vaszilyij mondja: «Nekem — mondja — el kell mennem katonának. Eljött az ideje». — «Nekem — mondja — nem akadt hozzád hasonló munkáslegényem». — «(Nekem) meg hozzád hasonló gazdám nem akadt», mondja Vaszilyij. — «De mi egész életeden át el tudunk téged tartani. — Nos — mondja — Vaszilyij, menjünk. Neked leszámolás (fizetés) kell». Az öreg három kulcsot fogott. Fogta a kulcsokat, kinyitotta a raktár ajtaját. Ott egész rakás (tkp. föltöltött) rézpénz van. «Vaszilyij, végy, a mennyi kell!» — «Mit — mondja — csináljak a pénzzel?» — «A rúbel mindenütt rúbel. Gyere hát — mondja — menjünk máshová.» — «Ezt — mondja — nehéz az úton vinni». Kinyitotta egy raktár ajtaját — egész rakás (tkp. felhalmozott) ezüstpénz. «Nos, Vaszilyij, végy, a mennyi kell!» — «Mit — mondja — csinállok én a pénzzel? Ezt nehéz elhelyezni, könnyebbet». Kinyitott egy raktárt, már a harmadikat. Kinyitotta a raktár ajtaját. Ott egész rakás papirospénz. «Nos, Vaszilyij, — mondja — végy, a mennyi kell!» — «Mit — mondja — csinállok én a pénzzel? A papirospénz megázik, nem jó az útra». — «Nos — mondja — nyissunk ki — mondja — megint egy raktárt». Kinyitotta az ajtót, egész rakás aranypénz.

šue — bošt!» — «men řingm oz kol, mii me deńgaala?» — «no, etik raz me ten bur kara.» — «kážteda.»

3. preštšáittšis i muni važ tujed-trepaed ber i peti idžid tui vile. medis munnii. jur pondis višni, a deńga abu. «vot — šue — kabak voas. miijen me pokmelittša?» puksis kurittšini kanava-beke. «ok — šue — blád perjalis!»

vi, džede, niv lokte. niv vojis si dore. «zdrastvui — šue — va síl'ei! mii te majittšan? na, me ten šeta kešelok. no — šue — me — šue — kerelo'vna. vot me ten loa baba. na-že imjan-nei tšuh-kitš. me — šue — tela vola das-kik kara'ben. a eni abu lešid gorte munnii. no te — šue — mun kare da glavnei traktire i zańamait med dona patera.»

no, preštšáittšisni. kerelo'vna muni gorte, a va síl'ei muni traktire kare. juášis, keni glavnei traktir i kežaińliš, traktirštšik-liš, jualis: «ku, tšem patera tenad vijim? donaeš vijim?» —

«Á mennyi kell — mondja — (annyit) végy!» — «Nekem semmi se kell, mit csinállok én a pénzzel?» — «Nos, egyszer én jól teszek veled (tkp. neked)». — «Hivlak majd».

3. Elbúcsúzott és ment a régi ösvényen vissza és kijutott az országútra. Kezdett menni. A feje elkezdett fájni, de pénze nincsen. «Lám — mondja — jön egy kocsmá. Mivel erősítem magam a mámor után?» Leült az árok szélére dohányozni. «Jaj — mondja — (az) a szájha becsapott!»

Körül néz, egy leány jön. A leány odajött hozzá. «Adjon Isten — mondja — Vaszilyij! Mit szomorkodol? Nesze, én egy pénzes zacskót adok neked. Nos — mondja — én — azt mondja — királyleány vagyok. Lám, én a feleséged leszek. Itt van az én névbetűs gyűrűm. Én — mondja — tizenkét hajóval jövök érted. De most nem alkalmas hazamenni. Te meg — mondja — menj be a városba és a legnagyobb fogadóba (tkp. főfogadóba) és vedd ki a legdrágább kvártélyt».

Nos, elbúcsúztak. A királyleány hazament, Vaszilyij meg vendégfogadóba ment a városba. Kérdezősködött, hol van a főfogadó és a gazdától, a fogadóstól, kérdezte: «Milyen kvártélyod van neked? Vannak-e drágák?» — «Hát — mondja —

«vot — šue — menam vijim sto rubleja pater-a. vijim i tišá, tša rubleja pater-a.» — «vot, lesid taja pater-a.»

4. settše i pírís soldat va šil'élj, paterae. pondis junj-šoijnj, kodi med dona juan-šojan. telis loji. no traktiršišiklen baba pondis šunj: «taja — šue — dēnga iz pirtli, mijen pondas mintišni? šinél kiššema. mijen taja medas mintišni? ken dēngais talen veli? ne-ku, tššem bagaž i iz vev. mun-že, kajli, šili-dinas šetav.»

tššemedan boštis traktiršišik i kajis. «no — šue — zdrastvui, va šil'élj! me — šue — nuždájtša dēngais. mij-ke on-e vermj šetni dēnga?» — «a me — šue — teda, dēnga kole. a mijen ledtšedan dēnga?» — «a vot — šue — tššemedan vijim menam.» — «una-e tere tattše dēnga? mun — šue — te kor babaidliš kul-mešek.»

a traktiršišik jurse giž karis (gizjedis). ledtšis baba dore. baba jualis: «šetis-e dēnga?» — «kul-mešek kore.» baba šue: «šili-dinas šetav! ku, tššem silen dēnga? ninem iz pirtli, ne-ku, tššem

nekem száz-rúbeles kvártélyom van. Van ezer-rúbeles kvártélyom is». — «Nos, jó (lesz) ez a kvártély».

4. Oda be is ment Vaszilyij katona, (abba) a kvártélyba. Kezdet inni-enni, a mi a legdrágább ital-étel. Elmúlt egy hónap (tkp. egy hónap lett). Hát a fogadós felesége kezdte mondani: «Ez — mondja — pénzt nem vitt be, mivel fog ő fizetni? A köpenyege el van nyíve. Mivel fog ez fizetni? — Hol volt ennek a pénze? Nem is volt semmi poggyásza se. Menj hát, menj föl, üsd nyakon».

A fogadós fogott egy uti ládát és fölment. «Nos — mondja — adjon Isten, Vaszilyij! Énnekem — mondja — szükségem van pénzre. Nem tudsz-e valami pénzt adni?» — «De én — mondja — tudom, (hogy) kell a pénz. De miben (tkp. mivel) fogod a pénzt levinni?» — «Hát nézd csak — mondja — van egy ládám». — «Sok pénz fér-e ebbe bele? Menj, — mondja — kérj a feleségedtől egy gyékényzsákot».

A fogadós megvakarta a fejét. Lement a feleségéhez. Az asszony kérdezte: «Adott-e pénzt?» — «Egy gyékényzsákot kér». Az asszony mondja: «Üsd nyakon! Micsoda pénze van neki?

bagaz.» — «no, davaj!» *šue. a baba oz šet. piñalis mužikes. vajis bara. krupšatka-mešek, šibitis traktirštšikli mešek nyr-vomas.*

traktirštšik boštis mešek. kajis va šil'ei dore. «vajin-e mešek?» — «vot — šue — vaji.» — «vot — šue — tajen pože ledtšedni dēnga.» i boštis va šil'ei mešek i muni komnatae. trakal da trakal — dēneg, zoloto, vot takoi vorok! pondis ledni meške dēnga i leptile. šekida taja log. vit pud sevtis. petkedis traktirštšikli. «no, na-že, ledtšed!»

5. *boštis traktirštšik, oz verni. kidž-ke va šil'ei otšalis leptini i traktirštšik ledtšedis mešek i baba-li šibitis. «miž — šue — iz sevtema meške? me šuli ten kiminš: šili-dinas šetav! da miž — šue — ražli mešek, miž puktēma?» i ražis mešek baba i kištis dēnga. zoloto (zarñija dēnga) i džid vorok loii. «oiž — šue — taja ozir velema va šil'ei! ken — šue — taje dēngase pirtēma? neku, tšēm bagaz iz vev silen.»*

etik niv veli traktirštšiklen. «taja-ke i mijansšinim nivnime

Semmit nem vitt be, semmiféle poggyászt». — «Nos, adj!», mondja. De az asszony nem ad. Szidta az urát. Megint liszteszsákot hozott, a zsákot a fogadósna az arczába dobta.

A fogadós fogta a zsákot. Felment Vaszilyijhoz. «Hoztál-e zsákot?» — «Íme — mondja — hoztam». — «Lám — mondja — ebben (tkp. ezzel) lehet pénzt levinni». És fogta Vaszilyij a zsákot és bement a szobába. Rázta, rázta (az erszényt), — pénz, arany, ekkora rakás ni! Kezdte a pénzt a zsákba rakni és fel-emeli. Ez nehezen megy (tkp. lesz). Öt pudot rakott bele. Kivitte a fogadósna. «Nos, nesze, vidd le!»

5. Fogta a fogadós, nem bírja. Valahogyan Vaszilyij segített felemelni és a fogadós levitte a zsákot és odadobta a felesége elé (tkp. -nek). «Mit — mondja — követ rakott a zsákba? Hányszor mondtam én neked: 'Üsd nyakon!' De mit — mondja — bontsd föl a zsákot, mit tett bele?» És az asszony fölbontotta a zsákot és kiöntötte a pénzt. Az arany (aranypénz) nagy rakás lett. «Ejnye — mondja — gazdag lehet ez a Vaszilyij! Hol — mondja — vitte be ez a pénzt? Semmiféle poggyásza nem volt neki».

A fogadósna volt egy leánya. «Hogyha ez elveszi a mi

vajas, mi-kojd ozir karin oz lo. a bidtsamajs ovle. kole kidz-ke setni nivnime ta saje. bidtsamajs ovle.» traktirštšikli sue baba: «mi — sue — karam silj banket as košta vile. mižan juan-šojan oz kov boštni, aslanim vijim. vot — sue — po parje tšukartam niv da zon iz gospod. mun, te juav v a š i l' é ž i š, priñimájte oz sija. a aššinim mi nivnime lešedam tontsuñtñi v a š i l' é ž i k e d.»

6. muni traktirštšik v a š i l' é ž i dore juavni: «no — sue — v a š i l' é ž i, te dēnga šetin mižan una. mi karam ve tšerinka. niv da zon tšukartam iz gospod po parje tontsuñtñi. te vēšelištšji, tom mort.» — «lešid zev», v a š i l' é ž i šužis traktirštšikli. a traktirštšik ledštšis i baba li vištalis. i baba tšektis publikuñtñi.

publikuñtis. kor-ke voisni sija tšase. biden tšukarttšisni. i traktirštšiklen niv tšetš kajis i puktšisni juni-šoñi. kor-ke juisni-šoñisni naja. tšettšisni. pondisni tontsuñtñi po parje. a traktirštšiklen niv

leányunkat, hozzánk hasonló gazdag nem lesz a városban. De mindenféle szokott lenni. Valahogy ehhez kell adnunk a leányunkat. Mindenféle megtörténik.» A fogadónak mondja a felesége: «Mi — mondja — lakomát adunk (tkp. csinálunk) neki a saját költségünkön. Nekünk italt-ételt nem kell vennünk, magunknak van. Lám — mondja — párosával hívunk meg (tkp. gyűjtünk össze) leányokat meg legényeket az urak közül. Menj, kérdezd meg Vaszilyijtól, elfogadja-e ő vagy nem. De (úgy) rendezzük, (hogy) a magunk leánya Vaszilyijjal táncoljon».

6. A fogadós odament Vaszilyijhoz megkérdezni: »Nos — mondja — Vaszilyij, te sok pénzt adtál nekünk. Mi esti mulatáságot rendezünk (tkp. csinálunk). Leányokat meg legényeket hívunk meg úri családokból (tkp. az urakból) párosával, hogy táncoljanak. Mulass, fiatal ember». — «Nagyon helyes», mondta Vaszilyij a fogadónak. A fogadós meg lement és elmondta az asszonynak. És az asszony meghagyta neki, hogy közhírré tegye.

Közhírré tette. Valamikor megjöttek arra az órára. Mind összegyűltek. És a fogadós leánya szintén fölment és leültek inni-enni. Valamikor vége volt az evésnek-ivásnak (tkp. megittak, megettek ők). Fölkeltek. Elkezdtek páronként táncolni. Azonban a fogadónak a leánya és Vaszilyij az asztalnál ülnek

da va síl'é i pukalení pizan sajn kiken. niv sújis va síl'é ilí: «no, miian para abu teked. vai i mi pondam tontsuítñi teked.»

pondisni naja tontsuítñi tože. kor-ke tontsuítñís. a va síl'é i da traktírššiklen niv kiken koliní. a traktírššiklen niv jetkis va síl'é jes, koikalánis ziredis. «ak te, jobu vašu mat!» va síl'é i jetlalis niles traktírššiklís.

7. led'tsis mamis, juale: «ku.tšema síbede?» — «mate oz síbed.» — «vot — mamis sue — esten vijim volšební.tša, mi-ńebud' oz-e verme lešedni? na-že sto rublej (tšelkevej), na, deńga miian una. idžid-e sto rublej? sija miiansinim nivnime vajas, mi-kojd ozir ne-kod oz lo karin.»

tšektis dojdjavni para vev ku.tšarli. nivked munini volšeb-ńi.tša orde, mi-ńebud' lešedas. kor-ke voišni i piris. i tedis traktírššiklís niv i jualis: «mi mogen te voišn?» — «a vot, miian vijim postojaleťs. sija med mene vajas. mi-ke on-e vermí lešedni? na so tšelkevej ten.» — «a te abu nevesta síli, a silen nevesta

ketten. A leány szolt Vaszilyijnak: «Nos, nekünk kettónknek nincsen párunk (tkp. nekünk nincs párunk veled). Rajta, mi ketten is kezdjünk táncolni (tkp. mi is kezdünk táncolni veled)».

Elkezdték ők szintén táncolni. Valamikor vége volt a táncznak. De Vaszilyij meg a fogadós leánya ketten maradtak. A fogadós leánya meg meglökte Vaszilyijt, a lócza felé nyomta: «Ejnye te,!» Vaszilyij ellökte a fogadósna a leányát.

7. Lement az anya, kérdezi: «Hogyan fogad?» — «Nem enged magához közel». — «Hát — mondja az anya — ott van egy javasasszony, nem tud-e valamit csinálni? Nesze száz rúbel, nesze, nekünk sok a pénzünk. Sok-e (tkp. nagy-e) száz rúbel? Ha ő elveszi a mi leányunkat, hozzánk hasonló gazdag senki se lesz a városban».

Megparancsolta a kocsisnak, hogy két lovat fogjon be. A leánynyal a javasasszonyhoz mentek, (hogy) valamit csináljon. Valamikor odaértek és bement. És megismerte a fogadós leányát és kérdezte: «Micsoda ügyben (tkp. ügygel) jöttél?» — «Hát nézd, nekünk van egy lakónk. Az hadd vegyen el engem. Nem tudsz-e valamit csinálni? Nesze neked száz rúbel». — «De te nem vagy neki menyasszonya, az ő menyasszonya királyleány.

korolo'vna. sila voasni das-kik kara'ben. a me tenid ninem og vermi karni.»

muni'ni gorte, vo'isni, mamli vi'talis. «a kidz oz vermi? asiv nu kik-so tselkevei. mi-ke lesedas.»

asiv vodz tsettsis. kul'sarli tsektis do'jdavni para vev i muni'ni bara. i bara vo'isni. jualis volsebnit'sa babuska: «mi mogen vo'in te me doredz?» — «a vot, teritja delaen vo'i. na ta-vun kik-so tselkevei. mi-ke on-e vermi lesedni?» — «me og vermi ninem, te on lo baba sili. silen nevesta korolo'vna, sila voasni das-kik kara'ben.»

ber muni gorte mam dore. mamli vi'talis. «na, asiv nu kujim-soes.»

8. asiv vodz tsettsisni, bara vo'isni. volsebnit'sa jualis: «mi mogen te vo'in bara?» — «sidz i sidz. bara vaz delaen. ta-vun na kujim-so tselkevei.» no sija setis volsebnegi protoz. «a taja kor led'sas pristanje, beras-ke t'rukedan, sija kole pristanje, a tenje vajas-e, oz vaz, og ted me. sessa me karni og vermi

Ő érte tizenkét hajóval jönnek. Én azonban nem tudok neked semmit se csinálni».

Hazamentek, megérkeztek, elmondta az anyjának. «De hogyne tudna (dehogy nem tud)! Holnap vigy kétszáz rúbelt. Valamit fog csinálni».

Másnap korán felkelt. A kocsisnak megparancsolta, hogy két lovat fogjon be, és megint elmentek. És megint odaértek. Kérdezte a javasasszony: «Micsoda ügyben jöttél te énhozzám?» — «Hát nézd, a tegnapi dologban (tkp. dologgal) jöttem. Nesze kétszáz rúbel. Nem bírsz-e valamit csinálni?» — «Én nem bírok semmit se (csinálni), te nem leszel neki felesége. Az ő menyasszonya királyleány, ő érte tizenkét hajóval jönnek majd».

Visszament haza az anyjához. Elmondta az anyjának. «Nesze, holnap vigy háromszázat».

8. Másnap korán fölkeltek, megint odajöttek. A javasasszony kérdezte: «Milyen ügyben jöttél megint?» — «Így meg így (tkp. úgy). Megint a régi dologban. Ma nesze háromszáz rúbel». Az meg egy varázstűt adott neki. «A mikor ez lemegy a kikötőhöz, ha beszúrod a hátába, ő a kikötőben marad, de hogy téged elvesz-e, nem vesz-e, nem tudom én. Ezenkívül semmit

ninem. a te mun, i prinimáitas-ke va síl'éi, te lakei bošt da lakei oz-e vermi tsukedni protož, prinimáitas-ke lakejes va síl'éi?»

muni'ni gorte, vištalis mamisli. i traktirštšik kajis juavni va síl'éiliš: «no va síl'éi, mi, va síl'éi, boštam lakei as košt vile.» traktirštšik boštis va síl'éili lakejes.

lakeikéd olisni zev bura. olisni i vetle'ni guláitni kar vile. pera vois munní. lakei jualis va síl'éiliš: «men pože-e ledšivni pristańe?» va síl'éi šuiis «pože» lakeili. i ledšisni kiken. preštšáittšis traktirštšikked i baba'isked i nilisked i muni'ni naja kiken pristańe. addžisni, lokte das-kik kara'b. lakei šuiis va síl'éili: «vaj — šug — kuritam dlá preštšeińe». i pukšisni naja. sija protož tsukedis beras. unmovšis va síl'éi. voisni das-kik kara'ba. i das-kik niv petis kara'biš. i koršisni va síl'éjes. i juđsni pondisni sidž: «kod-ke addžilinnid-e seštšem saldat'es?» sen vištalisni pristańin: «addžilim. eni veli vetledleni». koršisni, koršisni, addžisni: va síl'éi uže. i iz vermini tsuksavni va síl'éjes.

se tudok csinálni. Te azonban menj, és ha elfogadja Vaszilyij, fogadj egy inast, és az inas nem bírja-e a tüt (beléje) szűrni, ha Vaszilyij elfogadja az inast?»

Hazamentek, elmondta az anyjának. És a fogadós fölment megkérdezni Vaszilyijtól: «Nos, Vaszilyij, mi, Vaszilyij, inast fogadunk a magunk költségén». A fogadós inast fogadott Vaszilyij mellé (tkp. -nak).

Az inassal nagyon jól éltek. Éltek és mennek sétálni a városba. Eljött az ideje, hogy elmenjen. Az inas megkérdezte Vaszilyijtól: «Nekem le lehet-e mennem a kikötőhöz?» Vaszilyij mondta az inasnak: «Lehet». És lementek ketten. Elbúcsúzott a fogadóstól meg a feleségétől és a leányától, és mentek ők ketten a kikötőbe. Látták, tizenkét hajó jön. Az inas szólt Vaszilyijnek: «Rajta — mondja — szíjunk egyet búcsúzóra». És ők leültek. Az a tüt beszúrta a hátába. Vaszilyij elaludt. Tizenkét hajó jött. És tizenkét leány jött ki a hajóból. És keresték Vaszilyijt. És elkezdtek így kérdezősködni: «Látott-e valamelyiketek olyan katonát?» Ott mondták a kikötőhelyen: «Láttunk. Most jártak (itt)». Keresték, keresték, meglátták: Vaszilyij alszik. És nem tudták Vaszilyijt fölkelteni. A királyleány levelet írt:

korol'vna gižis pišme: «te — šue — a'tšid as koknad mene korsk. me teng korsi, i a'tšid tedan.»

9. naja nivyas mu'nini ber kara'ben. lakej protož kiskis va'sil'el'is. va'sil'ei sajdmis i. tšettši. vi,džedlis, kara'b edva tidale more vilin. pondis berdni. medis munnj poden more dorti, bekti pišjini. kara'b vošis šin uliš i va'sil'el'j puskis kuritni. sija žepe ki šujis, etja pišme šedi. liđđis sije, korol'vnaen gižema: «ježeli žalaitan, eni as koknad a'tšid korsk!» i liđđis i muni bara va'sil'el'j vo,dže.

zagrañittšag meded'tšg terguñtñi kupetš. nagružitema tevar. va'sil'el'j jualis: «boštannid-ti kara'be menę ali on?» — «a vot — šue — eni kežaiin mižan abu. vot nregit, tšas voas.»

vi,džedeni, lokte kežaiin. i voiš kežaiin. va'sil'el'j jualis: «priñimaitan-e menę kara'be? me — šue — verma lonj robotñiken i deŋga šetni verma.» kežaiin boštis va'sil'el'jes karabaę. «una — šue — tenad bagaž?» — «menam — šue — ninem abu.»

«Te — mondja — magad keress engem a magad lábával. Én kerestelek téged, magad is tudod».

9. Azok a leányok visszamentek a hajón. Az inas kihúzta a Vaszilyij tűjét. Vaszilyij fölébredt és fölkel. Körülnézett, a hajó alig látszik a tengeren. Elkezdett sirni. Elkezdett gyalog a tenger mellett menni, mellette futni. A hajó eltűnt szeme elől (tkp. alól) és Vaszilyij leült dohányozni. Kezét bedugta a zsebébe, megkerült (kezébe akadt) ez a levél. Olvasta azt, a királyleány írta: «Ha (keresni) akarsz, most a magad lábával magad keress!» És elolvasta és megint tovább (tkp. előre) ment Vaszilyij.

Külföldre készül kereskedni egy kereskedő. Az áru fel van rakva. Vaszilyij kérdezte: «Fölvennétek-e engem a hajóra vagy nem?» — «Hát nézd — mondják (tkp. mondja) — most nincs (itt) a mi gazdánk. Hát várj, mindjárt jön».

Körülnéznek, jön a gazda. És odajött a gazda. Vaszilyij kérdezte: «Fölveszel-e engem a hajóra? Én — mondja — munkás lehetek (tkp. tudok lenni munkásul) és tudok pénzt adni». A gazda felvette Vaszilyijt a hajóra. «Sok poggyászkod van?» mondja. — «Nekem — mondja — semmim sincs».

i va síl'éi sglis karabaq. opravittsini karabaen. etja kara'b sedi razbojnitskei saikag. i vojtir biden vaq šiblaisni. i va síl'éi šuŋis razbojnijkasli: «mene in šibite vaq. me tiked-že ponda sluzitni, ovni». — «vot — šue — kapita'ni šuam, vištula'm». i kapita'ni vištalisni i kapita'n koris as dinas viđžedlinj. «te — šue — okofitan miked?» — «me — šue — okofita».

10. *i kapita'n primitis va síl'éjes. i munini ostrov vile. kara'biš tevar vigružitisni i kara'b vejtisni vaq. va síl'éi pondis ovni naked. mortes vini ili grabitni va síl'éi perveji. i lubitis kapita'n va síl'éjes jona. i kapita'n puktis as bertis mede.*

pondisni ovni. mededlšisni geštiti kapita'n med razbojnitskei saikag, a va síl'éjes kolis ostrov vilin kezajine i biden šetis sili ostrov vilin. naja munini geštiti kara'ben.

va síl'éi muni voi-vilas. med lun ritiv-vilas muni. bara muni ritiv-voi viv. muas pondis kivni vojtir-ši. «mji tan, kuťšem vojtir?» va síl'éi juale. a sen šidšisni: «pleńnikjas». — «me pe

És Vaszilyij fölszállt a hajóra. Elindultak a hajóval. Ez a hajó egy rablóbanda elé került. És az embereket mind a vízbe dobálták. És Vaszilyij szólt a rablóknak: «Engem ne dobjatok a vízbe. Én veletek együtt fogok szolgálni, élni». — «Hát — mondják (tkp. mondja) — a kapitánynak szólunk, jelentjük». És jelentették a kapitánynak és a kapitány magához hívta, hogy megnézzze. «Te — mondja — velünk akarsz (élni)?» — «Én — mondja — akarok».

10. És a kapitány befogadta Vaszilyijt. És mentek egy szigetre. A hajóról kirakták az árút és a hajót a vízbe sülyesztették. Vaszilyij kezdett velük élni. Embert ölni vagy kirabolni Vaszilyij az első. És a kapitány nagyon szerette Vaszilyijt. És a kapitány maga után másodiknak tette meg őt.

Kezdték élni. Elindult (tkp. elindultak) a kapitány vendégségbe egy másik rablócsapathoz, Vaszilyijt meg gazdának (felügyelőnek) hagyta a szigeten és mindent adott neki a szigeten. Ők vendégségbe mentek hajón.

Vaszilyij északnak ment. Második nap nyugatnak ment. Megint északnyugatnak ment. A szárazföldön emberek hangját kezdte hallani. «Mi van itt, micsoda emberek?» kérdezi Vaszilyij. Ott meg felelték: «Foglyok». — «Én is fogoly vagyok». —

plehnik-že. — «a te, v a s i l é i — šujisni —, te ledž mianes». — «a keni — šug — e, džes?» — «vot, ritiv-voj pelessenjs pire e, džes.» i klutš korsni pondis v a s i l é i etja e, džesis. i iz sed klutš v a s i l é i li. korsis klutš. kapita'n-koika vliš peduška ulis' sedi klutš. i muni, e, džes vostis. sen plehnik peti biden. seni i korol'ovna. «no te, v a s i l é i, tás kole munnj. ken-ke kara'b vijjim, abu?» — «a vot, menam vijjim kara'b.»

11. kara'b kenepatitsni, veštšisni i kara'b le, džisni va vile. i miš nali kole, naja zapas boštisni i etpravittšisni.

kerel'ovna i v a s i l é i tšai jueni etlain. kapita'nlen leg pete v a s i l é i vile. «addža'n-e, kerel'ovna lok saldatked tšai ju, a meked oz ju», kapita'n šug. naja jušisni kujim lun. no kapita'n prikaz šetis saldatjasli: «v a s i l é i liš jur kerale da moreš šibite!» no saldatjas: «vai-pe v a s i l é i li vištalam mi. a tšis mort kitreš i sus. mi tšektas karni?» v a s i l é i li vištalisni: «tenšid jur tšektis

«De te, Vaszilyij — mondották —, te eressz ki minket». — «De hol van — mondja — az ajtó?» — «Nézd, az északnyugati sarok felől vezet be (tkp. megy be) az ajtó». És Vaszilyij ennek az ajtónak a kulcsát kezdte keresni. És a kulcsot nem találta meg Vaszilyij (tkp. V.-nak nem került meg a kulcs). A kapitány padján a vánkos alatt került meg a kulcs. És ment, kinyitotta az ajtót. Ott a foglyok mind kijöttek. Ott van a királyleány is. «Nos te, Vaszilyij, innen el kell menni. Hajó valahol van-e, nincs-e?» — «Hát nézd, nekem van hajóm».

11. A hajót kimohozták, kijavitották és a hajót vízre bocsátották. És a mi nekik kell, készletet vittek és elindultak.

A királyleány és Vaszilyij teát isznak együtt. A kapitány megharagszik Vaszilyijra. «Látod-e, a királyleány egy hitvány katonával iszik teát, de velem nem iszik», mondja a kapitány. Ők három napig ittak. De a kapitány parancsot adott a katonáknak: «Vágjátok le Vaszilyijnak a fejét és dobjátok a tengerbe!» De a katonák (így szóltak): «Nosza, elmondjuk (ezt) Vaszilyijnak. Ő maga leleményes és okos. Mit parancsol majd, hogy tegyünk?» Vaszilyijnak elmondták: «A kapitány meg-

Keravni kapita'n.» va síl'éj vištalis: «vot — šue — ti žalitan-
nid-ke meng, kare piž i le,dže meng tattše.»

kenepatitisi i le,džisni va síl'éjes moree. le,džisni, a va-
síl'éj-mestae regeza-kulle sevtisni lia i vilisas puktisni pakla i
vajisni kapita'n vo,dže. i kapita'n tšektis vae šibitni. «ponli —
šue — pon i tui.»

12. *kapita'n pondis kerelo'vnaked tšai juni. kerelo'vnali*
kapita'n šuis: «me vile-ke eni on vištav batidli, me tene jur
kerala i vae šibita.» — «me — šue — tene vištala.»

va síl'éj berege tšettšis. međis beregti munnj. addžis i,džid
dub. dub geger gegertis. ta,tšem pu — šue — me ig addživli
ńemin, ta-ižta pu.» vi,džede: puin e,džes. e,džes voštis: bes
mittšišis kok-pela. «zdrastvui, va síl'éj! tene deduško koršeg
kujim lun nin.» i petini džela bes-piian. i zdorovaťtšisni. «vai
te — šue — saldate veled mianes.» — «a in legáše — šue —

parancsolta, hogy levágjuk a te fejedet». Vaszilyij mondta:
«Lám — mondja — ha ti sajnáltok engem, csináljatok csónakot
és bocsászatok engem bele».

Kimohoztak (egy csónakot) és tengerre bocsátották Vaszi-
lyijt. Eleresztették, de Vaszilyij helyett egy gyékényszákba ho-
mokat raktak és föléje csepüt tettek és a kapitány elé hozták.
És a kapitány megparancsolta, hogy a vízbe dobják. «Kutyá-
nak — mondja — kutya is az útja».

12. A kapitány kezdett a királyleánynyal teát inni.
A királyleánynak szólt a kapitány: «Ha énreám nem mondod
most az atyádnak (hogy t. i. én mentettelek meg), én levágom
a fejedet és beledoblak a vízbe». — «Én — mondja — téged
mondalak majd (t. i. megmentőmnek)».

Vaszilyij kiugrott a partra. Kezdett a part mentén menni.
Látott egy nagy tölgyfát. A tölgyfa körül korbement. «Ilyen
fát — mondja — nem láttam én sohasem, ekkora fát». Nézi:
a fában ajtó van. Kinyitotta az ajtót: egy sánta ördög mutat-
kozott. «Isten hozott, Vaszilyij! A nagypapa már három napja
keres téged». És kis ördög-fiúk jöttek ki és üdvözölték. «Nosza
te — mondják (tkp. mondja) — taníts minket katonának». — «De
ne haragudjatok — mondja — katonáéknál (tkp. katonában)

saldatin varteni.» i stal koma'ndovat «na pravo» i «na levo» i pišjedlis biden. a kod oz kuž, varte vašil'ěi, vi,džedeni, deduško lokte. piņas vaje mešek. vajis i šibitis. bes-pišan vištalisni deduškoli: «vašil'ěi tan lovja.» mešek ražisni, seni lja i pakla. «no, koli te lovja, vašil'ěi, munam-že geštitiņi», šue. pondisni juni, šoņni, vašil'ějes geštitedni. i geštitisni veža-un. vašil'ěi šue: «men pera munnī nīn.» — «in ķermās!» bara' veža-un olis. «no bara' munnī kole men.» a deduško šuņis vašil'ěi: «in ķermās, vašil'ěi. ķereļovna džin-tujin abu-na.» veža-un bara' olis. «no, deduško — šue —, eni munnī kole men.» — «no, munam-že», šue. naja petiņi. deduško karšis nagaje. vašil'ěi pukšis i međisni munnī pu jvoti, ķimer urti džik i kor-ke voņisni sija korolovstvog i le,džis vašil'ějes i se,tšem-že vašil'ěi-koņd molodets loņi; et-koņdēs. «no, vašil'ěi, pīralam že kaba'ke stokan juni. a te, vašil'ěi, men bošt vedra, a ašlīd stokan.»

ütnek». És elkezdett vezényelni «jobbra át» és «balra át» és megkergette (öket) mind. De a ki nem tud, (azt) Vaszilyij megveri. Körülnéznek: a nagypapa jön. A fogai közt (tkp. fogában) egy zsákot hoz. Odahozta és ledobta. Az ördög-fiúk jelentették a nagypapának: «Vaszilyij itt van elevenen». A zsákot fölbontották, ott homok meg csepü van. «Nos, ha életben vagy, Vaszilyij, menjünk hát vendégeskedni», mondja. Elkezdtek inni, enni, Vaszilyijt megvendégetni. És vendégeskedtek egy hétig. Vaszilyij mondja: «Ideje már, hogy elmenjek (tkp. nekem ideje már elmenni)». — «Ne siess!» Megint egy hétig maradt (tkp. élt). «Nos, megint mennem kell». De a nagypapa szólt Vaszilyijnak: «Ne siess, Vaszilyij. A királyleány még nincs a fele úton». Megint egy hétig élt. «Nos, nagypapa — mondja —, most mennem kell». — «Nos, menjünk hát», mondja. Ők kimentek. A nagypapa *nagai*-madárrá változott. Vaszilyij ráült és kezdtek menni a fák fölött egészen a felhők alatt. És valamikor eljutottak abba a királyságba, és leengedte Vaszilyijt és ugyanolyan legény lett mint Vaszilyij, egyformák. «No, Vaszilyij, menjünk be a kocsmába egy pohár (pálinkát) inni. Te meg, Vaszilyij, nekem egy vödör (pálinkát) végy, magadnak meg egy pohár (pálinkát)».

13. *muninĭ kaba'ke. i vašil'ėi koris stėkan vina, a tevarisli vedra. vašil'ėi juis stėkan i tevaris vedra. «vai medes. tevarisli vedra!» «vai koime'des!» tevarisli vedra bara setis. «vai-ze, mene kollav.» i kollalis vašil'ėi, preštšaitšis deduškokėd. «no — šue — vašil'ėi, eni kudž kužan, sidž i ov. preštšaj — šue — vašil'ėi!»*

deduško muni. vašil'ėi muni kaba'ke i vašil'ėi vodis. settše vojis mazurik. pondis korni silis stėkan vina. i oz set vina. a vašil'ėi tšekte setni: «kudž on set stėkan vina!» — «ta tšem karas una vijim žulikjas. bidenli on vermi setni. a te — šue — vai dengate!» vašil'ėi kiskis žepis i stoika vile puktis. i mazurik juis stėkan. okalis vašil'ėjes, pašibe vištalis. «medes — šue — on-e žalaıt?» — «me kudž og ju medes, miťšan-ke!» miťšis medes i koime'des setis i nolė'des setis i vite'des setis. daške sois okalis vašil'ėjes. «te-kojdis una-e vijim karin?» — «šizim-šo

13. Bementek a kocsmába. És Vaszilyij egy pohár pálinkát kért, a társának meg egy vödrot. Vaszilyij egy poharat ivott és a társa egy vödrot. «Hozz még egyet. A társamnak vödrot!» «Hozz harmadikat!» A társának megint vödrot adott. «Nos hát, kísérj el engem». És Vaszilyij elkíserte, elbúcsúzott a nagypapától. «Nos — mondja — Vaszilyij, most a hogy tudsz, úgy is élj. Isten veled — mondja — Vaszilyij!»

A nagypapa elment. Vaszilyij bement a kocsmába és Vaszilyij lefeküdt. Odajött egy zsebtolvaj. Kezdett tőle egy pohár pálinkát kérni. De (az) (t. i. a kocsmáros) nem ad pálinkát. Vaszilyij meg azt mondja, hogy adjon: «Hogyne adnál egy pohár pálinkát!» — «Az ilyen városban sok naplopó van. Mindenkinek nem lehet adni. Te meg — mondja — mutasd meg a pénzedet!» Vaszilyij kihúzott a zsebéből (pénzt) és az italmérőasztalra tette. És a naplopó ivott egy poharat. Megesókolta Vaszilyijt, köszönetet mondott. «Másodikat — mondja — nem akarsz-e?» — «Hogyne innám én másodikat, ha adsz!» Második (poharat) nyújtott meg harmadikat adott és negyediket adott és ötödiket adott. Talán százszor (is) megesókolta Vaszilyijt. «Magadfajta sok van-e a városban?» — «Hétszázan vagyunk». —

vijim mian.» — «*asiv tsukart lun-šer keže tattše; verman-e tsukartni?*» — «*me — šue — kezain, med idžid stavis vilin.*»

kor-ke muni mazurik. med lun tsukartis šižim-šo. vozisni etja kaba'k dore. «*no, miža te tsukartin? no vaj, vištav!*» *šei tsas va šil'ei peti na-dore.* «*no, rebjata, mune, petkede serekovka vina.*» *i petkedisni vina kaba'kiš.* «*i mune, vetle kar vile i vaje šižim-šo stekan.*» *i vajisni šižim-šo stekan i jušisni.* «*medes on-e okofite juni?*» — «*mi kudž og okofite juni!*» *petkedisni med serekovka i jušisni biden.* «*a ken ti olannid? palera vijim, abu?*» — «*a mian pe vijim pustež kazarma. saldatjases vetlema tišimera, vot i mian palera.*» — «*vaje, me tšetš muna tiked.*»

14. *i munini. pondis ovni va šil'ei naked-že. istis kar vile:* «*bošte, mune, raznež tšveta ponar, kodi gerd, kodi je džid, kodi viž, kodi šed, kodi i lež.*» *pondisni juni, ovni. i šumiteni naja. pondisni gegravni vojtir etja kazarmaš.*

va šil'ei jes puktisni sare. i va šil'ei puktalis kodes gene-

«Holnap délre gyűjtsd össze őket ide; össze tudod-e gyűjteni?» — «Én — mondja — a gazda, a felügyelő vagyok valamennyi fölött».

Valamikor elment a naplopó. Másnap összegyűjtött hétszázat. Odajöttek ehhez a kocsmához. «Nos, minek hívtál össze? Nos, rajta, mondd meg». Vaszilyij rögtön kiment hozzájuk. «Nos, gyerekek, menjetek, hozzatok ki egy negyven vödörös hordó pálinkát». És kihozták a pálinkát a kocsmából. «Eredjetek, menjetek a városba és hozzatok hétszáz poharat». És hoztak hétszáz poharat és ittak. «Második (poharat) nem kívántok-e inni?» — «Mi hogyné kívánnánk inni!» Kihoztak egy másik negyven vödörös hordót és mind ittak. «Hát hol laktok ti? Kvártelyotok van-e, nincs?» — «Nekünk van egy elhagyott kaszárnyánk. A katonákat kiűzte a kikimora-szellem, lám az a mi szállásunk». — «Nos, én együtt megyek veletek».

14. És elmentek. Vaszilyij szintén velük kezdett élni. Beküldte őket a városba: «Vegyetek, menjetek, különféle színű lámpásokat, ki pirosat, ki fehérét, ki sárgát, ki feketét, ki megkékét». Elkezdték inni, élni. És ők lármát csinálnak. Az emberek kerülni kezdték ezt a kaszárnyát.

Vaszilyijt czárnak tették meg. Vaszilyijt meg kit tábornok-

rale, kodes adjutante i knáze puktalis, i kod polkovnik, tsin po tsinam. pondisni naja sen ovni.

15. i vojis kerelovna. i sei-tsas kapitan vistalis kerelli: «me nivte plenisz izbaviti, spasiti.» — «no te saje i niv setam. vot svadba pondam karni.»

i knázjas i generaljas tsukarttsisni pir vile. pondis lokni peris general etja kazarma dorti. i kilis sum sija. ku-tsarli suis: «me tattse pirala. mij ta-tsem sum tan.» i piris. i seni pukale sar. i general povzis i tsést setis. «ti — sug — kiltse munannid?» — «vot — sug — mi munam — kerel niv sete da bal vile. a vot — sug — mianes koras, loktam, i oz kor, loktam. a kujim lun prodolzennije. a pervei verst vilin serekovka vina i szim-so stekan. med lunge med verst vilin serekovka vina da szim-so stekan. koimed lunge bara-ze serekovka vina da szim-so stekan lesede.»

etja general muni i prestsajtsis i delezitis kerelli: «vot,

nak tett meg, kit adjutánsnak meg herceznek tett meg, ki meg ezredes, rang szerint. Ők ott kezdtek élni.

15. És megjött a királyleány. És a kapitány rögtön jelentette a királynak: «Én kimentettem, kiszabadítottam a leányodat a fogságból». — «Nos, te hozzád adjuk a leányunkat. Lám, lakodalmat fogunk csinálni».

És a hercegek és tábornokok összegyűltek lakomára. Egy öreg tábornok e mellett a kaszárnya mellett kezdett jönni. És ő lármát hallott. A kocsisnak szólt: «Én ide bemegyek. Micsoda ilyen láрма van itt». És bement. És ott ül a czár. És a tábornok megijedt és tisztelgett. «Ti — mondja — hová mentek?» — «Hát — mondják (tkp. mondja). — mi elmegyünk — a király férjhez adja a leányát és a bálba (t. i. megyünk). De nézd — mondják — (akár) meghív minket, elmegyünk (tkp. jövünk), és (akár) nem hív, jövünk. És három napig tart (tkp. három nap a tartam). Az első versztnél meg egy negyven vödörös hordó pálinka és hétszáz pohár. A második napra a második versztnél egy szorokovka pálinka és 700 pohár. A harmadik napra megint egy szorokovka pálinkát és 700 poharat készítesetek elő».

Ez a generális elment és elbúcsúzott és jelentette a király-

pusteji kazarmain tsar ole i sviti stav biden silen. 'korannid, loktam, i on kore, loktam.' a mi — *šue* — og verme *nevidimeji šila'ked sulavni sarstvojn. biť kor naje.*» i *istisni periš gēnerales korni. i gēneral muni korni i koris naje pir vile.*

v a š i l' é ě n a l ě v i š t a l i s p r o d o l Ź e ň ě n ě e. i p e r v e j i v e r s t v i l ě n s e r e k o v k a v i n a i š i ž i m - š o s t e k a n. m e d l u n g b a r a s e r e k o v k a v i n a d a š i ž i m - š o s t e k a n. k o j m e d l u n g b a r a s e r e k o v k a v i n a d a š i ž i m - š o s t e k a n.

gēneral muni i deležitis kerelli: «mi karni ninem og verme. nevidimeji šila'ked sarstvojn sulavni og verme.»

16. *asiv vodž tšettšisni. serekovka nujis pervej verst vile i šizim-šo stekan. v a š i l' é ě k a m a n d a b o š t i s a š š i s. a r u Ź j e v e l i n a l e n n a g a i k a. m e d i s n i m u n n i k a r k u Ź a. i v o i Ź i s n i. s t o l b d o r i n v i n a. b e Ź š k a v o š t i s n i i j u n i p o n d i s n i. š i ž i m - š o s t e k a n s e n. j u Ź i s n i, v i n a b ĩ r i. s t o l b l a Ň s t e k a n b i d e n p a Ź e d l i s n i. i b e r b e r g e d Ź š i s n i g o r t e. i*

nak: «Nézd, az elhagyott kaszárnnyában egy czár lakik és egész kísérete mind van. 'Ha meghívtok, jövünk, és ha nem hívtok meg, jövünk'. De mi — mondja — nem bírunk láthatatlan erővel (szellemmel) megállni (szembeszállni) az országban. Legyen, hívd meg őket». És elküldték az öreg tábornokot őket meghívni. És a tábornok elment meghívni és meghívta őket a lakomára.

Vaszilyj megmondta nekik az időtartamot. És az első versztnél egy szorokovka pálinkát és 700 poharat (t. i. kért). A következő napra megint egy szorokovka pálinkát és 700 poharat. A harmadik napra megint egy szorokovka pálinkát és 700 poharat.

A tábornok elment és jelentette a királynak. «Mi semmit se tehetünk. Láthatatlan erővel nem bírunk megállni az országban».

16. Másnap korán fölkeltek. Egy szorokovkát vitt az első verszthez és 700 poharat. Vaszilyj vette a maga csapatját. A fegyverük meg korbács volt. Elindultak a város irányában. És odaértek. A (versztjelző) oszlop mellett pálinka van. Kinyitották a hordót és elkezdtek inni. 700 pohár van ott. Ittak, a pálinka elfogyott. Az oszlophoz vágták (tkp. törték) mind a poharukat. És visszafordultak haza. És megérkeztek. Vaszilyj

vojisni. va síl'éj dénga setis i karis vajisni vina bara i jujisni. kod síle, kod matte.

med lun tsettsisni. bara munini. vojisni. bara vina serekovka voštisni i jujisni. vina biri. stekan biden pazedlisni. i bara gorte kosisni. bara karis vajisni vina i jujisni. sen vorseni, síleni, jokteni. bara vodisni užni. munini bara. asiv vodž tsettsisni, munini, bara jujisni, stekan šibialisni biden.

no bara gorte loktisni. i bara vina vajisni. bara jujisni. kor-ke bara vodisni. «no — šue — gospoda, mian munnj kole kerel orde bal vile, pir vile.»

17. i medisni munnj naja. biden suvtedis tšin po tšinam. a ruže kianis nagaika. i medisni munnj. vojisni vorota dore i suvtedis aššis vojsko. «no, ti tan ole, a me pira etnam.»

va síl'éj piris. i kerelovna pizan sajin pukale kapitan'ked. i va síl'éjes adžis. i kerelovna tsettsis pizan sajis, kik peledis kutis i okalis. «vot, batuško, mene — šue — kodj izbavitis ple-

pénzt adott és a városból pálinkát hoztak megint és ittak. Az egyik (tkp. ki) énekel, a másik (tkp. ki) káromkodik.

Másnap fölkeltek. Megint elmentek. Odajöttek. Megint kinyitották a szorokovka pálinkát és ittak. A pálinka kifogyott. A poharukat mind összetörték. És megint hazatértek. Megint hoztak a városból pálinkát és ittak. Ott játszanak, dalolnak, tánczolnak. Megint lefeküdtek aludni. Megint elmentek. Másnap korán fölkeltek, elmentek, megint ittak, a poharukat mind oda-dobták.

Nos, megint hazajöttek. És megint pálinkát hoztak. Megint ittak. Valamikor megint lefeküdtek. «Nos — mondja — uraim, mi nekünk el kell mennünk a királyhoz bálba, lakomára».

17. És elindultak ök. Mindnyájukat felállította rang szerint. A fegyver kezükben korbács. És elindultak. A kapuhoz értek és felállította a maga hadát. «Nos, ti maradjatok itt, én meg magam megyek be».

Vaszilyij bement. És a királyleány az asztal mellett (tkp. mögött) ül a kapitánynyal. És meglátta Vaszilyijt. És a királyleány felkelt az asztal mellől, megfogta két fülénél és csókolta. «Itt van — mondja — atyuskám, (az), a ki engem — mondja —

niš, a ne kapita'n.» a kapita'n šue: «abu sidž. da addžan-e, tom moręes addžis mi tšate! abu sidž.» kerelovna šue: «v a šilēi ordin imjannej tšun-kiš.» kapita'n oz verit ninem. kerelovna vištalis: «jur tšektis kapita'n keravni v a šilēi i vae šibitni, a jur iz keravni, a le džisni lovjen vae, piž karisni da vae le džisni. si mestae kulle puktisni lia i vilisas pakla. si mestae šibitisni vae. kenı matro'sjas? juavni kole nališ.»

i vajedisni matro'sjases i jualisni nališ: «no, kudž veli đela?» i vištalisni: «inenne tšektis kapita'n jur keravni v a šilēi i.»

18. *v a šilēi šiisni: «kapita'nes, miž kole, sije i kar.» v a šilēi šiis: «me ninem og kar kapita'nes. med sija menam voisko pir preidite.» i petkedisni kapita'nes v a šilēi i stav, kod veli seni. i v a šilēi kamanduitis as kamandaisli: «po razu šete nagaikaen kapita'ni.» i šetisni. kižed mortedž semjn vois i kuli. etja v a šilēi aššis kama'nda istis gorte i đehga šetis. «mune*

kimentett a fogságból, és nem a kapitány». A kapitány megmondja: «Nem úgy van. Hát látod-e, meglátta (ezt) a szép fiatal embert! Nem úgy van». A királyleány mondja: «Vaszilyijnál van a névbetűs gyűrűm». A kapitány nem hisz el semmit se. A királyleány elmondja: «A kapitány megparancsolta, hogy Vaszilyijnak vágják le a fejét és dobják bele a vízbe, de nem vágták le a fejét, hanem elevenen bocsátották vízre, csónakot csináltak és a vízre bocsátották. Az ő helyére a zsákba homokot tettek és föléje csepüt. Ő helyette (ezt) dobták a vízbe. Hol vannak a matrózok? Meg kell tőlük kérdezni».

És odahozták a matrózokat és kérdezték tőlük. «Nos, hogy volt a dolog?» És elmondották: «A kapitány valóban megparancsolta, hogy vágjuk le Vaszilyijnak a fejét».

18. Vaszilyijnak mondották: «A kapitánynyal, a mi kell, azt tedd is». Vaszilyij mondta: «Én semmit se csinállok a kapitánynyal. Hadd menjen át az én seregemen». És kihozták a kapitányt Vaszilyij és mind, a ki ott volt. És Vaszilyij megparancsolta a maga csapatjának: «Egyet-egyet adjatok a korbácsesal a kapitánynak». És adtak. Csak a huszadik emberig jutott és meghalt.

Ez a Vaszilyij hazaküldte a maga csapatját és pénzt

ti gorte, piruite.» a *vasil'ei kerel'ovnaked püksis pir vile, svad'ba vile. i veni'ssait'ssis kerel'ovnaked. i piruitisni jona, zev bura i munalini gorte svad'ba berin. i kerel'ovnaked pondis va-sil'ei ovni zev bura. assis kama'nda koris as doras. kod veli knáz, i eni knáz; kod general, general; polkovnik, kodi polkovnik tsin po tsinam i radovei radovei. radoveili puktis kij-vit tsel-kevei. i vek ole-vile. — pom.*

adott (nekik). «Menjete ti haza, lakomázatok». Vaszilyij meg a királyleánynyal lakomához ült, lakodalomhoz. És megesküdött a királyleánynyal. És nagyon lakmározta, nagyon jól és haza mentek a lakodalom után. És Vaszilyij nagyon jól kezdett élni a királyleánynyal. A maga csapatját magához hívta. A ki herczeg volt, most is herczeg; a ki generális, generális; ezredes, a ki ezredes (volt) rang szerint és a közlegény közlegény. A közlegénynek 25 rúbelt rendelt. És (még) mindig él-van. — Vége.

Jegyzetek. Ennek a nyelvileg is nagyon érdekes mesének a közlője Ivan Dimitrijov Rogov *semukov-keres* (or. Семуковкеросъ) falvából (Aikino közelében, a Vicsegda mellett). Érdekes, hogy a hangsúly nem mindig az első szótagon, hanem gyakran az utolsóelőttin (néha az utolsón) van. Ezt azonban nem jelölhettem meg végig következetesen, minthogy közlőm csak néhány óráig állott rendelkezésemre (Üsztsziszolszka-ba ment a hajón; l. KSz. XIV. 207). A mesében nagyon sok az orosz szó meg kifejezés; ezeket közlőm gyakran változtatlanul (nem zürjénesen) ejtette.

1. *soldat*, V. *saldat* < or. солдатъ | *gvargia* < or. гвардія | *derem-gals* 'бѣлье' | *veza-vun, veza-un* 'недѣля'. Érdekes, hogy a *lun 'nap'* szó ebben a két összetételben: AV. *veza-vun* 'hét' és *ta-vun 'ma'* v-vel hangzik, mint Aikinóban is megfigyeltem. Vö. CZEMBER *nedel, vezaun* 'недѣля' | *stokan, stekan*, V. *stekan* < or. стаканъ, стоканъ (l. KALIMA) | *kanava-beke usc* 'упаль у края канавы' | *zdrastvui* < or. здравствуй | *etik stokan vile* v. *etik stokanis* 'egy pohárért' | *sej'ltas* < or. сейчас | *zalaitni* < or. желать | *pos-vodz* 'мѣсто около моста' | *trepa* < or. тропа | *trepain te mun* v. *trepaed te mun* | *kamennaja* (v. *kamenaja*) *polata*, V. *kammenei polata* < or. каменная полата | *in bošt* 'ne végy'. WICHMANN (St. 26) szerint: «Imperativ: 2. sg. I. U. in, V. Peč. S. L. P. en». Az AV. *in*, melyet Aikinóban is hallottam, nem az egyetlen sajáttság, a melyben ez a nyelvjárás a V. nyelvjárás-tól eltérve az udoraihoz közeledik.

2. *keže*. Az AV.-ban *e*, *i* előtt gyakran *k* vagy *č* felel meg V. *k*-nak. Vö. KALIMA 16; RAASONEN, FUF. II. 85; I. még FUCHS, KSz. XIV. 330—1 | *rabota*, V. *robota* < or. работа, работа | *mem* = *menim* | *lontini* = V. *lontini* | *zev jonain* v. *zev jona* *skolko ugodno* < or. сколько угодно | *devel* < or. вдоволь, доволь | *nem*, V. *nem* 'вѣкъ' | *vermat vidžni tene nem* 'мы можемъ держать тебя до вѣка, всю жизнь' | *munim-že* russicis-mus 'пошли' (пойдѣмъ) értelmében | *reštšjet* < or. разсчитать | *nasipnej* < or. насыпной | *raz* < or. разъ.

3. *pokmelittšini* < or. похмелиться | *blad* < or. блядь | *majittšini* < or. маяться | *kešglok* < or. кошелѣкъ | *kerelovna*, *korolovna* < королевна | *glavnej*, *traktir* < or. главный, трактиръ | *pater* < фатера (I. KALIMA) | *traktirštšik* < or. трактирщикъ.

4. *šinel* < or. шинель | *bagaž* < or. багажъ | *tšemedan*. V. *tšomodan* < or. чемоданъ | *nuzdaitšini* < or. нуждаться | *kul* < or. кулъ 'gyékényzsák', *mešek* < or. мѣшокъ | *giž karis* (v. *gižjedis*), V. *gižjštis* (v. *gižjavni kutis*), L. *gižjebtis* (FROLOV) | *kruptšatka* < or. крупчатка | *trakal* 'трихиваль' | *vorok*, V. *verek* < or. ворохъ | *sevtis* 'клялъ'.

5. *velema* 'оказывается' | *miianšnim*, V. *miianliš* | *nivni-me*, V. *nivni-mes* | *bidšama*, V. *bid-sama* (I. 9. mese 1.) | *banket* < or. банкетъ | *košta*, *košt* < or. коштъ | *po parje* = or. по парѣ | *tšukartni*, V. *tšukertni* (I. WISCH. FUF. XI. 199) | *iz gospod* < or. изъ господъ | *prinimajte* 'принимаетъ, соглашаетъ' | *ton-tsužtni* < or. танцовать, тонцовать (I. KALIMA).

6. *šetin miian*, V. *šetin mianli*, *miianli* | *ve.tšerinka* < or. вечеринка | *vesélittšini* < or. веселиться | *publikužtni* < or. публиковать | *kojka* < or. койка | *žyredis* 'прижала' | *jobu vašu mat* orosz trágár káromkodás | *jetlalis*, V. *jetkalis*.

7. *šibede* 'приближаетъ къ себѣ' | *oz šibed* 'не принимаетъ' | *volšebni.tša* < or. волшебница | *-nebud* < or. нибудъ, небудъ (KALIMA) | *doidjavni*, V. *doddavni* | *tšektis ku.tšarli* v. *ku.tšares* | *postojaleš* < or. постоялецъ | *miž mogen* 'за какимъ дѣломъ'.

8. *volšebnej* < or. волшебный | *protož* 'иголка' | *pristaň* < or. пристань | *lakei* < or. лакей | *d'la preštšenne* < or. для прощенья | *kara'b*, *kara'ba* I. FOKOS 4.

9. *zagraništšae* 'за границу' | *nagružitni* < or. нагрузить | *nerevitni* < or. норовить | *verma loni robotniken* 'могу быть работникомъ' | *razbojñitskeji šajka* v. *lok vojtir* 'gonosz emberek' | *okolitan* 'хочешь съ нами быть, тебѣ охота съ нами быть'.

10. *ostrov* < or. островъ | *grabitni* < or. грабить | *pervej* < or. первый | *as bertis* (v. V. *as beras*) 'послѣ себя' | *vašilejes kolis* 'V.-t hagyta', *vašileji koli* 'V. maradt' | *voj-vilas* (*voj-vivlas*) на 'сѣверъ' | *pleñnik* < or. плѣнникъ.

11. *kenepatitisi* 'законопатили' | *zapas* < or. запасъ | *prikaz* < or. приказъ | *kitreji*, V. *kitreji*, *kitreji* < or. хитрый | *regeza* < or. рогоза (l. KALIMA) | *pakla* < or. пакля | *ponli pon i tui* 'собакъ собачья и дорога, собачье мѣсто' ('a kutya kutya-módra jár, kutyával kutyául kell bánni').

12. *dub* < or. дубъ | *dub geger gegertis* 'вокругъ дуба обошелъ' | *bes* < or. бѣсъ | *mittsisis* 'показался' | *kok-pela* 'хромой' | *saldatijn varteni* 'въ солдатахъ бьютъ' | *stal komandovat* «na pravo» i «na levo» egész orosz mondat | *koli* < or. коли | *kermás*, V. *termás* | *nagai* közlöm szerint 'egy madár neve', Áikinóban úgy magyarázták, hogy a *nagai ti,tsa* (< or. птица 'madár') valami 'хищная птица' ('ragadozó madár'), talán 'sas', Uzsztiszolszokban meg úgy mondotta az öreg A. N. Popova, hogy a *nagaja ti,tsa* olyan madár, a mely nagy erdőkben él. | *vedra* < or. ведро (l. KALIMA).

13. *mazu'rik* < or. мазурикъ | *zulik* < or. жуликъ | *on vermi* második szem. általános alany | *zepis*, V. *zeptis*, *zepjis* | *stoiika* < or. стойка | *pasibe* < or. спасибо | *rebjata* < or. ребята | *sergekovka* < or. сороковка ('сороковая бочка') | *vetlini* l. 6. mese 1. | *pusteji* < or. пустой | *kazarma* < or. казарма | *titimera* < or. кикимора (házi manó).

14. *kar vile* 'въ городъ' | *raznei tsveta ponar* 'разноцвѣт-ный фонарь' | *gegravni kazarmais* 'испугаться и подальше об-ходить казарму' | *polkovnik* < or. полковникъ.

15. *p'len* < or. плѣнь | *izbavitni* < or. избавить | *spasitni* < or. спасти (l. KALIMA). | *tsést* < or. честь | *prodolže'nijie* < or. продолжение | *deležitis* 'доложилъ' | *sviti stav biden silen* 'свита всё у него есть' | *og verme nevidimej*.... 'не можемъ съ невидимой силой постоять въ царствѣ, не можемъ про-тивостоять этой силѣ, бороться' (azt hiszi, hogy a kaszár-nyában a *titimera* hada, szellemek vannak) | *bit* < or. быть.

16. *kamanda* < or. команда | *ružje* < ружье | *nagaiika* < or. нагайка | *kar kuža* 'по городу' | *pažedlisni*, *pažedlisni* 'сло-мали' | *matte*, V. *matke* 'матюгается, ругается' | *jokteni*, V. *jekteni* | *gospoda* < or. господа.

17. *vorota* < or. ворота | *vojsko* < or. войско | *veritni* < or. вѣрить | *matros* < or. матросъ | *imenne* < or. именно.

18. *me ninem og kar kapitánes* 'én semmit se csinállok a kapitánynyal' (tkp. 'a kapitányt') vö. *votják kot-kinä murtlän kišnoäniz ulišáz Inmar taži karä* 'bárkivel, ki más feleségével él, Inmar így bánik el' (tkp. 'bárki.... élöt így tesz') MUNK. *VotjNépkHagy.* 135 | *med*.... *prejdiite* 'пусть сквозь мое войско пройде́тъ', tehát vesszöfutasra itéli | *po razu* < or. по разу | *koris* 'пригласилъ' | *radovei*, V. *radevei* < or. рядовой.

16.

1. *vazēn olis-vilis gozja. gozjalēn veli etik pi i etik niv. nīm veli pilēn zapeťšēnin. batīs kuli. kor-ke batse mededis. i mamīs kuli. mamse vetťšedis, dojdje pukťšedis. jarmanga matin veli. mededťšisni munnī bazare. i zapeťšēnin űue: «pru, pru nin-e!»*

kupetť lokte terguinēni das-kik velen. «kež!» űue. «a kittťse me keža? vev lok.» kupetť tťektis jetlavni tui-beke. jetlalisni tui-beke. «oi! — űue — karau'l! mamegs viisni!» kupetť vidlis, mam kulema. «oi! — űue — karau'l! mame kulema! eti mame veli da kulema, kupetť viis!» kupetť űue: «jen mogis, in javit! in gorzi! miđdtem kole, sije i řeta.» a zapeťšēnin űue: «men ninem oz kol.» — «na, me řeta tenid das-kik vev-dojd tir tevar.»

zapeťšēnin bořtis das-kik vev-dojd-tir tevar. i gorte muni zapeťšēnin. gorte muni, ovni pondis. tevar puktis pos-jile i

16.

1. Régen élt-volt egy házaspár. A házaspárnak egy fia és egy leánya volt. A fiúnak *zapeťšēnin* volt a neve. Az apja meghalt. Valamikor eltemette az apját. És meghalt az anyja. Az anyját szépen felöltöztette, szánba ültette. A közelben vásár volt. Elindultak a vásárba (menni). És *zapeťšēnin* mondja: «Pru, pru, nos! (tkp. 'pru, pru már-e,' azaz 'mész-e már,' így hajtja a lovát)».

Egy kereskedő jön árulni tizenkét lóval. «Térj ki!», mondja. «De hová térjek ki? A lovam rossz». A kereskedő (azt) parancsolta (neki), hogy tolja félre (a lovát, szánját) az út szélére. Az út szélére tolták. «Jaj! — mondja — segítség! Megölték az anyámat!» A kereskedő megnézte, az anya meghalt. «Jaj! — mondja — segítség! Az anyám meghalt. Egy anyám volt és (az) meghalt, a kereskedő megölte!» A kereskedő mondja: «Az Istenért! Ne jelents föl! Ne kiabálj! A mennyi kell, azt meg is adom». De *zapeťšēnin* mondja: «Nekem semmi se kell». — «Nesze, én tizenkét teli fuvar árút adok neked lovastul».

Zapeťšēnin tizenkét teli fuvar árút kapott lovastul. És hazament *zapeťšēnin*. Hazament, élni kezdett. Az árút a színbe

loji ozir zev. a sušed: «kiš ten taja vevjas lojini i tevar?» — «me — šue — mameš natški da jaišg vuzavli da si-vile i šedi taja vevjas i deŋga i tevar.»

2. mužikjas munini gorte. kodlen mam veli, viis, a kodlen mamis iz vev, i baba viis. «vot — šue — ti taje bazare nuš da vuzavlini ponde. i taja jai vile šede deŋga i vev, i tevar šede. pukte — šue — daiđe i kiškini ponde i munnii. ašnid gorze: 'pru nin-e!?'»

munini bazare. bazare voišni. mužik šue: «mii vuzalan?» — «mameš vii da jaišg vuzavla.» — «mii pe šorŋitan te taje? in-e jeimi?» i muked voišni. sije-že jualeni: «mii vuzalan?» — «mameš vii da jaišg vuzavla.» bara: «mii te šorŋitan?»

edva uđitisni munnii gorte polištaiš. gorte voišni, kodlen mam abu, kodlen baba abu. «a mii mi taje karam zape,ťšeńi-nes? vaje-pe, ledťšedam vae».

munini, pišisni zape,ťšeńinla. patťšeriš kiškisni, ledťšg-

tette és nagyon gazdag lett. De a szomszédja (kérdi): «Honnan lettek neked ezek a lovaidd és az árú?» — «Én — mondja — megöltem az anyámat és a húsát eladtam és azért (t. i. a húsért) jutottak (tkp. jutott) nekem ezek a lovak meg pénz és árú».

2. Az emberek hazamentek. A kinek anyja volt, megölte, a kinek meg anyja nem volt, a feleségét ölte meg. «Lám — mondja — ti vigyétek ezt a vásárba és kezdjétek árusítani. És ezért a húsért kerül majd pénz meg ló, és árú kerül. Tegyétek — mondja — szánkóba és kezdjétek húzni és menni. Magatok kiáltsátok: 'pru, nos!?'»

Vásárba mentek. Odajöttek a vásárba. Egy ember mondja: «Mit adsz el?» — «Megöltem az anyámat és a húsát árusítom». — «Mit beszélsz te (tkp. mit beszélsz te ilyet)? Nem bolondultál meg?» És mások jöttek. Ugyanazt kérdezik: «Mit adsz el?» — «Az anyámat öltem meg és a húsát árusítom». Megint: «Mit beszélsz te?»

Alig bírtak hazamenni a rendőrségtől. Hazajöttek, az egyiknek (tkp. kinek) nincsen anyja, a másiknak (tkp. kinek) nincsen felesége. «De mit csinálunk mi ezzel a zape,ťšeńin-nal? Rajta, fojtsuk (tkp. eresszük le) a vízbe».

Mentek, bementek zape,ťšeńin-ért. A kemenczéről lehúzták,

disni va dore. kulle vurisni i kesjeni va ledźni. «no bereg doris kajas ber. a vaje kajini gorte pelisla da epasneila.»

eti eties iste, med medes iste. ne-kod oz mun etien. a vaje staven kajame!» kajisni staven.

sija pondis gorzini: «o, sare pukteni da og puki. me gad — šue —, ku, tšem suditiš me rešitiš!»

kupetš-pi lokte terguiti jar manga vile para vela. sija kilis gorzem. «jamštšik, vetli vevte settše, mi taje gorze?» «mi — šue — te gorzan?» — «a vot, mene pukteni sare, da og puki.» a kupetš-pi šue: «me — šue — puka.» (puktasni regid!) «ku, dži-ne mene puktasni sarad (sare)?» — «vot — šue — mene režed kullis i me tene vura kulle.»

sije kupetš-pi sei, tšas režedis i vuris kupetš-pies. «a te — šue — gorzi: 'oi, sarad puka i puka'.»

3. bara kajis gorte para vela, lu, tšeka. muzikjas ledtšisni.

levitték a víz partjára. Gyékényzsákba varrták és a vízbe akarják bocsátani. «De a partról (a part mellől) vissza fog mászni (tkp. felmenni). De rajta, menjünk haza evezőért meg kormány-evezőért».

Az egyik az egyiket küldi, a másik a másikat küldi. Senki se megy egyedül. «Hát nosza, menjünk mindnyájan!» Mind (fel)mentek.

Ő kezdte kiabálni: «Ó, czárrá tesznek, de nem megyek (czárnak). Én nyomorult — mondja — micsoda bíró meg kormányzó vagyok!»

Egy kereskedő fia két lóval jön vásárra kereskedni. Ő meghallotta a kiabálást. «Kocsis, hajtsd oda a lovadat, mit kiabál (tkp. mit kiabál ilyet)». «Mit — mondja — kiabálsz te?» — «Hát nézd, engem czárnak tesznek meg, de én nem leszek (czár)». A kereskedő fia meg mondja: «Én — mondja — leszek». (Megtesznek majd hamar!) «Hogyan tesznek meg engem czárnak?» — «Hát — mondja — engem fejts ki (vágj ki) a gyékényzsákból és én téged belevarrlak a gyékényzsákba».

A kereskedő fia rögtön kioldozta őt és (ő) belevarrta a kereskedő fiát. «Te meg — mondja — kiáltad: 'Ó, megyek czárnak meg megyek!'»

3. Megint két lóval, fedett szánval ment haza. Az embe-

«vot — šue — sare puktam tenę!» a etja kupetš-pi gorze: «sarad pukša nín, pukša.» — «vot — šue — mi puktam tenę regid sare!» i piže puktisni, va-šere vu.džedisni i šibitisni, tirtem kulle bur-bur karis, va piris i veji.

mužikjas šorniteni: «kajam mi da dęnga i tevar i vevjas jukam sešša». pondisni kajni ešin uvti. i gorędis za pętšeńin: «kiltše ti vetlinnid?» — «atte dıve — šue. ku.dži kajin vašid?» — «a men — šue — va-pidęsis šetisni para vev i povozka lu.tšeka, biden kelekęltšika.»

naja oz veritni silj. «lokte — šue — vidle.» vidlisni i vev imenęe šedema va-pidęsis.

mužikjas šuńisni: «munam mi asiv. babajasli tšęktam kulle vurlini, da vai le.džavni. setiš šede kik burej vev, lu.tšeka povozkaa, kelekęltšika.» biden ledtšędisni i vurlisni mužikjases. vae le.džalisni stav mužik etiteg. etik iz kol.

rek lejöttek. «Hát — mondják (tkp. mondja) — megteszünk téged czárnak!» Ez a kereskedő fia azonban kiáltja: «Már megyek czárnak, megyek». — «Nos — mondják — mi hamar megteszünk téged czárnak!» És csónakba tették, a víz közepéig vitték át és beledobták. Az üres (ki nem töltött) gyékényzsákba bugyborékolva behatolt a víz (tkp. bugyborékolt, behatolt a víz) és elmerült.

Az emberek beszélnek: «Menjünk fel és osszuk föl aztán a pénzt, az árúját és a lovait». Föl akartak menni (tkp. elkezdtek fölmenni) az ablaka alatt (t. i. elhaladva). És zape.tšęnin kiáltotta: «Hol jártatok ti?» — «Csodák csodája! — mondják. Hogyan jöttél föl a vízből?» — «De nekem — mondja — a víz fenekéről két lovat meg fedett szánt adtak, mind csöngővel (tkp. csöngős)».

Ők nem hittek neki. «Jőjjetek — mondja — nézzétek meg». Megnézték. És csakugyan lova került a víz fenekéről.

Az emberek mondják: «Menjünk holnap mi. Az asszonyoknak meghagyjuk, hogy varrjanak be gyékényzsákba és nosza bocsássanak le. Ott akad nekünk két sötétpej lovunk, fedett szánnal, csöngővel (tkp. szánú, csöngős)». Mind levitték és bevarták a férjüket. A vízbe bocsátották a férjüket mind egytől egyig (tkp. egy nélkül). Egy se maradt.

babajas i šueni: «eni munam gortę, muziknim voasni kik burej vela, luškea.» kajisni babajas. muzik abu volivlema gortę. i lun vidtšisni. iz voliv muzik. med lun vidtšisni, bara iz voliv. «miž karam ta-vilim? etik muzik iz lo. vaje tšukarttšam da asse viame».

tšukarttšisni babajas. muni'ni. pattšeris kiskisni sije za-pe,tše'nines. «te rezzeritin mianes!» katędisni vere i kertavlisni puę gezejn i šert-tebjasen i deraen. a cartni ningmen. pu-tor ünem abu. etli šue eties: «mun!», a med šue bara: «te mun!» — «a muni'mę staven!»

munini staven. za-pe,tše'nin pondis gorzini: «ož — šue — jetraleni da og getraš. ku,tšem getir men kole, gadli!»

4. *tet-pom-pi ledtšęde pes velen.* «a me — šue — getraša. mila te on getraš? — tet-pom-pi šue. — me-pe getraša.» — «getrašan-ke, raž mene.» no i ražis. «vot — šue — me tene

Az asszonyok meg mondják: «Most menjünk haza, a férjeink majd jönnek két sötétpej lóval, fedett szánnal». Az asszonyok (haza) mentek. Férj nem jött haza. És vártak egy napig. Férj nem jött. Még egy (tkp. másik) napig vártak, megint nem jött. «Mit csinálunk ezzel? Egy férj se maradt meg (tkp. lett). Hadd gyűljünk össze és öljük meg őt magát».

Az asszonyok összejöttek. Elmentek. A kemenczéről lehúzták azt a *zape,tše'ni*t. «Te tönkretettél minket!» Fölvitték az erdőbe és odakötözték egy fához kötéllal meg fonalmatringokkal meg vászonnal. De ütni nincs mivel (tkp. semmivel). Semmi eszköz (tkp. darab fa) sincsen. Az egyik az egyiknek (tkp. az egyiket) mondja: «Menj!», a másik meg megint (azt) mondja: «Te menj!» — «Menjünk hát mind!».

Elmentek mindnyájan. *Zape,tše'ni*n kiáltani kezdte: «Ó — mondja — megházasítanak, de nem házasodom meg. Micsoda feleség kell nekem nyomorultnak!»

4. Egy mostohafiú (tkp. egy mostohaanyától való fiú) fát visz le lóval (azaz kocsin, szánon). «De én — mondja — meg-nősülök. Miért nem házasodol meg te? — mondja a mostohafiú —, én megházasodom». — «Ha megházasodol, szabadíts (oldozz) ki engem». Nos, ki is szabadította. «Lám — mondja —

kertala as mestae.» i *kertalis as mestaas.* «a te — *šue* — gorzi: 'getráša nin, getráša!'» a *zape,ťšeńin* gortas muni. *pes šedi i vev šedi bara.*

vojšni babajas. ělik sete, varte juras, međ bara. «vot mi *getralam tene!*» *kameđisni, vatškalisni i kuli.* «no *pe, mi munam ěni da tevar biden jukam.*»

no munini babajas i vojšni ěšin ulas. «*kittše ti vetlinnid, babajas?*» — «vot — *šue* — *kudž te tatjš minin?*» — «a vot — *šue* — *men vev šetisni.*» — «no *šessa mi ningm tene og verme karni. kudž kole, sidž i ov. rezzeritin te mianes. mužikjas iz lo ělik.*»

5. *kor-ke kupetš-pi vojš korášni zape,ťšeńin orde. ta,ťšem kupetš ne-ken abu ozir. kupetš-pi kore pridannei para vev-dožd-tir tevar. sija šetis pridannei nol para vev-dožd-tir. seglašittšisni tšojes šetni. šei,ťšas svadba vile tšukartšisni. i una pondisni juni-šoņni. kor-ke kontšittšis svadba. zape,ťšeńin šue tšojšli:*

én a magam helyébe odakötözlek». És odakötözte a maga helyébe. «De te — mondja — kiáltsad: 'Megnősülök már, megnősülök!'» *Zape,ťšeńin* meg hazament. Fája lett (tkp. akad) meg lova lett megint.

Odajöttek az asszonyok. Az egyik a fejébe ad (egyet), üti, a másik szintén (tkp. megint). «Nos, majd adunk neked feleséget (tkp. megházásítunk téged)!» Ütötték, verték és meghalt. «Nos, menjünk most és osszuk szét az árúját mind».

Nos, elmentek az asszonyok és az ablaka alá jöttek. «Hol jártatok ti, asszonyok?» — «Hát — mondják (tkp. mondja) — hogyan szabadultál ki innen?» — «Hát — mondja — nekem lovat adtak». — «No, ezentúl semmit se tehetünk neked. A hogy tetszik (tkp. kell), úgy is élj. Te tönkretettél bennünket. Férjeink mind elpusztultak (tkp. a férjek egyik se lett, azaz egy se maradt meg)».

5. Egyszer egy kereskedő fia jött *zape,ťšeńin*-hoz háztűznézni. Ilyen gazdag kereskedő sehol sincsen. A kereskedő fia hozománynak két teli fuvar árút kér lovastul. Ő hozománynak négy pár teli lovas fuvar adott. Megállapodtak, hogy odaadja a testvérét. Mindjárt összegyűltek lakodalomra. És sokat kezdtek inni-enni. Valamikor vége lett a lakodalomnak. *Zape,ťšeńin*

«vai — šue — me vettsa te mesta.» vettsis sija. munini vehets dore vitškoe. veni, tsäitšisni, piruiteni. «no pondam vodtedni pervegi voi.» i vontedinii i munalini. pondis juásni baba: «men kole orttse vetlini ku džásni.» — «a kudž — šue — me teng le džá! te — šue — pišjan bertí.» — «tšev — šue — me kudž pišja?» — «a vot — šue — ulis-kumijn kozajas vijim. settšeg me teng le džá.»

lamka jilis le džis. as mestaas šujis kozags. leptis koza, baba abu. asiv vodž tšettšisni. javitis: «menam baba pišjis.»

zapeťšeniin lokte. svat zdorováitšis. «ken-ne — šue — itšmon-gozja?» — «tšev, svatilei, tšojid pišjema.» — «oi — šue — karaul! javita. eti tšojge veli da sije viinnid!» — «jen mogiš — šue — in javit! mi kole, sije i šeta», šue.

mijnta zapeťšeniin šetis, dvoine ber šetisni zapeťšeniinli. muni gortas. a tšis pondis getrásni. poplen veli kujim niv. muni pop orde korásni. med džela nivse lešedťšisni. «menam

mondja a testvérének: «Hadd — mondja — öltözzem én fel te helyetted». Felöltözött. A templomba mentek megesküdni. Megesküdtek, lakomáznak. «Nos, kezdjük (őket) lefektetni első éjjel». És lefektették és elmentek. Az asszony kezdett (ki)kéredzkedni: «Nekem ki kell mennem húgyozni». — «De hogy — mondja — eresszelek én téged! Te azután elfutsz». — «Hallgass — mondja —, hogy futnék én el!» — «De nézd — mondja — az alsó rekeszben kecskék vannak. Oda eresztelek én téged».

Egy húzókötélen leengedte. A maga helyébe (t. i. a húzó-kötélbe) egy kecskét dugott. Felhúzta a kecskét, nincs asszony. Reggel korán felkeltek. Jelentette: «Az én feleségem megszökött».

Zapeťšeniin jön. A nászapa üdvözli. «Hát hol van — mondja — a fiatal házaspár (tkp. menyecske-pár)?» — «Hallgass, nászom, a testvéred megszökött». — «Jaj! — mondja — segítség! Följelentek. Egy nőtestvérem volt és azt megöltétek!» — «Az Istenért — mondja —, ne jelents föl! A mi kell, azt meg is adom», mondja.

A mennyit zapeťšeniin adott, (azt) kétszeresen adták vissza zapeťšeniinnak. Hazament. Maga készült megnősülni. A papnak három leánya volt. Elment a paphoz leánykérőbe. Megegyeztek,

biden vijim aslam, deŋga, tevar i biden, ningen oz kov, tenad niv kole semin. davaiz svadba karni lešedtsam.» i pondisni svadba lešedni. kor-ke loktis svadbagn zape, tšeni n. svadba vile loktis. pondisni sen piruizni. piruizisni i veñets dore muni'ni. veñi, tšajtšisni i piruizisni. eni vek oleni i vek terguizeni. — pom.

(hogy) a legkisebbik leányt (adják hozzá). «Nekem mindenem van magamnak, pénzem, árúm és minden, semmi se kell, csak a te leányod kell. Nosza állapodjunk meg, hogy lakodalmat csinálunk.» És kezdtek a lakodalomra készülni. Valamikor lakodalmas néppel jött *zape, tšenin*. Lakodalomra jött. Ott elkezdtek lakomázni. Lakomáztak és elmentek megesküdni. Megesküdtek és lakomáztak. Most (még) mindig élnek és mindig kereskednek. — Vége.

Jegyzetek: Ezt a mesét is az előbbi mese közlőjének, Ivan D. Rogovnak előadása nyomán jegyeztem föl.

1. *mededis* 'захорониль, похорониль' | *vetšedis* 'принарядиль въ хорошую одежду, хорошо одѣваль' | *pru, pru* így nógatják a lovat, mikor megindítják vagy gyorsabban akarnak hajtani | *jetlavni, V. jetkavni* 'столкнуть' | *karaul* < караул 'segítség!' tkr. 'őr!') | *vev-doid* 'запряженный, готовый возъ' (szán, fuvar az eléje befogott lóval együtt) | *pos-jile* 'на сарай' | *sused* < or. сусѣдъ (l. KALIMA).

2. *poli,tsa, V. peli,tsa, peli,tsa* < or. полиция | *vaje* 'давайте' | *esrasnei* 'рулевое весло' | *kajlame* 'сходимте', vö. WICHM. St. 25, FOKOS 15, 23. (Az -e természetesen nem alakkeveredésből magyarázandó, mintha *kajlam* 'menjünk' < *kajle* 'menjetek' > *kajlame*; vö. or. сходимте.) | *gad* < or. гадъ (a. é. 'худой человекъ') | *suditiš* 'судья' (< or. судить, *rešitiš* 'правитель' (< or. рѣшить) | *puktasni regid!* a mesélő megjegyzése. | *mi taje gorze* vö. ném. 'was schreit er das?'

3. *lu,tšek* < or. лучѣкъ; *lu,tšeka doid, lu,tšeka povozka, lu,tšek* 'крытая повозка' | *bur-bur-karis* 'запла вода забурливъ, буля' (vö. votj. *bugl-bugl-karëne* 'bugyborékolni (a víz)' MUNK. VotjSz. 132) | *vid'tšisni, V. vid'tšisisni* | *viamę, l. fönt* (2. alatt) *kajlame* | *rezeritni* < or. розорить | *pu-tor* 'кусокъ дерева; орудіе' | *eti šue eties* vö. *eties šueę* FOKOS 55, *morta mortse šueęni* FOKOS 133 | *muni-me* l. *munim-že* 15. mese 2.

4. *tet-pom-pi* 'отъ маичи сынъ, пасынокъ'; *tet* < or. тѣтка (l. KALIMA); *pom* 'vég' (vö. V. *poniš -tól, -tól*, l. FOKOS 47; vö. még WIED. *bat-pom* 'väterlich', *udž-pom deŋga* 'Arbeitslohn').

5. *končitsisni* < or. кончиться | *te mestag*, V. *te piddi* | *veñets dore* 'подъ вѣнецъ, къ вѣнцу, вѣнчаться' | *berti* 'потомъ, послѣ' | *ulıs-kum* 'нижній чуланъ (помѣщеніе)'; vö. *melni. tsa-vilıs-kumas* 'въ верхнемъ чуланѣ'; Fokos 122, 132. | *koza, keza* < or. коза | *lamka* < or. лямка; *zape. ts.* a kötél hurkába egy kecskét dugott. | *svat* < or. свать | *leşed. tsisni*, kiegészítendő: *si saje setni* 'öhozzá adni'.

17.

1. *ole-vile kupets.* *kupetslen veli pi i va. n. i va. n medis gulaitni. i va. n şug:* «*vai, bate, para vev, drežkien i ku. tsaren.*» *ku. tsares şetis. mamis iz vev. tetis şetis bed. bedjıs pole vsakei ne. tsistei şila. i va. ni s ku. tsarlı şug:* «*vorotais pet da veškida pe mun.*» *lun-tır muni. ni i pemdini pondis. nalen nán iz vev. pola vilin bi ezje. bi vilin pert eşale. pertjin jái puşe. bi dorin nán-kud, nán i kik leška. i va. n ku. tsarışli şug:* «*tan-pe mi i şoitşam, şojam.*» *naja sen i şojisni i uşisni.*

asiv vodž tšetşisni i bara vo. džé, a tarantas oz bergedni. bara muni. ni lun-tır. pemid bara loji. dom bara vojš i domın bia. domın suvtisni. dome pırisni. domın ne-kod abu. bi ezje.

17.

1. Él-van egy kereskedő. A kereskedőnek volt egy fia: Iván. Iván készült kalandra indulni (tkp. sétálni). Iván mondja: «Adj, atyám, két lovat hintóval meg kocsissal.» Adott (neki) kocsist. Anyja nem volt. Nagynénje egy botot adott (neki). (Attól) a bottól mindenféle gonosz szellem fél. Iván mondja a kocsisnak: «Hajts ki (tkp. menj ki) a kapun és menj egyenesen.» Egész nap mentek és sötétedni kezdett. Nekik nem volt kenyérük. A mezőn tűz ég. A tűz fölött egy üst lóg. Az üstben hús fő. A tűz mellett egy kenyeres kosár, kenyér és két kanál. Iván (így) szól a kocsishoz: «Itt pihenjünk meg, együnk.» Ők ottan ettek és megháltak.

Másnap korán fölkeltek és megint előre, a kocsijukat meg nem fordították vissza. Megint egy egész napig mentek. Megint sötét lett. Megint jött egy ház, és a ház ki van világítva (tkp. a házban tüzes, fényes). A háznál (tkp. házban) megálltak. Bementek a házba. A házban nincsen senki se. Tűz ég. Keres-

i va n ku pe t s e s k e j i s i n vi d z e d l a s . p a t s i n b a r a j a i p u g z e v g o s a . i s k a p s u l a l e n e b i d n a n t i r a .

i v a n s u e k u t s a r l i : « t e p e k i t t s e v o d a n ? » k u t s a r s u e : « m e p e p a t t s e r e v o d a . » i v a n s u i s : « m e p e d z o d z s e r e v o d a . » v o d a s i b e d b o s t a s . s e s s a n e t s i s t e j i s i l a , b e s - p i a n , p e t e l e k s e n l e d t s e n i . s i j a b e d k u t e . s e s s a b e s - p i a n e s s t a v s e v i i s b e d j e n .

2. *a s i v g o r n i t s a e i v a n p e t i i s e n k u j i m g o r t s u l a l e . i s e n k u j i m m o r t s u l a l e n i : e t i k s t a r i k , a r - k i z a n i v i s t a r u k a . d z a d z j i n g a r m o n i a . g a r m o n i a b o s t i s s i j a , v o r s n i p o n d i s . k u j i m n a n i s g o r t s i s t e t t s i s n i i j e k t i n i p o n d i s n i .*

g a r m o n i a t u v j e e s e d i s . t u v j i n o r s . g a r m o n i a d z a d z j e p u k t i s . s t a r i k o r s b o s t i s , k u j i m i s v a t s k i s . k i k n a n i s , n i l a s t a r u k a a , g o r t j e b e r p i r i s n i .

b a r a s e s v o d z e m e d e d t s i s n i . b a r a s e t s e m z e d o m v o i s , b a r a b i a . s e t t s e b a r a p i r i s n i . s e n i s t a r u k a o l e . « i v a n , m e - p e t e n g d i r

kedőfi Iván körül néz. A kemenczében megint nagyon zsíros hús fő. És egy puha kenyérrrel teli szekrény áll (ott).

Iván mondja a kocsisnak: «Te hová fekszel le?» A kocsis mondja: «Én a kemenczére fekszem.» Iván (így) szól: «Én a padló közepére fekszem le.» Lefekszik és fogja a botot. Azután gonosz szellem, ördögfiak, ereszkednek le a mennyezet felől. Ő (kezében) tartja a botját. Azután az ördögfiakat mind megölte botjával.

2. Másnap Iván kiment a szobába és ott három koporsó áll. És ott három ember áll: egy öreg ember, egy húszéves leány és egy öreg asszony. A polczdeszkán egy harmonika van. Ő fogta a harmonikát, játszani kezdett (rajta). Azok mindhárman kiugrottak a koporsójukból és táncolni kezdtek.

A harmonikát egy szögre akasztotta. A szögön ostor van. A harmonikát letette a polczdeszkára. Az öreg fogta az ostort, háromszor megütötte (öket). Mindketten, a leány meg az öreg asszony, visszamentek a koporsójukba.

Onnan megint előre indultak. Megint ugyanolyan ház jött, megint világos (azaz: kivilágított ház). Oda megint bementek. Ott egy öreg asszony él. «Iván, én már régóta (tkp. sokáig)

nin vidtšiši, važen nin pe in lok. addžilin-pe, meji veli loktigad? kosav-pe ber sija domad. sija-pe meam niv. garmoniatg bošt da orste-pe kriad bošt da starikse-pe nešav jona da tšun-kitš kor.»

ber kosisni. sija sidž i kutas starikges nešavni. nešalis da nešalis, starik oz set tšun-kitš. sešša bara nešavni pondis. bara nešalis da nešalis, tšun-kitš i šetis starik. niv i loktis i va·n kupe tšeskeji sin d'ing i šug: «vaj pe, mi munam.»

sešša bara kuštšarli i va·n tšektas vetlini vo,dže ber sija domas mamis d'ing. vojisni ber staruka d'ing. staruka šug: «meji-pe taja niv pidđi kole?» — «men pe bordja päš-kem kole ta pidđi, med pože lebavni.»

3. *sešša sarstvoe voasni. settše staruka orde paterae pirasni. sen glavnei šenator kulema. telis nin berjeni, oz berjis ne-kod. i va·n šug: «men-pe oz-e pož tšetš sobrašnee pukšini šenatoreš berjini?» — «pože-pe», šugni. sije glavnei šenatoreš berjisni, sar berin med idžide.*

vártalak, már rég nem jöttél. Láttad, mi volt, mikor jöttél (tkp. jöttedkor)? Fordulj vissza ehhez a házhoz (tkp. -ba). Az az én leányom. Fogd a harmonikát és vedd kezedbe az ostort és üsd az öreget erősen és kérd a gyűrűt.»

Visszafordultak. Ő úgy is kezdi az öreget ütni. Ütötte és ütötte, az öreg nem adja oda a gyűrűt. Erre megint ütni kezdte. Megint ütötte és ütötte, az öreg oda is adta a gyűrűt. A leány odajött Kereskedőfi Ivánhoz és mondja: «Nos hát, menjünk.»

Azután Iván megint parancsolja a kocsisnak, hogy tovább hajtson vissza abba a házba az anyához. Az öreg asszony mondja: «Mi kell (neked) ezért a leányért?» — «Nekem szárnyas ruha kell azért, hogy repülhessek (tkp. repülni lehessen).»

3. Azután egy országba jönnek. Ott (tkp. oda) egy öreg asszonyhoz mennek be kvártélyba. Ott a fősenátor meghalt. Már egy hónapja választanak, senkit se választanak meg. Iván mondja: «Nem lehet-e nekem is a gyűlésbe ülnöm szenátort választani?» — «Lehet», mondják. Őt választották meg fősenátornak, a csár után legfőbbnek.

starukaid vištale: «sarlen-pe niv vijim, kiž vo-pe nin mu vile abu ledžlivlema. kujim dumsik-pe vostrogin pukaleni, vištalemaeš, mež kiž aren-pe pialas sija.»

glavnej senator butulka vina boštas, lebalan pás-kem pástalas i sar-niv ding lebas ritnas pemidin. i lebas galdarež vile i pukšas niv ding. niv petas i šue: «das-kik šin-pe tead. (sija mollasse šinmen šue.) nimid-pe mež tead?» — «vozdušnež-pe meam nimež.»

niles juktisčas vinaen i šue: «mež-ne pe šoilivlan?» — «me pe šoilu.» — «a ulis-vomid ne pe mež šoilivle?» — «ninem pe oz,» šue. «me-pe verma verdni ulis-vomte.» sešša verdas vozdušnež ulis-vomse. «zev pe taj lešid silen šojemis. tšasteđžik pe volivli!» sija bid vož volivlini pondis.

4. međ lunę služanka sarevna ding vošem tšaso'vin kajis i šue: «mež-ne pe, sarevna, si džira ušan?» sarevna služankali i vištale: «a tšimes vinaen juktalis, ulis-vomeš zev tšeskida verdis.»

Az öregasszony elmondja: «A czárnak van egy leánya. Már húsz éve nem engedte a földre. Három tanácsos börtönben ül, akik (azt) mondták, hogy az húsz éves korában (törvénytelen) gyereket fog szülni.»

A főszenátor egy üveg pálinkát vesz, felölti a szárnyas ruhát és a czár leányához repül este a sötétben. És fölrepül az erkélyre és leül a leány mellé. A leány kijön és mondja: «Neked tizenkét szemed van. (Ő a gombokat szemnek mondja.) Mi a te neved?» — «Az én nevem 'Légi'.»

A leányt megkínálja (tkp. megitatja) pálinkával és mondja: «Mit szoktál enni?» — «Én (csak) eszem.» — «Hát os tuum infernum mit szokott enni?» — «Semmit se,» mondja. «Én tudom os tuum infernum táplálni.» Erre a Légi táplálja os eius infernum. «Nagyon kellemes az ő étele. Gyakrabban gyere!» Ő minden éjjel kezdett jönni.

4. Másnap a szolgáló nyolcz óraker ment föl a czár leányához és mondja: «Miért (tkp. mit) alszol, czár leánya, olyan sokáig?» A czár leánya elmondja a szolgálónak: «Magamnak pálinkát adott inni (tkp. magamat pálinkával itatott meg), os meum infernum nagyon édesen etette.»

sešša olisni dai sarevna nebašni pondis. i džid-kingema loii. služanka mamislj vištalis: «nebaše nišid-pe.» (mu vile iz ledt-šivli, a bordja paš-kema strejitis.) sešša sarlj vištalisni: «nišid-pe nebaše.» sešša sar purt šetis, med pe paš-kemšis nol-pešesa tor vundas.

sešša sar-niv miškuis i vundas nol-pešesa tor. vozdušnej oz i geđer-volj. sar asiv tsukartis stav na tsálnik-koidjases i vi džede, kodlen ruža paš-kemšis. eti boked munis, miža mort ne-kod iz šur. med boked medis, glavnej šenatorlen i miškuis ruža. tor puktis; seš i vešema. sešša sar bidenlj šujis: «eni mune.» šenatores i kolis. «te-pe, šenator, nišes vai. te-pe i vinavat. miškuid-pe ruža.»

šenator sar-žatlen loii. sar veni tsaitis nišes. sešša i a tsis sare voas. dumšikjases stavse le džas. «pravda-pe loii. mu kuža pe ig ledžli, a pialis.» sešša i va n sarked etlain ovni pondisni. — pom.

Azután éltek és a czár leánya viselős lett (tkp. terhesezni kezdett). Nagy hasú lett. A szolgáló jelentette az anyjának: «A leányod terhesezik.» (A földre nem ment le, de a szárnyasruhás tette azt.) Azután a czárnak jelentették: «A leányod terhesezik.» Erre a czár egy kést adott (a leányának), hogy (annak) a ruhájából egy négyszögletes darabot vágjon ki.

Azután a czár leánya a hátáról (tkp. hátából) ki is vág egy négyszögletes darabot. A Légi ezt nem is veszi észre. A czár másnap összehívja az összes főnökféleket (azaz előkelő tisztviselőket) és megnézi, (hogy) kinek lyukas a ruhája. Az egyik oldalon ment (végig), bűnös ember senki se akadt. A másik oldalon indult (végig), a főszénátornak a háta lyukas. Odatette a darabot, onnan (való) is volt. Erre a czár mindenkinek mondta: «Most menjetek.» A szenátort ott tartotta (tkp. hagyta). «Te, szenátor, vedd el a leányomat. Te vagy a bűnös. A hátad lyukas.»

A szenátor a czár veje lett. A czár megeskette a leányát. Azután ő maga lesz czárrá. A tanácsosokat mind (szabadon) bocsátja. «Igaz lett. A földre nem eresztettem, de (mégis) (törvénytelen) gyereket szült.» Azután Iván együtt kezdett élni a czárral. — Vége.

Jegyzetek: A mese közlője az öreg Михаил Иванович Бяковъ (zürjén nevén *rolsko mis*) Aikino falvában (l. KSz. XIV. 208). Az öreg nagyon gyorsan beszélt, (ezért is alig egy-két helyen volt a hangsúly megjelölése lehetséges), úgyhogy többször kellett figyelmeztetnem, hogy lassabban beszéljen. E figyelmeztéseimet rendszeren a család egyik tagja, egy 14—15 éves fiú a következő kiáltásokkal tolmácsolta az öregnek: *tševli!* 'hallgass!' *inli!* 'még ne!' (vö. *in gorzi* 'ne kiabálj' 16. mese 1.), *mež?* 'micsoda'?

1. *drežki* < or. дрожки | *ne.tšistej šila* < or. нечистый, сила ('нечистая сила') | *všakej* < or. всякий | *polá* < or. поле (többessz. поля) | *leška* < or. ложка | *tarantas* < or. тарантась | *iva'n kupa.tšeskej syn* < or. Иванъ купеческий сынъ | *petelek* < or. потолокъ.

2. *gorňi.tša* < or. горница | *ar.kiža niv* 'лѣтъ двадцати дѣвица' | *garmoniá* < or. гармоника | *vetlini* 'погонять лошадей'.

3. *sarstvo, tsarstvo* < or. царство | *sobrańne* < or. собрание | *dumšik* < or. думщикъ | *vostrog* < or. острогъ | *butulka* < or. бутылка | *galdarej* < or. галерея | *vozdušnej* < or. воздушный | *ulis-vot* 'нижний ротъ' a membrum muliebre körülírása | *tšaste* < or. часто.

4. *služanka* < or. служанка | *sarevna* < or. царевна | *vošem tšaso'v* < or. восемь часовъ | *nebaše* 'беременной стала' | *na.tšálnik* < or. начальникъ | *vinavat* < or. виноватый, 'виновать'.

FOKOS DÁVID.

Hazai irodalom.

BARTHA KÁROLY. Udvarhely vármegye nyelvjárásának alaktana. Székelyudvarhely, 1914.

BEKE Ö. Türkische einflüsse in der syntax finnisch-ugrischer Sprachen. (Különnyomat a KSz. XV. k.-ból).

ERDÉLYI LAJOS. A Halotti Beszéd mint nyelvjárási emlék. Budapest, 1915. (= NyF. 71.)

GOMBOSZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. IV. f. (Bori—Cenk). Budapest, 1915.

KIS-ERŐS FERENC. A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva a nyelv-filozófia, a finnugor összehasonlító, a magyar történeti nyelvtan és a magyar nyelvjárás tan alapjairól. Kalocsa, 1915.

SZINNYEI JÓZSEF. Magyar nyelvhasznítás. 5. kiadás. Budapest, 1915.

Ismertetések és bírálatok.

Horger Antal. A nyelvtudomány alapelvei. (Bevezetés a nyelvtudományba.) Budapest, Kókai, 1914. 8r. 215 l. — Ára 4 kor. 80 f.

Nem minden jelentőség nélkül való dolog, hogy az alkalmazott nyelvtudomány óriási irodalma mellett elenyészően csekély azoknak a műveknek a száma, a melyek általános, mondjuk elvi kérdéseket tárgyalnak. Sőt ha ezt a kis terjedelmű irodalmat is jobban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy jó része népszerűsítő vagy legalább is összefoglaló munka. És ez a természetes állapot. Az általános kérdéseket az alkalmazott nyelvtudomány veti fel és intézi el, az elvek tudománya csak leszűr és összefoglal.

Ez magyarázza meg a HORGER könyvének nagy értékét. Olyan ember írta ezt a könyvet, a ki magyar nyelvtudományi kérdéseken nagyon sokat törte a fejét; nem valamely előkelő idegen vezet bennünket bár gondosan, de mindig a botlás kockázatával kiválogatott példákön, hanem szemtől szembe, közvetlenül látjuk a nyelvi élet bonyolult, érdekes problémáinak bonczolgatását.

És ezért a nagy érdeméért szívesen megbocsátjuk a könyv szépséghibáit, melyek közül a fontosabbak itt következnek.

Helyesebb lett volna a bibliográfiának másképpen való elintézése. HORGER ugyanis a tovább érdeklődőnek hét más bevezető munkát ajánl. A könyv egyik bírálója (RUBINYI Nyr. XLIV. 216) szintén kifogásolja ezt; minek vegyen a szegény kezdő több könyvet, mondja, mikor ez is elég drága. Ez is szempont, de azonkívül: a ki ezt a nyolcz munkát egymásután végig tudja olvasni, az aligha lesz normális ember. Az egyes fejezetek végén kellett volna lehetőleg bő, ahol lehet, speciális nyelvészeti kérdésekre is utaló bibliografiát adni.

A bevezető szakasz, a nyelvtudomány szépségének dicséréte, kezdők számára írt könyvben is bátran elmaradhatott volna, vagy pl. inkább ilyenformán kellett volna megírni: Kétségtelen, hogy az emberi kultúra egységes egész, s egyes tényezői a legszorosabb össze-

függésben vannak egymással. Vagy megérdemli ez a kultúra, hogy tudományos kutatás tárgyává tegyék, vagy nem. És ha igen (amint-hogy feltétlenül igen), akkor hogyan hagyhatnánk ki egyik legfontosabb tényezőjének, a nyelvnek a kutatását.

A 2—4. pontban HORGER nem helyesen szabja meg az általános nyelvtudomány fogalmát. A fonétikának az általános nyelvtudományhoz semmi köze sincsen, sem a nyelvtudomány történetének. Az általános nyelvtudománynak kettős feladata van: az első az, hogy útbaigazítja a speciális nyelvészt, hogy elvileg milyen jelenségek fordulhatnak elő a nyelv életében; a másik az, hogy a tényeknek lélektani (esetleg egyéb) magyarázatát adva egyrészt anyagot ad a lélektannak, másrészt öntudatosá teszi a nyelvész munkáját.

A 2. pontban a nyelvtudomány három feladatáról van szó: 1. a leírás, 2. a szó- és formakészlet történetének, 3. a rokonsági viszonyoknak kutatása. E két utóbbit megkülönböztetni teljesen felesleges. Zavarja az olvasót a következő pontokban sokat emlegetett «nyelvtörténeti» és «nyelvhasznító módszer» emlegetése is. A nyelvtudománynak (természetesen az anyagot szolgáltató leíráson kívül) egyetlen egy módszere van: a történeti. Ezt kell hangsúlyozni, és ha ezt teljesen megérti a kezdő, az lesz a legbecsesebb az ő összes nyelvtudományi ismeretei közt. A 16. pontban lélektani módszerről beszél HORGER (l. fentebb). A 17. pontban említett földrajzi módszer egyszerűen a leírás körébe tartozik, palæographiai, stilisztikai módszer nincs (ez a következő II. fejezetbe tartozik: a nyelvészet segédtudományai).

Különösen az első fejezetben, de máshol is nagyon érzik, hogy HORGER a fontos dolgokat nem emeli ki kellőképpen s ugyanazt a dolgot más alakban többször is elmondja.

Semmiképpen sem helyeselhetem, hogy HORGER követi a RUBINYI munkájának *) beosztását. Mindjárt a bevezető fejezetek után a nyelvész a nyelv eredetét nem tárgyalhatja. Ha nem is egészen felesleges, de a részletek tárgyalása előtt lehetetlen írni a nyelv eredetéről; hiszen azok a biztos eredmények, melyeket e tárgyról nyelvészeti kutatások nyomán tudunk, benne vannak az egyes fejezetekben. Amit még ezekhez a lélektan hozzátehet, az a nyelvésznek bizony nem a legfontosabb ismeretei közül való.

A 29—31. pontokat (egy ősnelv — több ősnelv) pár sorban el lehetett volna intézni.

*) Általános nyelvtudomány, Budapest, 1907. Tudományos Zsebkönyvtár 192—3.

Nagyon sok meghatározás van a könyvben, s ezek legnagyobb része meglehetősen nehézkes. A legtöbbet jó volna egyáltalában elhagyni, a megmaradókat pedig a lehető legegyszerűbb formára átalakítani. Jobban tisztában vagyok én egy jelenséggel, amelyet hatnyolcz mondattal szépen le tudok írni, ha egy agyafurt meghatározásba beszorítom? Pl.: «a nyelv a mindenkori emberi tudattartalomnak olyan emberi hangokkal való kifejezése, melyek vele az idők folyamán tartósan asszociálódtak.» (50. pont.) Nehezebb a következő: «összetett szó valamely több szóból álló szólam hangsorának és egységes fogalommal alakult fogalmi tartalmának összetartozó párként való kikövetkeztetése.» (182. p.)

56. p.: «Fontos azonban e tekintetben még azt is tudnunk, hogy a nyelv a gondolkodásnak nem logikai, hanem lélektani oldalával van kapcsolatban». Ez a gondolat semmiképpen sincs szabatosan kifejezve. Nagyon szépen meg lehetne ezt világítani történeti alapon: hogyan vonták el a régi nyelvészek a nyelvtényeket s hogyan igyekeztek ezeket az elvonásokat a logika segítségével megmagyarázni, s milyen haladást jelentett az az irány, mely a lélektant tette a nyelvi tények magyarázatának alapjává. Különben a nyelvnek a logikához való (képzelt) viszonyáról a következőkben nagyon ügyesen beszél HORGER.

Az analógiáról szóló fejezetet okvetlenül úgy kellene megírni, ahogyan Gombocz M. Nyv. XI. 104—7. mutatta.

A hangváltozás tárgyalásánál HORGER azt mondja, hogy a kiejtés változósága vagy egyéb okok folytán keletkezett változások közül azok válnak általánosakká, melyek nagytekintélyű emberek beszédjében keletkeztek. Következik pár sornyi szociológiai megokolás. Ez az érdekes állítás talán nem is olyan lehetetlen, mint az első pillanatban látszik, talán egy-egy esetre találó is. Hogy azonban a hangváltozást lényegében nem lehet vele megmagyarázni, az bizonyos. Kétségtelen, hogy a hangváltozások létrehozásában van valami olyan tényező, amelyet nem ismerünk.

Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a hangváltozások a tudat alatt mennek végbe. Vagy hogyan lehetne ilyenformán magyarázatát adni a synchronistikus változásoknak? A hangváltozások okának kutatásában egyelőre PAULNÁL nem lehet tovább menni. — A hangváltozás fejezetéből kimaradt a hangtörténeti chronologia tárgyalása.

A 170. pontban arról van szó, hogy hangváltozás után a szó régi alakja rendszeresen elavul, de megmarad a jelentésmegoszlás esetében. Ezt így nem lehet elképzelni. A szó, azaz hogy a bármikor létrehozására szükséges psycho-physikai készség, valamely időpontban —

bizonyos normális ingadozást leszámítva — a beszélő egyén számára mindig ugyanaz, «régi» és «új» alak nincsen. Jelentésmegoszlást csak (természetesen a legszélesebb értelemben vett) dialektusi keveredés, esetleg egy-egy speciális esetben más, pl. elvonás okozhat. Ahogyan HORGER felfogja, úgy nekem egy cseppet sem világos a dolog. Példái közt ott van többek közt a német *schon* és *schön*. Az egyik ófn. *scôno*, a másik ófn. *scôni*, egészen más képzés; nem lehet itt szó régi és új alakról. Ez nem $N > N_1$ és N_2 fejlődés, hanem A és $B > A_1$ és B_1 .

Nem érthetek egyet HORGERnek a szóról való felfogásával, amely szerint a szó csak mint a szólam kikövetkeztetett alkotórésze van meg. Az sem kétségtelen igazság, hogy a szó a mondatban él. Az a szó, melyet kimondunk vagy lefrunk, az a mondatban van, csak hogy ennek nincs valóságos léte. Az élő, megmaradó valami az a bizonyos psycho-physikai készség, melyet már fent is említettem. Ez pedig az öntudat küszöbe alatt él, és hogy valósággal él, bizonyítják a hangváltozás, az analógia és egyéb nyelvtörténeti folyamatok. Az *Abaujvár-megye > Abauj-vármegye, apatika > patika* fejlődések nagyon ritka jelenségek s mindig külön okokkal magyarázhatók. Hogy aki németül nem tud, az ezt a mondatot: *wo sind die gefangenen? vozindig* és *fajnanen* részekre fogja tagolni (175. pont), az bizonyos, de ez csak kuriózum, mert hiszen nem arról van szó, hogy egy spanyol ember pszichikai készségei hogy viszonylanak a német beszédhez.

Az idegen elemekről szóló fejezet így kezdődik: «Idegen elemek nyelvkeveredés útján jutnak valamely nyelvbe. Nyelvkeveredésen azt a jelenséget értjük, hogy két nyelv közül az egyiknek egyes elemei hatnak a másikat beszélő nyelvközösség tagjainak nyelvi emlékképeire, azaz megváltoztatják mennyiségüket és minőségüket.» Ilyen mondata sok van HORGERnek. Voltaképpen nem lehet kifogásolni, de ha az ember pl. a *bricsesz* szóra gondol, aztán mellé gondolja ezeket a terminusokat: nyelvkeveredés, emlékkép, mennyiség, minőség... mégis csak szeretné, ha másképp volnának megírva a bevezető sorok. Valamint a következő 244. pont, mely az író és a régi nyelv viszonyát nagyon helyesen tárgyalja, de nem tartja feleslegesnek megmondani, hogy habár a régi magyar nyelv hatott is ARANY JÁNOSRA, viszont ARANY természetesen nem hathatott a régi magyar nyelvre.

Némely paragrafusban sok a felesleges német műszó. (210, 211. p.)

Ami kevés példa a törököt érdekli, az hibátlan; a *begarmud* (107. p.) helyes alakja *begarmudu*; a 222. pontban található mondat a török nyelvjárások csekély számáról s a nyelvjárási különbségek

jelentéktelenségéről nem egészen helytelen ugyan, de semmiképpen sem szabad a dolgot úgy felfogni, mint SCHRADER (Die indogermanen 17. l.), aki még hihetőnek tartja azt a naiv mesét, hogy a jakut az oszmánlit megérti. (Annyira, mint a német az angolt.)

Ne írjunk *szumir*-t *sumir* helyett. (273. p.)

Kezdők számára írt könyvhöz nagyobb terjedelmű szómutatót kellett volna csatolni. *Haplologia*, *szinkretizmus*, *semasiologia*, *dublett*, *homonyma*, *tautonyma*, *holt képző*, *spontán hangváltozás* stb, stb. egy sincs meg a mutatóban, pedig jó részét tárgyalja HORGER.

Dicséretet érdemel a könyv kiadója és a csinos kiállítás.

A legmelegebben ajánlom ezt a derék munkát mindenkinek, aki a nyelvtudomány iránt komolyan érdeklődik. Egyetemi hallgatóknak, középiskolai könyvtáraknak különösen ajánlatos a megszerzése.

NÉMETH GYULA.

Külföldi irodalom.

KARJALAINEN K. F. Beiträge zur geschichte der finnisch-ugrischen dentalen nasale. (Különnyomat a SUS. Aik. XXX. k.-ból).

KETTUNEN LAURI. Miten eteläviroon aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona on käsitettävä? — Rinnakkaisesta äännekehityksestä länsisuomalaisissa kielissä. (Helsinki, 1915).

OJANSUU HEIKKI. Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469—1524). (Helsinki, 1915).

— — Finn. *malja* — ein germanisches lehnwort. (Sonderabdruck aus den Neuphilologischen Mitteilungen, Helsingfors, 1914).

SETÄLÄ E. N. Mathias Alexander Castrénin satavuotispäivänä. Helsingissä, 1915 (= SUS. Aik. XXX₁).

— — Centenaire de la naissance de Mathias-Alexandre Castrén. Helsingfors, 1915 (= SUS. Aik. XXX_{1b}).

— — Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Helsingfors, 1915 (= SUS. Aik. XXX₅).

WIKLUND K. B. Zur geschichte der personal- und possessiv-suffixe im uralischen. (Le Monde Oriental IX. 1915).

— — Några finska ord med *-ij-*. (Uo.)

— — De uraliska folken och språken. Uppsala, 1915.

Kisebb közlemények.

A Halotti Beszéd olvasásához.

1. Hazoa.

«Es odutta vola neki paradisumut hazoa.» — Ez a *hazoa* egyike azoknak az alakoknak, a melyek meglehetősen sok fejlődésükbe kerültek a nyelvészeknek. Abban senki sem kételkedett, hogy translativus, csak abban tértek el a nézetek, hogy a személyragos *háza* vagy a személyrag nélküli *ház* szónak a translativusa-e. Kezdetül fogva az előbbi nézet volt uralkodó, s az utóbbi csak egyszer-kétszer bukkant föl,*) azután letűnt. De az előbbi nézet vallóinak nagy nehézséget okozott az *o* betű. Eleinte beérték ugyan annyival, hogy *dv* > *ó* hangváltozást tettek föl s a *házóá*-nak olvasott alakot *házává*-ból fejlődöttnek tartották; de azután rájöttek, hogy az *o* betűvel nem lehet ily könnyedén elbánni, mert annak a hangváltozásnak a föltevését semmivel sem lehet támogatni. Ekkor kapóra jöttek MELICHnek az oklevelek aranybányájából napvilágra hozott adatai, a melyekből kitűnt, hogy oklevélíróink az *au*, *aw* betűpárt *o*-val is helyettesítették (Nyr. XXXII. 410); ebből én azt a következtetést vontam le, hogy «*hazoa* annyi, mintha így volna írva: . . . *hazaua*, s így már semmi sem áll útjában a . . . *házává* olvasásnak» (Nyr. XXXII. 483). Így is olvastam a legújabb időkig (l. Magyar Nyelvemnek tavaly megj. 9. kiad. 71. l.), és ebben követett SIMONYI is, csupán annyiban térvén el, hogy a közbülső *á* helyett *át*-t olvasott (M. Nyelv² 116 és Die ung. Sprache 108). Legújabban ismét előkerült a szó utórészének *-óá* olvasása: *házóá* (MELICH: MNyv. IX. 398), s e mellett *házóá* v. *házóá* is (ERDÉLYI LAJOS:

*) SZINNYEI: NyK. XXVI. 317; MÉSZÖLY: Nyr. XXXVIII. 348.

NyF. 71. sz. 35). Az utóbbiak szerint a translativusi rag csak *-á* (nem *-vá*), és a megelőző *-ó*, *-ô*, *-â* az *-á* személyragnak a változata. Ennek ellenében azt jegyzem meg, hogy a MELICH-fölhozta adatok (i. h.) éppenséggel nem győztek meg engem — s azt hiszem, másokat sem — arról, hogy a 3. személy *-á* ragjának valamikor *-ó* (vagy ERDÉLYI szerint *-ô*) változata is volt. Kevésbé merész a *hazoa*-beli *o* betűnek *â*-val olvasása, mert az *-á* személyragnak ma is él a palócságban *-â* változata, s ez elvégre meglehetett már a HB. nyelvjárásában is. De a *házâá* olvasás mégsem helyes, mert az *-á* személyragnak *-â*-vá fejlődését csak úgy tehetjük föl, ha általános *á > â* fejlődést teszünk föl, s akkor a translativusi *-á* sem maradhatott meg. A magam eddigi olvasása (*házâvá* v. *házâvá* [eredeti *â*-val]) semmi esetre sem helyes, mégpedig azért nem, mert a HB. korában még nem volt *-vá* ragunk. Más helyütt kimutattam, hogy a translativusi *-vá*, *-vé* rag eredetileg azonos volt a lativusi *-á*, *-é*-vel, és a *v*-je későbbi fejlemény (SUS. Aik. XXIII_s), mégpedig kivétel nélkül anorganikus hang (NyK. XL. 357). Ilyen *v* csakis labiális magánhangzó után (vagy előtt) fejlődhetett ki, más hangtani helyzetben csak analógia útján jelenhetett meg. Olyan alak, mint *házâvá*, csakis analógiás alakulás lehetett és csak akkor jöhetett létre, mikor a *jóá*, *keserüé*-félékből fejlődött *jó-v-á*, *keserü-v-é*-féléket már így elemezte a nyelvérzk: *jó-vá*, *keserü-vé*. Ez pedig a HB. korában még nem volt lehetséges, mert akkor a ragtalan alak még nem *jó*, *keserü*, hanem *jou*, *keserüü* v. *keseröü* volt (írva: *iov*, *keseruv*). — A *házâvá* olvasás szintén nem helyes, mert ha a személyrag *-â* volt, akkor a másik két szótagban sem lehetett *á*, hanem csak *â* (l. fönnebb), tehát: *házâvá*; ennek az olvasásnak a sorsa pedig azon fordul meg, hogy ki lehet mutatni *â* után vagy előtt kifejlődött anorganikus *v*-t, mert eddig biztos példáink csupán középső és felső nyelvállással képzett ajakhangzók utáni (és előtti) anorganikus *v*-re vannak.

Az eddigi olvasások mind arra voltak alapítva, hogy *hazoa* a *ház* szónak valamiféle ragos (egy- vagy két-ragos) alakja. Ezt rendületlenül hitte és vallotta mindenki, aki a HB.-del foglalkozott. RÉVAI a *hazoa*-t szó szerint «in domum eius»-nak fordította (Antiqu. I. 144), és az irodalomban tudtomra senki sem fureszállotta eddig azt, hogy az Úr Ádámnak «házául» vagy

«házul» adta a paradicsomot. A NySz.-ban is a *ház* szónak 'domus, taberna, ædes; haus' jelentésére fölhozott példák között van az «odutta . . . hazoa.» A paradicsom mint «ház»! Ugyebár most már különösnek tetszik? Nekem régen szemet szúrt, azért már 1896-ban a *hazoa* szónak 'házzá (=házul)' értelmezése mellé odatettem: 'lakásul' (NyK. XXVI. 317), és később csak így értelmeztem: 'lakóhelyül' (A magyar nyelv³ 75), majd: 'lakóhelyül' (i. m.⁵ 73). A *ház* szónak ilyen jelentésére a magyar nyelvtörténetben nem találtam ugyan példát, de föltevését megengedhetőnek tartottam a HB.-nek más hapax legomenonjaira való tekintettel. Egyébiránt a *domus* szó nemcsak házat jelentett, hanem lakást, lakóhelyet, tanyát, otthont, hazát stb. is, és lehetséges, hogy a *hazoa*-beli *haz-* nem egyéb a *domus* szó legközönségesebb jelentésének szolgai fordításánál, — ha ugyan fordítás vagy átdolgozás a HB., és ha a latin eredetiben csakugyan *domus* volt, nem pedig *domicilium*, *habitaculum*, *habitatio* vagy *sedes*. De nem tudjuk, hogy a latin eredetiben csakugyan *domus* volt-e, sőt ez talán nem is valószínű; még azt sem tudjuk, hogy a HB. fordítás-e, átdolgozás-e vagy eredeti, mert az a néhány latinizmus, a mely benne előfordul, eredeti író tolla alól is kikerülhetett. Hanem azt tudjuk, hogy a HB. és a hozzája tartozó (latinból fordított) könyörgés magyarsága javarészt jó magyarság, úgyhogy szinte meglep bennünket, ha emlékezetünkbe idézzük azt a sok ügyefogyott vergődést, a melynek kódexeink olvasása közben tanúi voltunk. A ki a könyörgésnek ezt a mondatát: «cuius corpusculum hodie sepulturae traditur» így tette át magyarra: «kinec ez nopun testet tumetive» vagyis: «a testét temetjük,» annak jó magyar nyelvérzéke volt. Ő róla nem tehetjük föl azt, hogy a paradicsomot Ádámnak «házul» vagy «házául» adatta volna. Inkább azt gondolhatjuk, hogy mi nyelvészek leledzettünk eddig évszázados tévedésben, mikor a *hazoa*-t a *ház* szó ragos alakjának néztük.

Ezek után talán nem nagy merészség, ha azt a föltevést koczkáztatom meg, hogy nem «házul» vagy «házául» adta Isten Ádámnak a paradicsomot, hanem *házául*; tehát *hazoa* a. m. 'házává.'

Nekem az a nézetem, hogy a *haza* főnév származéka a *ház* szónak, és pl. *házája* meg *hazoa* között olyan hangviszony

van, mint *bírāja* és *bíróvá* között.*) A *haza* főnévnek az a változata, a melyet fölteszek, ma **hazó*-nak hangzanék. Ennek az *-ó*-ját azzal az *-ó*, *-ö*, *-ú*, *-ü* képzővel tartom azonosíthatónak, a mely a következő szavak végén van:

savanyú (*savanyó* NySz. MTsz. ~ *savanyás*; *savanyánn*, *savanya* MTsz.); — vö. mdM. *šapama*, E. *tšapamo* ua. | f. *hapan*, gen. *happamen*, *happaman* ua.

savó; — vö. cser. *šapā*, *šopo* 'sauer, gesäuert; der kwass' (RAMST., SZIL.)

keserű (*keserő* NySz. ~ *kesere* MTsz.); — vö. f. *kathera*, *kitkerä*, fK. *kaškerä* ua. | vog. *kšāšertaxti* 'keserűnek érzik'.

hosszú (*huzo* NySz., *Huzzyo* OklSz.); — vö. vog. *χó'sá* ua. | zürj. *kuž* ua. | votj. *kuž*, *kuž* ua. | cser. *kužā*, *kužo* ua.

odu (*odó*, *udú* NySz.; *mérөгodó* 'méregzsák' VácZ, NyF. 10: 67); — vö. osztj. *unt*, *ōnt'*, *unt'* 'das innere; bauch' (KARJ. OL. 144 **) | mdM. *undā*, E. *undo* 'höhlung (in einem baumstamm)' (PAAS. Mordw. Chrest.) | f. *onte-*, nom. *onsi* 'odvaság, üreg, odu' | lpS. *vuōūta* 'hohler stock, den man zum nest für enten hinaussetzt, um ihre eier leicht finden zu können'; 'iháligt träd, ägghålk' (WIKL.); lpN. *vuōūdā* 'cavum, ... spelunca' stb. (FRIIS, NIELSEN).

elő; — vö. osztj. *il*, *iēa*, *iet*, *it* 'vorder' (KARJ. OL. 212) | vog. *ēl-*, *il-*: *ēlŋ* 'elül, a távolban', *ilā* 'előre' (MUNK., KANN.) | f. *ete-*, nom. *esi-* 'elő-.'

fiú (?*fiot* KT.; lehet a. m. 'fiat' is); vö. *fi.*

Valamint ezeknek *-ó*, *-ö*, *-ú*, *-ü*-je egykori *-v*-ből való (vö. *keserves*, *odvas*, *eleve*, *előve* NySz.), úgy **hazó* egykori eredetibb alakjául is **hazov* v. **házov*-ot tehetünk föl. Ennek (trans)lativusa **hazová* v. **házová* volt, s ez a HB. nyelvjárásában (vö. *halalaal*, *kegilmehel*) *hazóá* v. *házóá*-vá fejlődött.

A képző fgr. **-k* ~ **-γ* változata lehet és megfelelhet azoknak a képzőknek, a melyeket WICHMANN SUS. Aik. XXX., 7—9. a cseremiszből, a lappból és a finnből mutatott ki. Az ott

*) Hogy én ezt a viszonyt mikép fogom föl, arról majd más alkalommal szólok.

**) KARJALAINEN hangjelölése itt úgy van egyszerűsítve, mint a NyH.-ban.

idézett képzésekhez sorozhatjuk még a könnyű (*kōnyō, kōmieb, kōnyuebben* NySz.) szó osztják megfelelőit: Mj. *k'ōnax*, DN. *kēn* stb. (KARJ. OL. 162); — vö. (más képzővel ill. képzőkkel) zürj. *kokni, koknid, koknyd* (WIED.), zürjP. *kokni, kokniit* ua. (SUS. Aik. XV. 10) vö. még vog. *kinna, karnə, kijnkä* ua. (KANN.)

2. Néhány o betű hangértéke.

Azokról az o betűkről akarok szólni, a melyeknek a hangértékére az ismeretes hangrendi megfelelésből lehet következtetni. Ilyenek a következő szavakban vannak: *zocoztia, mulchotia, iorgossun, iochtotnia, hotolm, kinzotviatwl, uimaggonoc*. A legtermészetesebb okoskodásnak az látszik, hogy mivel a szóbanforgó formansok (*-ozt, -chot, -ot, -olm, -otr, -noc*) magashangú alakjában nyílt e van (*-eszt, -het, -et, -elm-, -et, -nek*), ennek megfelelően a mélyhangú alak o betűjét a-nak kell olvasni. Azonban azt, a ki így okoskodik, két súlyos váddal vádolhatja meg a bírálója, t. i., hogy 1. kortévesztést követ el, midőn a HB.-be a mai nyelvállapotot (t. i. a nyílt e-t) helyezi bele; 2. önkényesen jár el, midőn a magashangú alakból következtet a mélyhangúra, holott nem ez az egyetlen lehetőség.

El kell ismerni, hogy ezek a vádak nem teljesen alaptalanok. Azért tehát ne helyezzük bele a HB.-be azoknak a formansoknak mai nyílt e-vel való alakját és ne a magashangú alakból következtessünk a mélyhangúra, hanem próbálkozzunk meg az ellenkezővel. Akkor ilyen lesz az okoskodásunk: a mai *-aszt, -eszt, -hat, -het*, (névszói és igei) *-at, -et, -alm-, -elm-,* (igei) *-nak, -nek* formansokban a mélyhangú alak magánhangzója a HB. írásának tanúsága szerint o volt, tehát a magashangúé *ē*: *-eszt, -hēt, -ēt, -ēlm, -nēk* (vagyis *iorgossun, hotolm, uimaggonoc* szerint *vezesse, scerelmes, legenec* így olvasandó: *vezēsse, szerēlmes, lēgyēnēk*).

Amde amíg azon töprenkedünk, hogy melyik következtetés helyes, azzal állhat elő valaki, hogy sem az egyik, sem a másik nem helyes, mert hiszen tudjuk, hogy régiebb és újabb alakok egymás mellett élhetnek, és így lehetséges, hogy pl. az újabb *-elm-* mellett a mélyhangú alakot még *-olm-*-nak is ejtették, vagy az újabb *-nak* mellett a magashangút még *-nēk-*-nek is. — Az

ilyen lehetőségből azonban csak az következik, hogy a hangrendi megfelelést nem szabad kivétel nélkül minden egyes esetben elvárunk; de hogy a megnevelés lett volna valamikor a rendes állapot, s a megfelelés a kivétel, annak egész nyelvtörténetünk ellene mond. Ugyan ki tartaná valószínűnek, hogy a szóbanforgó formások mindegyikének *o*-jával szemben nem *ë*, hanem *e* állott, vagy ha az *o* betű *a* hangot jelölt, ennek magashangú megfelelője mindegyik szóban nem *e*, hanem *ë* volt? Azt hiszem, ennél mégis csak sokkal valószínűbb az *o* ~ *ë* vagy az *e* ~ *a* megfelelés föltevése.

Mármost csak az a kérdés, hogy a mai nyílt *e*-ből következzünk-e az *o* betűnek *a* hangértékére vagy az *o* betűből arra, hogy a magashangú alak magánhangzója *ë* volt. A dolog azon fordul meg, hogy föl lehet-e tenni ezekben a formásokban végbement *ë* > *e* hangfejlődést. Az én meggyőződésem az, hogy nem. Szóbelsei (és szóelei) *ë* > *e* hangváltozás történt 1. a mai ező nyelvjáróterületeken általánosan; 2. szórványosan, egyes szavak első tagjában (pl. *mennyi*, *lelkém*, *negyven*) nem-ező vidékeken is. Ezen kívül nincsen *ë*-ből lett szóbelsei (és szóelei) *e*. A szóbanforgó formások *e*-je az ező nyelvterületeken is *e*; azokban a nyelvemlékekben, a melyekben az *ë* az *e*-től meg van különböztetve, szintén *e*, s az özö nyelvjárásokban nem ejtnek helyette *ö*-t, tehát éppenséggel semmi sem vall arra, hogy *ë*-ből fejlődött volna. Ezekkel a tényekkel szemben nem áll egyéb, mint a mélyhangú alakokbeli *o* betű. Az *o* betűről pedig bebizonyosodott, hogy a XI—XIV. században az *a* hang jelölésére is használták, ennél fogva a szóbanforgó formások *o*-ját is bizvást *a*-nak olvashatjuk.*)

A *nop* (*nopun*, *birsagnop*) szó *o* betűjét szintén ilyen hangértékűnek tarthatjuk, mert illeszkedett alakja *nep*: *ünnep* (*innèp*, *ynnèp* Bécsi-k. 47, 67, 71. stb.), *nepestig* MTsz.

SZINNYEI JÓZSEF.

* Természetesen a *hotolm* szónak első *o*-ját is (vö. *mulchotia*). — A *nugulm*- szó *u*-jának és a *kegilum*- szó *i*-jének magyarázatát l. Nyr. XIV. 26 (SIMONII).

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv- járásokban	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok, 3. füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a com- mentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szörend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanferfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet	4.80
— Egy kis vízszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn- ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremisiz szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremisiz szógyűjteményéből és az Újtestamentom cseremisiz fordításából	1.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János	10.—
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Agoston reguláinak magyar fordítása (1537) kiadta Dézsi Lajos	2.—
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat — készített hozzá	4.—
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulyás Károly	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhizmus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluigi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szó- jegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész — 60. II. rész	—80
Komjáthy B. Epistola Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhizmus hatása az iszlámra	—80
3. szám. Thury József. A középszászi török nyelv ismertetései	—80
Kunos Ignác dr. Három kazaröz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzet- ekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókrol	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instructit	10.—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó- metenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás	—90
3. Gréb Gyula: A szepesi felföld német nyelvjárása	1.80
4. Hajnal Márton: Az iztiméri német nyelvjárás hangtana	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz :	
A nieczyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590 ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szecezi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaboratio grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondattana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII éz 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*